

ગુજરાત શૈક્ષણિક સંશોધન અને તાલીમ

પરિષદ, ગાંધીનગર

શિક્ષણ વિભાગ, ગુજરાત રાજ્ય

મુખ્યશિક્ષક તાલીમ મોડ્યુલ

TOTAL LEARNING PACKAGE

આલેખન

પ્રજ્વલિતો જ્ઞાનમયઃ પ્રદીપઃ
Light the Lamp of Knowledge

SPIPA

સરદાર પટેલ લોક પ્રશાસન સંસ્થા,

અમદાવાદ

અનુક્રમ

<u>ક્રમ</u>	<u>વિષય</u>	<u>પાના નં.</u>
૧	Abbreviation	૦૩
૨	રાઈટ ટુ એજ્યુકેશન એક્ટ, ૨૦૦૯	૦૪
૩	નેશનલ કરીક્યુલમ ફ્રેમવર્ક	૨૦
૪	કરીક્યુલમ ઓફ ગુજરાત	૩૪
૫	સમજપત્રક(ગુજરાતી,સંસ્કૃત,અંગ્રેજી,વિજ્ઞાન,ગણિત,સામાજિક વિજ્ઞાન અને પર્યાવરણ)	૪૬
૬	સર્વાંગિણ શિક્ષણ	૯૭
૭	શાળાકીય સર્વાંગિણ મૂલ્યાંકન	૧૦૫
૮	સંદર્ભ અને પ્રેઝન્ટેશન	૧૧૬

Abbreviation

GCERT	:	Gujarat Council of Educational Research and Training
SIE	:	State Institute of Education
TE	:	Teacher Education
C & E	:	Curriculum and Evaluation
R & I	:	Research and Innovation
P & L	:	Publication and Library
ICT	:	Information and Communication Technology
MHRD	:	Ministry of Human Resource Development
NCERT	:	National Council of Educational Research & Training
NUEPA	:	National University of Educational Planning & Administration
NCTE	:	National Council of Teacher Education
RIE	:	Regional Institute of Education
WRC	:	Western Regional Committee
CCRT	:	Centre for Cultural Resource & Training
GOI	:	Government of India
CSS	:	Centrally Sponsored Scheme
TEAB	:	Teacher Education Approval Board
GOG	:	Government of Gujarat
NGO	:	Non Government Organization
DPC	:	District Project Coordinator
DIET	:	District Institute of Education & Training
BRC	:	Block Resource Centre
CRC	:	Cluster Resource Centre

રાઈટ ટુ એજ્યુકેશન એક્ટ, ૨૦૦૯

- ઉદ્દેશ્ય: તાલીમ સત્રના અંતે તાલીમાર્થીઓ રાઈટ ટુ એજ્યુકેશન ધારા અંગેની પાયાની બાબતોથી માહિતગાર થશે.
- સમય: ૨.૩૦ કલાક
- સામગ્રી: પાવર પોઈન્ટ પ્રેઝન્ટેશન, ચાર્ટ પેપર તથા માર્કર પેન
- પદ્ધતિ: સહભાગી વ્યાખ્યાન, જુથ ચર્ચા તથા કેસ સ્ટડી
- પ્રક્રિયા: આ સત્ર દરમ્યાન તાલીમકાર તાલીમાર્થીઓના પૂર્વજ્ઞાનને ચકાસી ત્યારબાદ શિક્ષણના અધિકાર અધિનિયમની પાયાની ભૂમિકા વિષે વિગતવાર પ્રકાશ પાડશે. સત્ર દરમ્યાન ખુલ્લા પ્રશ્નો અને ચર્ચાને આમંત્રણ આપશે તથા યોગ્ય ઉદાહરણોના માધ્યમથી તાલીમાર્થીઓને વિશેષ માહિતગાર કરશે. જૂથકાર્યના માધ્યમથી જુદા જુદા કેસલેટની ચર્ચા કરશે/કરાવશે. (કેસલેટ-જૂથચર્ચાનો સમય ના હોય તો પ્રશ્નોત્તરી કે ક્વીઝ દ્વારા પણ મુદ્દાને વિગતવાર રજૂ કરી શકાય)
- તાલિમકારની નોંધ:

- ચર્ચા/પ્રશ્નોત્તરી અને સમાપન: સમગ્ર સત્રના અંતે સત્ર મૂલ્યાંકન આધારિત પ્રશ્નો અને ચર્ચા નાં માધ્યમથી સત્રનું સમાપન કરવું.

આરટીઈ-૨૦૦૦૯: મહત્વનાં પરિવર્તન અને અભ્યાસક્રમમાં ફેરફારો

❖ નીપજ

- માત્ર વાચન , લેખન ગણન નહીં પરંતુ સર્વાંગી શિક્ષણ
- દરેક સ્તરે નીપજ લાગુ પડે છે

❖ પ્રક્રિયાઓ

- દ્વિમાર્ગી , આંતરક્રિયાયુક્ત
- જ્ઞાનની રચના (સર્જન)
- દરેક સ્ટેકહોલ્ડરની સામેલગીરી

❖ સંબંધો

- માત્ર સૂચનાનું પાલન નહીં પરંતુ સમાન સ્તરની ભાગીદારી
- જવાબદેહિતા લાભ આપનાર હવે લાભાર્થી છે!

નીપજ

પ્રવર્તમાન સ્થિતિ

- સાક્ષરી વિષયો પર વધુ ભાર
- વાચન લેખન ગણન(૩આર)
ક્ષમતા પર ભાર.
- સૂચનાનું પાલન નિર્દેશ મુજબ કરવા
પર ભાર
- લઘુત્તમ સ્તર, બધા માટે સમાન

અપેક્ષિત પરિવર્તન

- સર્વાંગી વિકાસ પર ભાર
- ઉચ્ચ સ્તરીય કૌશલ્યો વિકસાવવાં
- શિખતાં શીખવું
- અધિકતમ દરેકની જરૂરીયાત મુજબ

❖ નીચેની બાબતો પર પ્રભાવ પડશે .

- અભ્યાસક્રમ, પાઠ્ય ક્રમ, સામગ્રી
સામગ્રી

- અધ્યનનું આકલન (મુલ્યાંકન)

- કાર્યક્રમનું મુલ્યાંકન

- વિવિધ સ્તરે તાલીમ અને તાલીમ

- અભિવ્યક્તિનું આકલન

પ્રક્રિયાઓ

પ્રવર્તમાન સ્થિતિ

- એકમાર્ગી, વિદ્યાર્થી નિષ્ક્રિય

- જ્ઞાન મેળવવું

- સમજૂતી, ગોખણપટ્ટી

- બધા સરખી ઝડપે શીખે

- એડવાન્ટેજડ છે તેની જ તરફેણ

- ભણનાર પર દોષારોપણ (કયા સમયે શું
કરવાનું તે નક્કી નથી)

-બાળકોના અનુભવો અને સ્થાનિક જ્ઞાનને
અવગણવામાં આવે છે.

❖ પ્રક્રિયાઓમાં નીચેના ફેરફારો જરૂરી છે.

- સ્પષ્ટ શૈક્ષણિક (પેડાગોજીકલ) મોડેલ

- વિવિધ ઘટકોનું આપસમાં સુનિયોજિત સંકલન

- અપેક્ષિત પ્રક્રિયાઓ ઉજાગર કરે તેવી તાલીમ

- શૈક્ષણિક માર્ગદર્શન તંત્ર તેને મદદ કરે

- દરેક વ્યક્તિને શિક્ષણના અધિકાર વિશે જાણકારી

અપેક્ષિત પરિવર્તન

- સહભાગિતાયુક્ત, વિદ્યાર્થી સક્રિય

- જ્ઞાનનું સર્જન

- ચિંતન, ઉપયોજન

- દરેકની જરૂરિયાત મૂજબ શિક્ષણ

- વિશષ કરીને વંચિતની તરફેણ

-બાળકોનો અધિકાર (કયા સમયે શું
કરવાનું તે નક્કી છે.

- બાળકના જ્ઞાનનું મુલ્ય

સંબંધો

પ્રવર્તમાન સ્થિતિ

- હોદ્દા મૂજબ પદ,ઉંચ-નીચ
- જવાબદારી ઉપરવાળા તરફ
- જવાબદાર ઠેરવવામાં આવે શકે)

- શિસ્તબદ્ધ વાતાવરણ

- ગર્ભિત / પરોક્ષ પૂર્વગ્રહ

- ભેદભાવ - રહિત

અપેક્ષિત પરિવર્તન

- સહાકાર યુક્ત ભાગીદારી
- જવાબદારી નીચલા સ્તરે,ભે - તરફી
- રિસ્પોન્સીવ (દરેક સ્થિતિને અનુરૂપ ફેરફારો કરી

- સૌહાર્દપૂર્ણ અને આવકાર યુક્ત

આવા સંબંધો કેવી રીતે પ્રસ્થાપિત થઈ શકે ?

- ❖ ઉપરથી શરૂ થાય. એવા લોકોને સન્માન મળે જે લોકો આયોજન,વિકાસ,અમલીકરણ,મોનિટરિંગ અને રિપોર્ટિંગ વખતે વંચિતોના હિતમાં વિચારતા હોય.

નીચેની બાબતો પર અસર પડશે.

- ❖ પેડાગોજી, વર્ગખંડ વ્યવસ્થા, આયોજન
 - તાલીમની પદ્ધતિ અને અનુકાર્ય
 - શાળા વ્યવસ્થાપન અને સમુદાયની સામેલગીરી
 - R.T.E -2009 બાબતો માટે શિક્ષણનો અધિકાર

❖ બાળકો માટે

(૧) શિક્ષણ મેળવવું એ દરેક બાળકનો અધિકાર છે.

(૨) બાળકને નજીકની શાળામાં પ્રવેશ આપવો.

(૩) બાળકને વચકક્ષા મુજબ ધોરણમાં પ્રવેશ મળશે.

(દા.ત. કોઈ બાળક ૬ વર્ષનું હોય તો તેને ધોરણ ૧ માં ૭ વર્ષનું હોય તો તેને ધોરણ ૨ માં પ્રવેશ, ૮ વર્ષનું હોયતો ધોરણ ૩ માં પ્રવેશ. આમ ઉમ્મર મુજબ પ્રવેશ મળશે.)

(૪) બાળકને કક્ષા મુજબનું શિક્ષણ આપવા માટે વિશેષ શિક્ષણ આપી જે તે કક્ષા અનુસાર સ્તર પર લાવવામાં આવશે.(શિક્ષણ ત્રણ મહિના કે રાજ્ય સરકાર દ્વારા નક્કી કરેલ સમય સુધી રહેશે)

(૫) પ્રત્યેક બાળકને T.C -(TRANSFER CERTIFICATE) પ્રાપ્ત કરવાનો અને કોઈ પણ શાળામાં પ્રવેશ મેળવવાનો અધિકાર છે. T Cના અભાવમાં બાળકને પ્રવેશથી વંચિત રાખી શકાશે નહીં. અને જે શાળા T C ના આપે તેના વિરુદ્ધ એવા નિયમો આધીન કાયદાકીય કાર્યવાહી થઈ શકે.

(૬) પ્રત્યેક બાળક માટે પ્રાથમિક શિક્ષણ માટે ૧.કિ.મી ના અંતરમાં અને ઉચ્ચતર પ્રાથમિક શિક્ષણ માટે ૩. કિ.મી અંતરમાં શાળા હશે.તેની જોગવાઈ રાજ્ય કક્ષાએ ત્રણ વર્ષ સુધીમાં કરવી.

(૭) પ્રવેશ મેળવવા માટે જન્મનો દાખલો ન હોય તો પણ પ્રવેશ આપવો. બાળકની ઉંમરની સાબિતીના અભાવે શાળામાં પ્રવેશનો ઇન્કાર કરી શકાશે નહીં.

(૮) ૩ થી ૬ વર્ષના બાળકોને પ્રાથમિક શિક્ષણ માટે તૈયાર કરવા માટે પ્રારંભિક શિક્ષણની વ્યવસ્થા ઉભી કરવી.

(૯) Disadvantaged group & weaker section ના બાળકો નજીકની શાળામાં (અનુદાનિત / ગેર બિનઅનુદાનિત) શાળામાં નિ:શુલ્ક પ્રવેશ મેળવી શકશે. કોઈ પણ શાળાએ કુલ નામાંકનના ૨૫%ની સંખ્યા જેટલાં વંચિતજૂથનાં બાળકોને પ્રવેશ આપવાનો છે.

- (૧૦) બાળકોનો શાળામાં પ્રવેશ રાજ્ય સરકાર દ્વારા નિશ્ચિત સમય મર્યાદા અથવા જટ્ટરીયાત મુજબ વર્ષ પર્યન્ત પણ કરી શકશે.
- (૧૧) કોઈપણ બાળકને પ્રાથમિક શિક્ષણ દરમિયાન (૧ થી ૮) સુધી નાપાસ કરી શકાશે. નહીં .
- (૧૨) બાળકોને શારીરિક, માનસિક ઈત્યાદિ કોઈપણ પ્રકારની સજા કરી શકાશે નહીં.
- (૧૩) બાળકોને તેમની રૂચિ ,સ્તર અને ગતિ અનુરૂપ કાર્ય કરવાની તક મળશે.
- (૧૪) બાળક પ્રાથમિક શિક્ષણ પુરું કરે ત્યાં સુધીમાં બોર્ડની કોઈપણ પરીક્ષા પાસ કરવાની રહેશે નહીં.
- (૧૫) શિક્ષણનું માધ્યમ શક્ય હોયત્યાં સુધી માતૃભાષામાં હશે.

❖ શિક્ષકો માટે

- (1) શિક્ષક કૌશલ્યપૂર્ણ હશે.
- (2) શિક્ષકો નિર્ધારિત યોગ્યતા ધરાવતા જ હશે.
- (3) શિક્ષકો એ નીચે મુજબના મુખ્ય કાર્યો કરવાના રહેશે .
 - નિયમતતા અને સમય જાળવવો.
 - પાઠ્યક્રમ નક્કી કરેલ સમયમર્યાદામાં પૂરો કરવો.
 - પ્રત્યેક બાળકના સ્તર અનેગતિ મૂજબ જાણવું ,નોંધવું અને શિક્ષણની યોજના બનાવવી.
 - આવશ્યકતા અનુસાર વિશેષ વર્ગોનું આયોજન કરવું .
 - વાલીઓને બાળકની નિયમિતતા અને પ્રગતિની માહિતી આપવી.
 - સરકાર દ્વારા નિશ્ચિત અન્ય શૈક્ષણિક કાર્યો કરવા.
 - શિક્ષકની સમસ્યાઓનું નિશ્ચિત સમય મર્યાદામાં નિરાકરણ.
 - શિક્ષકની વસતિ ગણતરી , કુદરતી આફતો સમયે રાહતકાર્ય અને ચુંટણી સંદર્ભની કામગીરી સિવાયની અન્ય કામગીરીથી મુક્ત કરવા.
 - શિક્ષક ટયુશન / પ્રાઈવેટ કોચીંગ કરી શકશે નહીં

❖ સમુદાય/ વાલી / S.M.C માટે

- (૧) પ્રત્યેક વાલી ની જવાબદારી રહેશે કે પોતાના બાળકનો શાળામાં પ્રવેશ કરાવે અને શાળામાં નિયમિત મોકલશે.

(ર) શાળામાં school management committee (S.M.C) ની રચના થશે જેમાં ૩/૪ સભ્યો બાળકોના વાલીઓ હશે.

- WEAKER SECTION / પછાત વર્ગના બાળકોના માતા-પિતાની તેમની સંખ્યાના પ્રમાણમાં અનુપાતમાં ભાગીદારી રહેશે.
- 50% મહિલાઓ હશે.
- S. M .C . શાળાના કાર્યોની દેખરેખ રાખશે.
- પ્રાપ્ત ગ્રાન્ટનો ખર્ચ કરશે અને મોનિટરીંગ પણ કરશે.
- S.M.C શાળાની વિકાસ યોજના તૈયાર કરશે.

❖ પ્રશાસન માટે

1. રાજ્યકક્ષા બાળકો માટે નજીકના સ્થળોમાં શાળાઓ ઉપલબ્ધ કરાવશે.
2. બાળકોમાં જાતિ,લિંગ અનુસાર કોઈ ભેદભાવ ન હોય અને પ્રાથમિક શિક્ષણ પૂરું કરવામાં કોઈ બાધા ન હોય તેની જવાબદારી રાજ્ય સરકારની રહેશે.
3. ભૌતિક અને માનવીય સુવિધાઓની ઉપલબ્ધિ કરાવવી.
4. ગુણવત્તાયુક્ત પ્રાથમિક શિક્ષણ સુનિશ્ચિત કરવું .
5. શિક્ષકોને પ્રશિક્ષણ સુવિધા પૂરી પાડવી.
6. સ્થળાંતરીત (MIGRATED) બાળકોનો પ્રવેશ સુનિશ્ચિત કરવો.
7. અધિકારીએ શાળામાં મોનિટરીંગ કરવું
8. શૈક્ષણિક કેલેન્ડર તૈયાર કરવું

❖ પ્રાથમિક શિક્ષણ માટેનો પાઠ્યક્રમ અને મુલ્યાંકન પ્રક્રિયા

1. પાઠ્યક્રમ અને મુલ્યાંકન પ્રક્રિયા સંવિધાન સંદર્ભિત મૂલ્યો પર આધારિત હોવી જાઈએ .
2. બાળકોનો સર્વાંગી વિકાસ થાય .
3. બાળકોમાં જ્ઞાન,અંતઃશક્તિ અને યોગ્યતાનું નિર્માણ થાય.
4. બાળકોની માનસિક અને શારીરિક ક્ષમતાઓના વધુમાં વધુ વિકાસનો અવકાશ હોય.
5. શીખવા-શીખવવાની પ્રક્રિયા બાળકને અનુરૂપ પ્રવૃત્તિ આધારિત હશે.
6. શિક્ષણનું માધ્યમ માતૃભાષા આધારિત હશે.
7. શાળામાં ભયમુક્ત વાતાવરણ હશે. જેથી બાળકો સમજી વિચારીને નિર્ણય લઈ શકે.
8. શિક્ષણ પ્રક્રિયા દરમિયાન જ સતત સર્વગ્રાહી મુલ્યાંકન (C.C.E) થશે .

❖ અન્ય

1. કોઈપણ શાળા પ્રવેશ પરીક્ષા લઈ શકશે નહીં. જો આવું થાય તો પ્રથમ વખતે રૂપિયા ૨૫૦૦૦નો દંડ અને બીજા વાર કરે તો રૂપિયા ૫૦૦૦૦ નો દંડ અને ત્રીજી વાર કરે તો એ શાળાની માન્યતા રદ થશે .
2. કોઈપણ શાળા દ્વારા પ્રવેશ ફી લેવામાં આવશે નહીં. પ્રવેશ ફી લેવા બદલ દસ ગણી રકમ દંડ સ્વરૂપે લેવામાં આવશે. (ખાનગી શાળાઓમાં આ પ્રાવધાન રાજ્ય સરકાર દ્વારા નીતિ-નિયમો અનુસાર લાગુ કરવામાં આવશે.)
3. પ્રત્યેક ખાનગી શાળાએ સરકાર તરફથી માન્યતાનું પ્રમાણપત્ર મેળવવાનું રહેશે. માન્યતા ન લેવા પર અથવા માપદંડ પૂરા ન કરવા બદલ શાળાની માન્યતા રદ કરવામાં આવશે.

નીચેના પ્રસંગો/કેસલેટનો જૂથકાર્ય દ્વારા અભ્યાસ કરો તેમાં દર્શાવેલ ઘટનાઓ RTE ના નિયમોનું કઈ રીતે ઉપલંબધન કરે છે ? દરેક પ્રસંગો /કેસલેટની તમારા કાર્યસંબંધે ચર્ચા કરો અને દરેક પ્રસંગ સામે આપેલ પ્રશ્નોના જૂથમાં ચર્ચા કરી જવાબ આપો.

પ્રસંગો / કેસલેટ	ગુણવત્તા પરિપ્રેક્ષ્યમાં શુ બદલાવ જરૂરી લાગે છે? તમારા કામ માટે સૂચનો ક્યા છે
<p>પ્રસંગ -1</p> <p>.... અગિયાર વર્ષની એક છોકરી ધો ૪ માં ભણે છે. છેલ્લા કેટલાંક વર્ષોથી તેને ઘરે એટલું બધું કામ રહે છે કે તેને અભ્યાસમાં પણ સમય મળતો નથી. એટલે તેને ધો-૪ માં નાપાસ કરવામાં આવી છે. જો કે હજુ તે શાળાએ નિયમિત જઈ શકે તેમ નથી. વર્ગ માં તે પ્રશ્નોના જવાબ આપી શકતી નથી. એટલે તેને ક્યારેક માર પણ ખાવો પડે છે. આથી તે ભણવાનું છોડી દેવાનું વિચારે છે.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - વર્ગખંડમાં ખરેખર શું થવું જોઈએ ? - તે માટે બી.આર.સી./સી.આર.સી એ પગલાં લેવા - મુખ્યશિક્ષક કઈરીતે સહાયતા આપી શકે અને યોગ્ય પગલાં લઈ શકે ?
<p>પ્રસંગ-૨</p> <p>_____ આઠ વર્ષની છે. અત્યાસુધીમાં તે જે ગામમાં રહેતી હતી ત્યાં શાળા ન હતી હવે તે મોટા ગામમાં રહેવા આવી છે. અને ધો- ૧ માં દાખલ થઈ છે. જ્યારે તેની મા તેને શાળા વિશે પુછે ત્યારે તેની સે કહેવા માટે કશું ન હોતુ નથી કારણ કે શાળામાં જે થઈ રહ્યુ છે તેને સમજાતું નથી, પાઠ્યપુસ્તકની ભાષા તેની ભાષા કરતાં જુદી છે. અને શિક્ષક તેની ભાષામાં વાત કરતો નથી. એવું નથી કે, એ અંતર્મુખી છોકરી છે, શરૂઆતમાં તે ખુબ સક્રિય હતી અને બધા સાથે</p>	

<p>વાત કરતી હતી. પણ એક દિવસ શિક્ષકે તેની જ્ઞાતિનું નામ દઈને કહ્યું કે, તે જ્ઞાતિના લોકો એટલા બધા વાતોડિયાં હોય છે કે તેમની વાતોમાં કંઈ દમ ન હોય પણ તે ચૂપ જ ન થાય.</p>	
<p>પ્રસંગ -3</p> <p>આજે ધોરણ ત્રણમાં ભણતાં નવ વર્ષનાં માટે મહત્વનો દિવસ છે.આજે પરીક્ષાનું પરિણામ છે.વાર્ષિક પરીક્ષાની ફી રૂપેતેના પિતાએ દસ રૂપિયા ચુકવેલ છે. વર્ગના બધા વિદ્યાર્થી પાઠ્યપુસ્તકની બધી વિગતો યાદ રાખીલે શક્તિથી પ્રભાવિત થયા હતા અને ... ને પણ બધાં જવાબો મોઢે હતાં . જ્યારે પરિણામ આવ્યું ત્યારે તે ખુબ જ ખુશ હતો.કેમકે વર્ગમાં પ્રથમ આવ્યો હતો,. જો કે તેના કાકાએ મજા બગાડી નાખી.કાકાએ.. ને પૂછ્યું તો એકનંબરી છોકરાં,જો મેં આઠ રૂપિયાના મરચાં ખરીદ્ય, હજુ મારી પાસે સાત રૂપિયા છે, હવે મારી પાસે કેટલાં રૂપિયા હશે, પણ છોકરાંને આ જવાબ આ વડતો ન હતો. તેણે કહ્યું મારી ચોપડીમાં આવા દાખલા નથી. પછી મને કેવી રીતે આવડે</p> <p>..... ના શિક્ષકશ્રી..ના ખુશ છે તે કહે છે કે, હું ગમે તેટલી મહેનત કરું તો પણ બધા બાળકો વ્યવસ્થિત શીખી શકતાં નથી.તેઓ એવાં પછાત વાતાવરણમાંથી આવે છે, જો કાચોમાલ નબળી ગુણવંતાનો હોય તો સારી વસ્તુ કેવી રીતે બને</p>	<ul style="list-style-type: none"> - વર્ગખંડ પ્રક્રિયામાં શું ક્ષતિ છે ? પરેખર શું હોવું જોઈએ ? - ઘણી બધીતાલીમ પછી પણ વર્ગખંડ આવો હોવા પાછળ તમને શું કારણ લાગે છે. - કાકાના પ્રશ્નોમાં કઈ બાબત મહત્વની છે ? - અભ્યાસક્રમ અને પાઠ્યપુસ્તક સાથે અહીં દર્શાવેલ મુદ્દાને કઈ રીતે જોડી શકાય ? - નબળાં બાળકોના અભ્યાસ બાબતે શું કરવું

<p>અને પાછો મારે કેટલો બધો પાઠ્યક્રમ ભણવવાનો હોય છે ? બધાં નબળા અને મધ્યમ વિદ્યાર્થીઓ આવા પાઠ્યક્રમને ભણવાં સક્ષમ નથી.</p>	
<p>પ્રસંગ - ૪</p> <p>શ્રી ખુબ અનુભવિ શિક્ષક છે. તેમણે આશરે પંદર વર્ષ પહેલાં ધોરણે બાર પાસ કર્યું અને નોકરી મેળવી જો કે રાજ્ય દ્વારા આપતી એક વર્ષની તાલીમમાં તેમનો વારો આવ્યો નથી. જો કે નિષ્ઠાવાન શિક્ષક હોવાને કારણે પાઠ્યપુસ્તકમાં જે કંઈ દર્શાવેલ છે તે બધુ જ તેઓ કરી છુટે છે.તેઓ નિયમિત રીતે ? તાલીમ કાર્યક્રમોમાં ભાગ લે છે. પણ આ કાર્યક્રમોમાં ઘણા મુદ્દા એક સાથે શીખવાય છે તેઓ નિયમિત રીતે તાલીમ કાર્યક્રમો ઘણાં મુદ્દા એક સાથે શીખવાય છે, તેઓ સમજી શકતા નથી કે તેમને ખરેખર વર્ગખંડમાં શું જુદું જુદું કરવું તેમને એમ લાગે છે કે જે કંઈ તાલીમમાં થાય તે તાલીમ પુરતુ જ છે. તે વર્ગખંડ માટેનું નથી . કારણ કે તેમનો વર્ગખંડ તાલીમના વર્ગખંડ કરતાં જુદો છે. તેમના વર્ગખંડમાં વ્યવૈવિધ્ય છે. મોટાભાગનાં બાળકો નિયમિત આવી શકે તેમ નથી.અને તજજ્ઞો જે વાતો કહે છે તે કરવાની જગ્યા કે સમય તેમની પાસે નથી.</p> <p>શ્રી..... પણ સંતુષ્ટ નથી કારણ કે તેમણે જ્યારે બી.આર.સી/સી.આર.સી ના રિસોર્સ પર્સન</p>	<ul style="list-style-type: none"> - શુ તમે બી.આર.સી/સી.આર.સી અને તાલીમ અંગેના આ શિક્ષકના મંતવ્ય સાથે સંમત છો ? - શું તમને લાગે છે કે તે નિષ્ઠાવાન શિક્ષક છે. ? - આવા શિક્ષકને સાચેજ અસરકારક બનાવવા શું કરીશકાય . - રાજ્ય-જીલ્લા-તાલુકા કક્ષાએ કેવા પગલાં લેવાં જોઈએ . - પાઠ્યક્રમ અને પા.પુ અંતર્ગત વિશેષતાઓ - ધો ૧થી ૮ માં સત્રવાર અલગ પાઠ્ય પુસ્તકો - દરેક પા.પુ માટે અલગ શિક્ષક આવૃત્તિ - ધો ૧ માં ભાષા ગણિત પર્યાવરણ એક જ સંકલિત પા.પુ - અંગ્રેજી ની શરૂઆત ધો-૩ થી માત્ર અનૌપચારીક રીતે - પર્યાવરણ ધો-૫ સુધી હશે - શારિરીક લઢણ સંગીત ચિત્ર કાર્યઅનુભવ માટે શિક્ષક આવૃત્તિ - બાળકો માટે દરેક વિષયની સ્વધ્યયન પોથી જે સતત મુલ્યાંકનમાં એક ટુલ તરીકે હશે. - પા.પુ ઉપરાંત સ્થાનિક સામગ્રી સંસાધનોના ઉપયોગ

તેમની શાળાની મુલાકાત આવે ત્યારેશ્રી
તેમની વિનંતી કરે છે, કે તમે તાલીમ દરમિયાન
જેવી અપેક્ષાઓ અમારી પાસે રાખો છો તેવું
વર્ગખંડ શિક્ષણનું નિદર્શન કરતાં નથી. છેલ્લા
કેટલાંક વર્ષોની રિસોર્સ પર્સન પોતાના
મોટાભાગનો સમય જુદા જુદા પત્રકો ભરવા અને
માહિતી મેળવવા કે અન્ય બાબતમાં વિતાવે છે.
હવે તેઓ એ તેમાંધ્યાન આપવાનું બંધ કર્યું
છે.અથવા જે તેમણે ખ્યાલ આવે કે,રિસોર્સ
પર્સન શાળામાં આવી રહ્યા છે. તેઓ શાળાએ
પણ જતાં નથી.થોડાંકસમય બાદ શ્રી.... આચાર્ય
બની ગયા છે.તેઓ સામાન્ય રીતે નિષ્ઠાવાન
શિક્ષક છે. (મોટાભાગ શાળાએ નિયમિત જાય છે
અને આખો દિવસ શાળામાં રહે છે. તેથી તેમની
શાળામાં વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા સારી છે.૨૦૦
વિદ્યાર્થીઓથોડી વધારે પણ છેલ્લા ત્રણ વર્ષથી
તેમની શાળામાં તેમના સહિત ત્રણ થી વધુ
શિક્ષક હોતા નથી જો તેમણે આ ગામમાં જ
લગ્ન કર્યા હોતતો તેઓ પણ આ ગામમાંથી
બદલી કરી લેત (જે અઘરું નથી) શ્રી ... ને લાગે
છે કે તાલીમ ઉપયોગી ન બનવાનું એક કારણ
શિક્ષક વિદ્યાર્થી રેસીયો પણ છે. જ્યારે એક
શિક્ષક પાસે આટલા બધા વિદ્યાર્થી હોયતો શું
થાય ? તેથી તેઓ ખુશ છે કે એક વર્ષની
તાલીમ માટે તેમનો વારો આવ્યો નથી કેમ કે
તેતો છેવટે સમયની બરબાદી જ થાત.

- પુસ્તકાલયનો મહત્તમ ઉપયોગ

❖ પ્રકરણ, કલમ અને જોગવાઈઓ

બાળકોને મફત અને ફરજિયાત શિક્ષણ અધિકાર અધિનિયમ, ૨૦૦૯

- ૨૬ મી ઓગસ્ટ ૨૦૦૯ - રાષ્ટ્રપતિની બહાલી

- ૨૭ મી ઓગસ્ટ ૨૦૦૯ - જનહિત માટે પ્રકાશિત

- કુલ પ્રકરણ -૭ , કુલ કલમો -૩૮

પ્રકરણ	કલમ	જોગવાઈઓ
૧.	૧ થી ૨	ટૂંકું શીર્ષક વ્યાપ અને પ્રારંભ અને વ્યાખ્યાઓ
૨.	૩ થી ૫	મફત અને ફરજિયાત શિક્ષણનો હક, પ્રવેશ અને શિક્ષણ માટે ખાસ જોગવાઈ, શાળા બદલીનો હક
૩.	૬ થી ૧૧	સરકાર સ્થાનિક સત્તાતંત્ર અને માતા પિતાની ફરજો.
૪.	૧૧ થી ૨૮	શાળા અને શિક્ષકોની જવાબદારીઓ.
૫.	૨૯ થી ૩૦	અભ્યાસ ક્રમ અને પ્રાથમિક શિક્ષણ પુરૂકરવું .
૬.	૩૧ થી ૩૪	બાળકોના હક્કનું રક્ષણ
૭.	૩૫ થી ૩૮	પ્રકીર્ણ

❖ મફત અને ફરજિયાત પ્રાથમિક શિક્ષણનો હક્ક

- ૬ થી ૧૪ વર્ષની ઉંમરના દરેક બાળકોને તેની નજીકની શાળામાં પ્રાથમિક શિક્ષણ પુરૂ થતા સુધી મફત અને ફરજિયાત પ્રાથમિક શિક્ષણનો હક્ક રહેશે.
- સરકારશ્રી એ વાતની ખાત્રી કરશે કે ફરજિયાત શિક્ષણનો લાભ તમામ બાળકોને મળે તમામ એટલે કે વિશિષ્ટ જરૂરિયાત ધરાવતા બાળકો જેવા કે માનસિક ક્ષતી માનસિક બિમારી નેત્રહીન અને શ્રવણ મંદને પણ આ અધિકાર પણ મળવો જોઈએ
- કોઈ પણ બાળકને શારિરીક શિક્ષા અથવા માનસિક કનડગત કરાશે નહીં .
- ૬ થી વધુ ઉંમરના કોઈ બાળકને શાળામાં પ્રવેશ ન અપાયો હોય અથવા પ્રવેશ અપાયા છતાં તે તેનું પ્રાથમિક શિક્ષણ પુરૂન કરી શક્યો હોય તેને તેની ઉંમરને

અનુરૂપ વર્ગમાં પ્રવેશ આપવામાં આવશે પરંતુ બાળકને તેની ઉંમર મુજબના વર્ગમાં પ્રત્યેક્ષ પ્રવેશ અપાયો હોય ત્યાં તે બાળક બીજા સાથે સમાન રહી શકે તે માટે નિયત કરવામાં આવે તેવી રીતે એ તેવી મર્યાદાની અંદર ખાસ તાલીમ મેળવવાનો હક્ક રહેશે.

- શાળામાં દાખલ કરેલ કોઈ પણ બાળકને પ્રારંભિક શિક્ષણ પુરૂ થતા સુધીમાં કોઈપણ ધોરણમાં રોકી શકાશે અથવા કાઢી મુકી શકાશે નહીં .
- પ્રાથમિક શિક્ષણમાં પ્રવેશ અપાયેલ બાળક ૧૪ વર્ષ પછી પણ પ્રાથમિક શિક્ષણ પુરૂ કરતાં સુધી મફત શિક્ષણને પાત્ર રહેશે.
- પ્રાથમિક શિક્ષણ પુરૂ કરનાર દરેક બાળકને નિયત કરવામાં આવે તેવા સ્વરૂપમાં તેવી રીતે પ્રામાણપત્ર આપવામાં આવશે.
- સુવિધાઓનો અમલ નહીં કરનાર જવાબદાર અધિકાર સેવાકીય નિયમાનુસાર શિસ્તિભંગના પગલા માટે જવાબદાર ઠરશે.

❖ અભ્યાસક્રમ અને માન્યતા

- યોગ્ય સરકાર (કેન્દ્ર અથવા રાજ્ય) પ્રાથમિક શિક્ષણ માટેનો અભ્યાસક્રમ અને મુલ્યાંકન કાર્યપદ્ધતિ વિકસાવવા માટે પોતાની શૈક્ષણિક જવાબદારી નિભાવશે.
- શૈક્ષણિક જવાબદારી નિભાવનાર તંત્ર અભ્યાસક્રમ વિકાસ સમયે બંધારણીય જોગવાઈ બાળકેન્દ્રીય અને સુરક્ષિત શિક્ષણ તથા માતૃભાષાના ઉપયોગને ધ્યાનમાં રાખશે.
- ધારો જણાવે છે કે તમામ શાળાઓ વિદ્યાર્થી- શિક્ષકનો ગુણોત્તર જળવાય તે નિશ્ચિત કરશે . તમામ ખાનગી શાળાઓ ભૌતિક સુવિધા અને શિક્ષક નિયમોનું પાલન કરશે. જેના ભંગ સ્વરૂપે તેઓની માન્યતા રદ થશે તથા શાળા બંધ કરવી પડશે.
- નિયમોની પૂર્તિ નહીં કરનાર શાળાઓને સ્થાપના અથવા માન્યતા પ્રાપ્ત કરી શકાશે નહિં, હાલમાં ચાલું શાળાઓએ ત્રણ વર્ષમાં નિયમોની પૂર્તિ કરવાની રહેશે.
- શાળાઓની રજૂઆત સંભાળ્યા બાદ માન્યતા પછી ખેંચવાના નિર્ણયરૂપે સજા તરીકે રૂ. એક લાખ સુધીનો દંડ અને સતત ભૂલ બદલ રોજના દસ હજાર રૂપિયા લેખે જોગવાઈ રહેશે.

❖ શાળા અને શિક્ષકની જવાબદારી

- સરકારી શાળાઓ શાળામાં દાખલ થયેલા તમામ બાળકોને મફત અને ફરજિયાત શિક્ષણ પૂરું પાડશે, જ્યારે ગ્રાંટ લેતી શાળાઓ પોતાને મળતા ફંડના ઓછામાં ઓછા ૨૫ ટકા આ હેતુ માટે ઉપયોગ કરશે.
- કેન્દ્રીય વિદ્યાલય, જવાહર વિદ્યાલય, સૈનિક સ્કૂલ અને સહાય નહીં મેળવતી શાળાઓએ અનુસૂચિત જાતિ, જનજાતિ, ઓછી આવક ધરાવતાં અને નબળા વર્ગના ઓછામાં ઓછા ૨૫ ટકા બાળકોને પ્રવેશ આપવાનો રહેશે.

- સહાય નહીં મેળવતી શાળાઓ સરકારી શાળામાં મળવાપાત્ર ખર્ચ, બાળકની ટ્યુશન ફી અથવા બાળકદીઠ ખર્ચ બેમાંથી જે ઓછું હોય તે સરકારશ્રી પાસેથી મેળવવાનું રહેશે.
 - કાયદો જણાવે છે કે શિક્ષકોએ નિયમિત અને ચોકસાઈપૂર્વક અભ્યાસક્રમ પૂર્ણ કરવો. શૈક્ષણિક ક્ષમતા પ્રાપ્ત કરવી વાલી મીટીંગનું નિયમિત આયોજન કરવું તથા જવાબદારીમાં આવતી તમામ ફરજો અદા કરવાની રહેશે.
 - શિક્ષકોને દસ વર્ષીય વસ્તી ગણતરી, આપત્તિ રાહત ફરજ અથવા સ્થાનિક સત્તાંત્ર અથવા રાજ્ય વિધાનસભા અથવા સંસદની ચૂંટણીને લગતી ફરજો સિવાય કોઈપણ બિન-શૈક્ષણિક હેતુ માટે મૂકી શકાશે નહીં.
 - કોઈપણ શિક્ષક ખાનગી ટ્યુશન અથવા ખાનગી શિક્ષણપ્રવૃત્તિમાં કામ કરશે નહીં.
 - શાળા કક્ષાએ સંચાલન સમિતિની રચના કરવાની રહેશે, જેમાં સ્થાનિક અધિકારી, વાલી, માતા-પિતા અને શિક્ષકોની રહેશે જેમાં ૫૦ ટકા સ્ત્રી ઉમેદવાર રહેશે.
 - શાળા સંચાલન સમિતિ સરકાર અથવા બીજા કોઈ સ્ત્રોતમાંથી મળેલી ગ્રાંટનો ઉપયોગ પર દેખરેખ – નિયંત્રણ રાખશે, શાળા વિકાસ તથા વિવિધ કાર્યક્રમોનું દેખરેખ રાખશે.
- ❖ સરકારી સત્તા અને સમિતિઓ
- ધારો સ્થાનિક સત્તાંત્ર તથા કેન્દ્ર સરકારની કામગીરીની ફરજો દર્શાવે છે.
 - કેન્દ્ર સરકારે બાળક – વિકાસ અને પ્રાથમિક શિક્ષણ ક્ષેત્રે કાર્યરત એવા પંદર સભ્યોની રાષ્ટ્રીય સલાહકાર સમિતિની રચના કરવાની રહેશે.
 - સમિતિ કાયદાના અમલ અંગે સરકારશ્રીને ભલામણ કરશે.
- ❖ પ્રવેશ અને બદલી
- પ્રવેશ પ્રક્રિયામાં બાળકની ઉંમર માટે જન્મ પ્રમાણપત્ર અથવા અન્ય આધાર માન્ય ગણાશે.
 - ઉંમરના પૂરાવાના અભાવે બાળકને પ્રવેશથી વંચિત રાખી શકાશે નહીં તથા સ્ત્રીની શરૂઆત થવા છતાં પણ પ્રવેશથી વંચિત રાખી શકાશે નહીં.
 - બાળકની ઈચ્છાનુસાર તેને સ્થાનિક અથવા રાજ્ય કક્ષાએ શાળા બદલવાનો અધિકાર રહેશે.
 - ફેરબદલી પ્રમાણપત્ર કાઢી આપવામાં વિલંબ કરનાર મુખ્ય શિક્ષક અથવા શાળાના પ્રભારી સામે તેમને લાગુ પડતા સેવા નિયમોનુસાર શિસ્ત વિ,ચક પગલાં લઈ શકાશે.
- ❖ ફરિયાદ
- બાળ અધિકાર રક્ષણ વિશેની રાષ્ટ્રીય સમિતિ ધારામાં ઉપલબ્ધ અધિકારોની ફેરતપાસણી કરશે, ફરિયાદોનું નિવારણ કરશે તથા તેને સિવિલ કોર્ટમાં પડકાર કરવાનો અધિકાર રહેશે.
 - ફી લેવાના મામલે સરકારશ્રીના અધિકૃત અધિકારીશ્રીના માન્યતા મેળવવાની રહેશે.
 - ફરિયાદ કરનાર કોઈપણ વ્યક્તિ સ્થાનિક સત્તાંત્રને લેખિતમાં ફરિયાદ કરશે તથા સ્થાનિક સત્તાંત્ર વહેલામાં વહેલી તકે તેનું નિવારણ કરશે, જેમાં સ્ટેટ કમિશ્નર અથવા નિશ્ચિત જવાદાર તંત્ર ભાગ ભજવશે.

❖ આર્થિક જવાબદારી

- ધારો જણાવે છે કે કેન્દ્ર અને રાજ્ય સરકાર સંયુક્તપણે નાણાકીય જવાબદારી સંભાળશે.
- કેન્દ્ર સરકાર ખર્ચનો અંદાજ તૈયાર કરી રાજ્ય સરકાર સાથે સહમતિ કેળવી રાજ્ય સરકારને ખર્ચના અમુક ટકા રકમ પૂરી પાડશે.
- ધારાના અમલ માટે કેન્દ્ર સરકાર નાણાકીય નિગમને વધારાની જરૂરિયાત માટે મદદ રૂપી પાડવા માટે ભલામણ કરી શકશે.

રાષ્ટ્રીય અભ્યાસક્રમ માળખાની રૂપરેખા

- ઉદ્દેશ્ય: તાલીમ સત્રના અંતે તાલીમાર્થીઓ રાષ્ટ્રીય અભ્યાસક્રમના માળખા અંગેની પાયાની બાબતોથી માહિતગાર થશે.
- સમય: ૨.૩૦ કલાક
- સામગ્રી: પાવર પોઈન્ટ પ્રેઝન્ટેશન, ચાર્ટ પેપર તથા માર્કર પેન
- પદ્ધતિ: સહભાગી વ્યાખ્યાન, જુથ ચર્ચા
- પ્રક્રિયા: આ સત્ર દરમ્યાન તાલીમકાર તાલીમાર્થીઓના પૂર્વજ્ઞાનને ચકાસી ત્યારબાદ રાષ્ટ્રીય અભ્યાસક્રમના માળખાની પાયાની ભૂમિકા વિષે વિગતવાર પ્રકાશ પાડશે. રાષ્ટ્રીય માળખાના રાજ્યના અભ્યાસક્રમ સાથેના જોડાણ અને સંદર્ભોને સ્પષ્ટ કરશે. સત્ર દરમ્યાન ખુલ્લા પ્રશ્નો અને ચર્ચાને આમંત્રણ આપશે તથા યોગ્ય ઉદાહરણોના માધ્યમથી તાલીમાર્થીઓને વિશેષ માહિતગાર કરશે.
- તાલીમકારની નોંધ:

- ચર્ચા/પ્રશ્નોત્તરી અને સમાપન: સમગ્ર સત્રના અંતે સત્ર મૂલ્યાંકન આધારિત પ્રશ્નો, ક્વીઝ અને ચર્ચા નાં માધ્યમથી સત્રનું સમાપન કરવું.

રાષ્ટ્રીય અભ્યાસક્રમના માળખાની રુપરેખા

(National Curriculum Framework (NCF – 2005))

❖ હેતુઓ

- તાલીમાર્થીઓ...
 - NCF ની પૃષ્ઠભૂમિથી પરિચિત થાય.
 - NCF -૨૦૦૫ની રચના અને ઉદ્દેશોથી માહિતગાર થાય.
 - NCF દ્વારા રજૂ થયેલ વિવિધ મહત્વની બાબતોની જાણકારી મેળવે.
 - અભ્યાસક્રમ રચનાના સિદ્ધાંતો
 - શીખવાની પ્રક્રિયા તથા જ્ઞાન
 - અભ્યાસક્રમના ક્ષેત્રો તથા મૂલ્યાંકન
 - વિદ્યાલય તથા વર્ગનું વાતાવરણ
 - વ્યવસ્થાગત સુધારણા
 - પ્રાથમિક કક્ષાએ ભાષા શિક્ષણ, ગણિત શિક્ષણ તથા પર્યાવરણ શિક્ષણ અંગેની ભલામણોથી સ્પષ્ટ થાય.

❖ પ્રસ્તાવના

ભારતના સ્વતંત્રતા પછીના શિક્ષણના ઇતિહાસમાં ગુણવત્તા સુધારણા સંદર્ભે થયેલ વિવિધ પ્રયાસો પૈકી રાષ્ટ્રીય અભ્યાસક્રમ રુપરેખા (National Curriculum Framework (NCF)) નો દસ્તાવેજ આગવું મહત્વ ધરાવે છે.

વર્ષ ૧૯૭૬ સુધી શિક્ષણના સંબંધમાં તમામ રાજ્યો સ્વતંત્ર હતા અને કેન્દ્ર માત્ર માર્ગદર્શનની ભૂમિકામાં હતું આ પરિસ્થિતિઓમાં એન.સી.ઈ.આર.ટી. દ્વારા વર્ષ ૧૯૮૬માં રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ નિતી તથા વર્ષ ૧૯૭૫માં પ્રથમ વખત રાષ્ટ્રીય કક્ષાએ પાઠ્યચર્યા રુપરેખાની રચના કરવામાં આવી. વર્ષ ૧૯૭૬માં મહત્વની ઘટના બની અને સંવિધાનમાં સંશોધન બાદ શિક્ષણની જવાબદારીને સમવર્તી (સંયુક્ત) યાદીમાં મુકવામાં આવી.

વર્ષ ૧૯૮૬માં તૈયાર થયેલ રાષ્ટ્રીય શિક્ષણનિતિમાં NCERTને એક મહત્વની કામગીરી સોંપવામાં આવી આ કામગીરી હતી સમગ્ર રાષ્ટ્ર માટે રાષ્ટ્રીય પાઠ્યક્રમ ચર્યા (National Curriculum Framework)ની રુપરેખા તૈયાર કરવી તથા તેની વખતો વખત સમીક્ષા કરવી.

આ અંતર્ગત NCERT દ્વારા સમયાંતરે અભ્યાસક્રમ રૂપરેખાની રચના અને સમીક્ષાઓના આધારે નવીન રૂપરેખાઓની રચના કરવામાં આવી.

❖ એન.સી.એફ. ૨૦૦૫ એટલે....

- એન.સી.એફ. (રાષ્ટ્રીય અભ્યાસક્રમની રૂપરેખા) ૨૦૦૦ની સમીક્ષાના આધારે તૈયાર થયેલો દસ્તાવેજ
- ૧૯૯૩ના ભાર વગરના ભણતર અહેવાલના આધારે સમીક્ષા થયેલ દસ્તાવેજ
- ડૉ. યશપાલજીની અધ્યક્ષતામાં રાષ્ટ્ર કક્ષાની એક તથા વિવિધ વિષયો આધારિત ૨૧ ફોક્સ ગ્રુપ દ્વારા તૈયાર થયેલ દસ્તાવેજ

❖ એન.સી.એફ. ૨૦૦૫એ આપણને શું આપ્યું?

- અભ્યાસક્રમ રચનાના નિર્દેશક સિદ્ધાંતો
- શીખવાની પ્રક્રિયા તથા જ્ઞાન
- અભ્યાસક્રમના ક્ષેત્રો તથા મૂલ્યાંકન
- વિદ્યાલય તથા વર્ગનું વાતાવરણ
- વ્યવસ્થાગત સુધારણા

ચલો વ્યક્ત થઈએ (NCF 2005 સંદર્ભે તમને લાગેલ સૌથી રસપ્રદ બાબત જણાવો)

.....
.....

❖ અભ્યાસક્રમ રચનાના નિર્દેશક સિદ્ધાંતો

- ગોખણ પદ્ધતિ આધારિત પરીક્ષાનો ત્યાગ કરે તેવું
- માત્ર પાઠ્યપુસ્તક આધારિત નહીં પણ તેથી આગળ જઈ શકે તેવી તક આપે તેવો પાઠ્યક્રમ | અભ્યાસક્રમ
- પરીક્ષાઓ વધારે લચીલી બનાવવી અને કક્ષાના જીવન સાથે જોડવી.

❖ શીખવાની પ્રક્રિયા તથા જ્ઞાન

- પ્રાથમિક તથા આરંભિક શાળાના અભ્યાસક્રમમાં કોઈ પણ સુધારા પૂર્વપ્રાથમિક શિક્ષણ (ઈ.સી.સી.ઈ)ના બહુપરિચિત સિદ્ધાંતોના પ્રકાશમાં જ કરવો જોઈએ.
- બાળક જ્ઞાનની રચના કરે છે જ્ઞાનનો ઉપભોગકતા નથી.
- વિષયો વચ્ચે એવું સંકલન સ્થાપિત કરવું (દિવાલો નીચિ કરવી) કે જેથી વિદ્યાર્થી જ્ઞાનનો આનંદ મેળવી શકે.

- બાળકેન્દ્રિત શિક્ષણ એટલે બાળકની સક્રિય ભાગીદારી હોય અને તેના વ્યક્તિત્વનો સ્વીકાર થાય.
- બાળકો એવા વાતાવરણમાં ભણી શકે છે કે જેમાં તેમને લાગે છે કે તેમને મહત્વપૂર્ણ માનવામાં આવે છે.

ચર્ચાની એરણે(અભ્યાસક્રમ રચના તથા શીખવાની પ્રક્રિયાની બાબતમાં તમે સૌથી વધુ ભાર કઈ બાબતને આપશો?)

.....

❖ ભાષાનું શિક્ષણ

- ત્રિભાષા ફોર્મૂલાને લાગુ કરવાની નવી કોશિષ કરવી.
- આદિવાસી ભાષાઓની સામેલગીરી તથા માતૃભાષાને શિક્ષણના માધ્યમ તરીકે સ્વીકૃતિ દેવા ઉપર જોર મુકવું.
- બહુભાષીતા એટલે વર્ગમાં ભણાવાતી ભાષાઓની સંખ્યા નહીં પણ વર્ગમાં બોલાતી ભાષાઓ તથા બોલીઓ

❖ પ્રથમ ભાષાનું શિક્ષણ

- બાળકો શાળામાં પોતાની ભાષા|ભાષાઓ આત્મસાત કરીને જ પ્રવેશે છે.
- પ્રાથમિક કક્ષાએ બાળકની ભાષા સુધારવાના પ્રયાસ વગર માત્ર સ્વીકાર કરવી.
- ત્રીજા ધોરણ પછી.. મૌખિકતા તથા સાક્ષરતા શિક્ષણ અને ઉચ્ચકોટીની વિચારક્ષમતાનો વિકાસ
- ચોથા ધોરણથી... સર્વસામાન્ય ભાષા અને શુદ્ધભાષાનો પરિચય.
- બાળકની ઘરની બોલી|ભાષાનો સતત આદર.
- ભૂલ કરવી એ શીખવાની પ્રક્રિયાનો ભાગ છે.
- બાળક તૈયાર થયા પછી જ ભૂલો સુધારી શકશે.
- બાળકની મુશ્કેલીઓ પર ધ્યાનની જગ્યાએ વૈવિધ્યવાળી સામગ્રી ઉપર વધુ ધ્યાન આપવું.

❖ ભાષા દરેક વિષયમાં છે..

- માત્ર સંસ્કૃતિ અને નૈતિકતાના વાહક બનવાની જગ્યાએ ભાષામાં રસ ઉત્પન્ન થાય તથા ભાષાના સ્પંદનો તથા પ્રાસંગિકતા બતાવી શકે તેવા એકમોની પસંદગી કરવી.

❖ બીજી ભાષાનું શિક્ષણ

- માત્ર સંસ્કૃતિ અને નૈતિકતાના વાહક બનવાની જગ્યાએ ભાષામાં રસ ઉત્પન્ન થાય તથા ભાષાના સ્પંદનો તથા પ્રાસંગિકતા બતાવી શકે તેવા એકમોની પસંદગી કરવી.

❖ અંગ્રેજી ભાષા....

- એક તરફ જાહેર પરીક્ષામાં અંગ્રેજીના પરિણામો નિરાશાજનક જોવા મળે છે.
- વૈશ્વિક જરૂરીયાતના સંદર્ભમાં અંગ્રેજી શિક્ષણની માંગ વધતી જાય છે.
- અન્ય ભારતીય ભાષાઓની સાથે પોતાનું સ્થાન મેળવવામાં સફળ થાય તોજ અર્થપૂર્ણ બને.

આપણે શાળામાં વિવિધ ભાષાઓનું અસરકારક પરિણામલક્ષી ભાષા શિક્ષણ કઈ રીતે કરીશું?

.....
.....

❖ ગણિત શિક્ષણ

- બાળકો આનંદ સાથે શીખે.
- યાત્રિક પ્રક્રિયાથી તથા સૂત્રોની મદદથી વધુ સારી રીતે શીખી શકે છે.
- બાળકો એવી રીતે ગણિત અનુભવે કે જેની વાતો કરે, સંવાદ કરે, ચર્ચા કરે અને સાથે કામ કરી શકે.
- પ્રશ્નો ઉઠાવી સમાધાન મેળવી શકે.
- તર્ક કરી શકે.

❖ પ્રાથમિક કક્ષાએ - ગણિત

- પૂર્વ પ્રાથમિક કક્ષાએ બધું શિક્ષણ રમત દ્વારા થાય છે.
- રોજ બરોજના જીવન સાથે સાંકળવું.
- રમતો ઉખાણા તથા વાર્તાઓ દ્વારા શિક્ષણ
- માત્ર અંકગણિત નહીં પરંતુ માપ, આંકડાની સમજ, આકાર, પેટર્નની સમજ આપવી.

❖ પર્યાવરણ વિજ્ઞાન

- તમામ પ્રકારની Validityને ધ્યાનમાં રાખવી જેમ કે..
- Content (વિષયવસ્તુ)
- Cognitive (જ્ઞાનાત્મક)
- Process (પ્રક્રિયા)
- Historical (ઐતિહાસિક)
- Environmental (પર્યાવરણ)
- Ethical (નૈતિક)

❖ પ્રાથમિક કક્ષાએ

- આસપાસની દુનિયા તથા તેમાંથી આનંદ મેળવવાની હોવી જોઈએ.
- મૂળ જ્ઞાનાત્મક કૌશલ્ય મેળવી શકે તે માટે વિદ્યાર્થીઓ અવલોકન, વર્ગીકરણ કરી શકે તેવી તકો પૂરી પાડે તેવો...
- વિજ્ઞાન, સામાજિક વિજ્ઞાન મુખ્ય ભાગ હોય તથા સ્વાસ્થ્ય એક મહત્વનું અંગ હોય આટલી ચર્ચાના આધારે...

જો આપને અભ્યાસક્રમ રચનામાં સામેલગીરી કરવાની હોય તો આપ કયા મહત્વના સુધારા સુચવો છો....

.....

.....

National Curriculum Framework – 2005

- વૈદિક ગણિતનો સમાવેશ તમામ ધોરણોના ગણિતના અભ્યાસક્રમમાં અચૂક કરવો.
- યોગ શિક્ષણને વધુને વધુ પ્રાધાન્ય આપવું. રાજ્યની તમામ પ્રાથમિક શાળાઓમાં આ વિષયને ફરજિયાત વિષય તરીકે પ્રસ્થાપિત કરવો.
- સ્કાઉટ અને ગાઈડની પ્રવૃત્તિઓને વિકસાવવા શાળા કક્ષાએ તેનાં યુનિટ સ્થાપવાં અને અભ્યાસક્રમના એક આદર્શ હિસ્સા તરીકે તેને સ્થાન આપવું.
- NSS અથવા NCC બેમાંથી કોઈ એકનો અભ્યાસક્રમમાં સમાવેશ કરવો.
- મહાત્મા ગાંધીજીની બુનિયાદી કેળવણીનાં સારભૂત તત્ત્વો જેવાં કે, પરિશ્રમ, સ્વાશ્રય, સફાઈ, ધ્યાન અને પ્રાર્થના, તંદુરસ્ત આરોગ્ય, સમુહચિંતન અને મનન, વસુદૈય કુટુંબક્રમની ભાવના, સર્વોદયની ભાવના, વગેરેને શાલયે અભ્યાસક્રમમાં સમાવી લેવાં. જેથી આદર્શ નાગરિકનું ઘડતર થાય અને વિદ્યાર્થીને જીવનઉપયોગી કેળવણી મળી રહે.
- નિવાસી શાળાઓની માળખાગત સુવિધાઓ વધુને વધુ ઊભી કરવી. વિદ્યાર્થીઓ શાળામાં – આશ્રમ શાળામાં જ રહે, ત્યાં જ ભણે અને જીવન જીવવાની સાચી કેળવણી પ્રાપ્ત કરે. નિવાસી શાળાઓ માટે બહેનોને લલિતકલા, ભરતગુંથણ, સીવણકાસ, સર્જનાત્મક પ્રવૃત્તિઓ ને વણી લઈ જીવનઘડતરની ઉમદા કેળવણી મળી રહેતેવો અભ્યાસક્રમ જે તે રાજ્યની માંગ અને જરૂરિયાતના આધારે નક્કી કરવો.
- પ્રખર પ્રતિભાશાળી અને પ્રતિભાશાળી એવાં તેજસ્વી બાળકોના શિક્ષણ માટેની અલગ યોજનાઓ અમલમાં મૂકવી
- ધોરણ ૧ થી ૭માં વિદ્યાર્થીઓના મૂલ્યાંકન માટેની ગ્રેડ સિસ્ટમ અલમમાં મુકવી.
- શિક્ષક – વિદ્યાર્થી Ratio 1 : 3 રાખવો.
- Elementary Education નો ૧૦૦ ટકા ખર્ચ Central Government ઉપાડે.
- તમામ SCERTs ને Autonomous બનાવવી જોઈએ.
- જીવનમાં ઉપયોગી એવું અનુભવજન્ય, પ્રવૃત્તિમય, પ્રયોગશીલ અને ઓછામાં ઓછી સૈદ્ધાંતિક બાબતોવાળું પ્રાથમિક શિક્ષણ બનાવવું.
- પ્રારંભિક ધોરણ ૧ અને ૨નું શિક્ષણ લોકબોલીમાં જ આપવું. પ્રારંભિક ધોરણોમાં Teaching Learning Process માન્ય લોકબોલીમાં જ થવી જોઈએ.
- Slow Learners બાળકો માટે વિશેષ યોજનાઓ બનાવવી.
- વિકલાંગ બાળકોના શિક્ષણ માટે Resource Teachers ની ભૂમિકાને વધુ સઘન બનાવવી અને તેઓના શિક્ષણ માટે Learning Materials અને Reference Materials પર વધુ ભાર આપવો.
- Learning Materials અને Reference Materials પ્રત્યેક શિક્ષકને આવડવું જોઈ.

- Computer Literacy અને English પ્રત્યેક શિક્ષકને આવડવું જોઈએ.
- Elementary Education માં સંશોધનકાર્યને વધુ પ્રાધાન્ય આપવું.
- Flow of Financial Assistance દરેક SCERTSને સીધો મળવો જોઈએ. નાણાકીય સ્રોતની સરળતા હોવી જોઈએ.
- Distance Mode of Education ને વધારે પ્રાધાન્ય આપવું જોઈએ.
- Cluster Resource Centers ને વધુ સક્ષમ બનાવવાં જોઈએ.
- દરેક Cluster Resource Centers ઉપર Computer Lab, Language Lab અને Maths – Science Corners / Associations ઊભાં થવાં જોઈએ.
- ચિત્ર, વ્યાયમ, સંગીત અને રમતગમતને Core Subjects બનાવવા જોઈએ. ચિત્ર, વ્યાયમ, સંગીત અને રમતગમત જેવા વિષયોની પ્રવૃત્તિઓને માત્ર Co-Curricular Activities તરીકે ન ગણતાં Core Subjects તરીકે ગણવી જોઈએ.
- Alternative Schooling System (ALS)ને વધુ મજબૂત બનાવવી જોઈએ.
- વિજ્ઞાનમાં પ્રયોગલક્ષિતા ઉપર જ વધુ ભાર આપવો. સૈદ્ધાંતિક પાસાંઓને ઓછું મહત્ત્વ આપવું.
- Monitoring & Supervision System ને વધુ Strong અને વધુ Sound બનાવવી.
- શિક્ષક અને નિરીક્ષકનો Ratio સુધારી ૧-૨૫ કરવો.
- કલસ્ટરની અને મોટી શાળાઓને વહીવટી સ્ટાફ આપવો.
- દરેક બ્લોકમાં ફરતી પ્રયોગશાળા – Mobile Labની વ્યવસ્થા ઊભી કરવી.
- પર્યાવરણ અને વિજ્ઞાનના અભ્યાસક્રમમાં સાંપ્રત પ્રવાહોને આમેજ કરી Frontline Curriculum ને આધારે અભ્યાસક્રમના આધારબિંદુઓ રચવા.
- પર્યાવરણ તથા વિજ્ઞાન જેવા વિષયોના અભ્યાસક્રમ વારંવાર બદલતા રહેવા.
- કાયદાના અમલ માટે રાજ્ય સરકાર જરૂરી એવા ફંડની મદદ પુરી પાડવાની જવાબદારી નિભાવશે.

પરિશિષ્ટ -૧

પ્રત્યેક અધ્યાયનો સારાંશ

❖ અધ્યાય -૧

- શિક્ષણની રાષ્ટ્રીય વ્યવસ્થાને બહુલતાવાદી સમાજમાં મજબૂતી પ્રદાન કરવી.
- ભાર વગરના ભણતરની સમજ પ્રમાણે પાઠ્યચર્યાના બોજાને ઓછો કરવો.
- પાઠ્યચર્યા સુધાર સાથે વ્યવસ્થાગત પરિવર્તન
- સંવિધાનમાં ઉલ્લેખિત મૂલ્યો, જેમ કે સામાજિક ન્યાય, સમતા અને ધર્મનિરપેક્ષતા આધારિત પાઠ્યચર્યા અભ્યાસ
- બધા માટે ગુણવત્તાપૂર્ણ શિક્ષણ સુનિશ્ચિત કરવું.
- એવા નાગરિક વર્ગનું નિર્માણ જેની લોકતાંત્રિક પ્રક્રિયામાં, મૂલ્યોમાં, લૈંગિક ન્યાય પ્રતિ સંવેદનશીલતા, અનુસૂચિત જાતિઓ, જનજાતિઓ અને વિશેષ આશ્ચકતાવાળા બાળકોની સમસ્યાઓ અને આવશ્યકતાઓ પ્રતિ આસ્થા હોય તથા તેમાં રાજનીતિક અને આર્થિક પ્રક્રિયાઓમાં ભાગ લેવાની ક્ષમતા હોય.

❖ અધ્યાય -૨

- અધ્યાપન અને અધ્યયન સંબંધી આપણી સમજનું પુનઃઅભિમુખીકરણ
- શિક્ષાર્થીઓના વિકાસ અને શિક્ષણના સંબંધમાં સર્વાંગીણ દષ્ટિકોણ
- આંકડા આધારિત અને આવશ્યકતા ાધારિત કાર્યક્રમો દ્વારા શીખાતી અસમર્થતાને દૂર કરવી.
- જ્ઞાન નિર્માણમાં વિદ્યાર્થીઓનો સહયોગ અને રચનાત્મકતા વધારવી.
- પ્રયોગાત્મક માધ્યમો દ્વારા સક્રિય શિક્ષણ
- પાઠ્યચર્યા પ્રક્રિયાઓમાં બાળકોના વિચાર, ઉત્સુકતા અને પ્રશ્નશીલતા માટે સ્થાન.
- જ્ઞાનની અનુશાસિક સીમાઓથી આગળ વિસ્તાર આપતાં શિક્ષણના ઢાંચાને વ્યાપક આયાયમ આપવા
- વિદ્યાર્થીઓની સહભાગિતાના ક્ષેત્ર-અવલોકન, અન્વેષણ, આલોચનાત્મક વિમર્શ વગેરે પણ વિષયવિજ્ઞાનની જેમ શિક્ષણના મહત્ત્વપૂર્ણ વિષય છે.
- સામાજિક સાંસ્કૃતિક યથાર્થ પર આલોચનાત્મક સમજને વિકસિત કરનારી પ્રક્રિયાઓને પાઠ્યચર્યામાં સ્થાનની આવશ્યકતા સ્થાનીય જ્ઞાન અને બાળકોના અનુભવો પાઠ્યપુસ્તકો અને અધ્યાપન તકનિકના મહત્ત્વપૂર્ણ અંગ છે.

- શાળાનાં વર્ષ બાળકોની ક્ષમતાઓ, અભિરુચિઓ વગેરેમાં ઝડપથી વિકાસના વર્ષ હોય છે. એ માટે વિષયવસ્તુની પસંદગી અને વ્યવસ્થા તથા જ્ઞાનના નિર્માણની પ્રક્રિયાઓને તેમના હિસાબે અનુકૂળ કરવાની આવશ્યકતા છે.

❖ અધ્યાય -3 ભાષા

ભાવિક ક્ષમતા - લખવા અને બોલવા, સાંભળવા અને વાંચવાની - શાળાના વિષયો અને અનુશાસનો પ્રમાણે હોય. પાયાના શિક્ષણથી લઈને ઉચ્ચ માધ્યમિક સ્તર સુધી બાળકોના જ્ઞાન નિર્માણમાં તેના મહત્ત્વને સમજવાની આવશ્યકતા છે.

ત્રિભાષા કોમ્પ્યુલને પાછો લાગુ કરવાની દિશામાં કામ કરવું જોઈએ, જેમાં બાળકોની માતૃભાષાને સૌથી સારાં માધ્યમ ત મહત્ત્વ આપવાની જરૂર છે. તેમાં આદિવાસી ભાષાઓને પણ સામેલ કરવાની જરૂર છે.

અંગ્રેજી માધ્યમમાં સપળ શિગણ માટે આવશ્યક છે કે તે માતૃભાષામાં અધ્યાપનના મજબૂત આધાર ઉપર ઊભું હોય. ભારત સમાજના બહુભાષાત્મક ઢાંચાને શાળાના જીવનની સમૃદ્ધિના સંસાધનના રૂપમાં જોવું જોઈએ.

ગણિત

ગણિતના શિક્ષણનું લક્ષ્ય હોવું જોઈએ - ગણિતીકરણ એટલે તર્કક્ષમતાનો પ્રયોગ, અમૂર્તનોને બનાવવાં અને વાપરવા વગર ઉપર જોર, નહિ કે તેના સૂત્રો વગેરેના યાંત્રિક જ્ઞાન ઉપર.

ગણિતનું શિક્ષણ બાળકોની તર્કક્ષમતા અને વિચારવાની ક્ષમતાનો વિકાસ કરે, બાળકોમાં સમસ્યાના સમાધાન કરવાની ક્ષમતાનો વિકાસ હોય. ગણિતના સારા શિક્ષણનો અધિકાર દરેક બાળકને છે.

વિજ્ઞાન

વિજ્ઞાનની ભાષા, પ્રક્રિયા અને વિષયવસ્તુ વિદ્યાર્થીની ઉંમર અને તેની જ્ઞાન ક્ષમતાને અનુકૂળ હોવી જોઈએ.

વિજ્ઞાન શિક્ષણને વિદ્યાર્થીઓને તે રીતો અને પ્રક્રિયાઓનો બોધ કરાવવાને સક્ષમ હોવું જોઈએ જે તેમની રચનાત્મકતાના વિકાસ કરે અને જીજ્ઞાસાને શાંત કરનારું હોય, ખાસ કરીને પર્યાવરણના સંદર્ભમાં.

વિજ્ઞાન શિક્ષણને બાળકોના પરિવેશની અનુકૂળ હોવું જોઈએ, જેથી તેમનામાં કામના સંસારમાં પ્રવેશ કરવા વિષયક જરૂરી જ્ઞાન અને કૌશલ્ય વિકસિત થઈ શકે.

પર્યાવરણની ચિંતાને શાળાની પાઠ્યચર્યા સાથે જોડવી જોઈએ.

સામાજિક વિજ્ઞાન

સામાજિક વિજ્ઞાન અધ્યાપનનું લક્ષ્ય એવું હોવું જોઈએ જેમાં બાળકોને નૈતિક અને માનસિક ઉર્જા મળે જે આગળ બાળકોમ સ્વતંત્ર વિચાર કરવાની ક્ષમતા તથા સામાજિક મુદ્દાઓ ઉપર આલોચનાત્મક દષ્ટિકોણ વિકસિત કરી શકે.

પ્રમુખ રાષ્ટ્રીય ચિંતાઓ જેમ કે લૈંગિક ન્યાય, માનવ અધિકાર અને હાંશિયાના સમૂહો તથા અલ્પસંખ્યકોના કૌશલ્યોને વિકસિત કરવા માટે અંતરઅનુશાસનાત્મક દષ્ટિકોણ અપનાવવાની જરૂર છે.

નાગરિક શાસ્ત્રને રાજનીતિશાસ્ત્ર બનાવવું જોઈએ, તથા ઇતિહાસને બાળકોના અતીત અને નાગરિકતા ઓળખની ઉપર પ્રભાવ નાખનારા વિષયના રૂપમાં ઓળખવા જોઈએ.

ચર્યા

પ્રાથમિક શાળાથી જ શરૂ કરીને કામને બધા વિષયો સાથે જોડવું જોઈએ|

શાળાની બહાર કામનો અનુભવ કરનરી સંસ્થાઓનો પરિચય કરવો જોઈએ

વ્યવસાયિક શિક્ષણ અને પ્રશિક્ષણ કાર્યક્રમને ૧૦-૧૨ વર્ષ ઉપર આધારિત

પાઠ્યચર્યા તૈયાર થાય જેના નિમ્નાંકિત અભિલક્ષણ હોય.

અલગ અલગ અવધિના લચીલા અને ઉદ્યોગી પાઠ્યક્રમ

પ્રવેશ અને નિકાસના બહુવિધ અવસર

ગ્રામ સમૂહોને લઈને જિલ્લા સ્તર સુધી સુલભતા

વિદ્યાલયની બહાર સ્થિત સંસ્થાઓની વિકેન્દ્રીકૃત માન્યતા તથા સમાન વ્યવસ્થા

❖ વ્યવસ્થા

કલા -

કલાઓ (સંગીત, નૃત્ય, દૃશ્યકલાઓ, કઠપૂતળી કલા, રંગમંચ આદિના લોક તથા શાસ્ત્રીય રૂપ વગેરે) અને ધરોહર રૂપમાં ચાલી આવતી કલાઓની પાઠ્યચર્યામાં માન્યતા.

તેની પ્રાસંગિકતાના સંબંધમાં શાળા પ્રશાસકો, વાલીઓ વગેરેને જાણકારી

કલાને શાળાના શિક્ષણના દરેક સ્તર ઉપર સામેલ કરવી જોઈએ.

શાંતિ -

શાળાના શિક્ષણ દરમ્યાન ઉપયુક્ત ગતિવિધિઓના માધ્યમથી દરેક વિષયમાં શાંતિનું શિક્ષણ આપવું જોઈએ. શાંતિ શિક્ષણને શિક્ષક પ્રશિક્ષણનું પણ એક નંગ બનાવવું જોઈએ.

સ્વાસ્થ્ય અને શારિરીક શિક્ષણ

સ્વાસ્થ્ય અને શારિરીક શિક્ષણ વિદ્યાર્થીઓના વિકાસ માટે આવશ્યક છે. સ્વાસ્થ્ય અને શારિરીક શિક્ષણના માધ્યમથી શાળામાં ઉદ્ભવેલ વગેરેની સમસ્યાને નિવારી શકાય.

❖ અધ્યાય -૪

ઢાંચા અને સામગ્રીની ન્યૂનતમ ઉપલબ્ધતા તથા દૈનિક યોજનાને લચીલાં બનાવવાથી શિક્ષકોનું પ્રદર્શન સુધારી શકાય છે. એવી શાળાની સંસ્કૃતિ જે દરેક શાળાની ક્ષમતા ઓળખાણ શિક્ષાર્થીના રૂપમાં વિકસિત કરે અને દરેક બાળકની ક્ષમતા અને રુચિઓનો પણ વિકાસ કરે.

એવી ગતિવિધિઓ જેમાં સૃજન - અક્ષમ બધાં બાળકો ભાગ લઈ શકે એ સર્વ શિક્ષણની આવશ્યક શરત છે.

લોકતાંત્રિક રીતો દ્વારા બાળકોમાં સ્વ-અનુશાસનનો વિકાસ હંમેશા પ્રાસંગિક રહ્યો છે. જ્ઞાનની પ્રક્રિયામાં સમુદાયના લોકોને સામેલ કરવાથી શાળા અને સમુદાયની ભાગીદારી બને છે.

નિમ્નલિખિત સંદર્ભોમાં શિક્ષણનું પુનર્નિધારણ

- (ક) પાઠ્યપુસ્તકોમાં પ્રત્યેયોની વ્યાખ્યા, ગતિવિધિઓ, સમસ્યાઓ અને અભ્યાસ એવી રીતે આપવામાં આવ્યાં હોય કે તે તેના સંબંધિત ચિંતન અને સમૂહ કાર્યને પ્રોત્સાહિત કરે.
- (ખ) સહાયક પુસ્તકો, કાર્યપુસ્તિકાઓ, શિક્ષકોની કાર્યપુસ્તિકાઓ વગેરે નૂતન ચિંતન અને નવા દષ્ટિકોણો ઉપર આધારિત હોય.
- (ગ) મલ્ટિમીડિયા, આઈસીટી, વગેરેનો એકતરફી સંચાર સાધનોને બદલે પરસ્પર સંવાદના સાધોની જેમ ઉપયોગ
- (ઘ) શાળા પુસ્તકાલય વિદ્યાર્થીઓ, શિક્ષકો અને સમુદાયના લોકો માટે જ્ઞાનને ઊંડું કરવાનું અને વિસ્તૃત સંસાર સાથે જોડવાનું કામ કરે.
- (ડ) શાળા સારિણીની વિકેન્દ્રિકૃતા યોજના તથા દૈનિક સારિણી અને શિક્ષકને વ્યવસાયિક અભ્યાસોની સ્વાયતતા શાળાનું વાતાવણ બનાવવા માટે અનિવાર્ય છે.

❖ અધ્યાય -૫

વ્યવસ્થાગત સુધારાનું એક પ્રમુખ અભિલક્ષણ ગુણવત્તાની ચિંતા છે, જેનો અર્થ થયો સંસ્થાન દ્વારા નવી નવી ક્ષમતાઓનો વિકાસ.

સંકુલ અને બ્લોક સ્તર ઉપર આગામી યોજનાઓ માટે શાળામાં એક વિસ્તૃત ઢાંચો તૈયાર થાય જેથી જિલ્લા સ્તર પર વિકેન્દ્રીકણની નિતી બની શકે.

પ્રધાનાધ્યાપક અને શિક્ષકોના સહયોગથી સાર્થક એકેડેમિક યોજનાનો વિકાસ, શિક્ષક-અધ્યાપક પ્રક્રિયાના સંદર્ભમાં નિરીક્ષણની ક્રિયાને પ્રત્યેક શાળા સાથે સતત સહક્રિયાના રૂપમાં જોવામાં આવવી જોઈએ.

શિક્ષકોના વ્યવસાયિક પ્રશિક્ષણ

માં નિમ્નલિખિતને જોડવાથી તેમાં સમૃદ્ધિ આવી શકે.

- વિભિન્ન વિષયોમાં સ્નાતકોત્તર સ્તરનો અભ્યાસ
- શિક્ષક શિક્ષણમાં એકીકૃત સ્નાતક સ્તરનું શિક્ષણ

ભાષિક ક્ષમતા અધ્યયને શિક્ષક-શિક્ષણ સાથે આંતરિક રીતે જોડવું, પ્રશિક્ષણાર્થીઓને શિક્ષણ, બાળકો સાથે પરસ્પર ભાવ અને જ્ઞાન, લિંગ, જાતિ, સમતા અને ન્યાયના સંદર્ભોમાં પોતાના જ્ઞાનને પરખવાનો અવસર મળવો જોઈએ.

શુદ્ધ અનુશાસનિક સંદર્ભોને બદલે શિક્ષણને વિદ્યાર્થી અને તેના સંદર્ભ સાથે જોડવાની જરૂર છે.

સેવાકાલીન શિક્ષણને શાળામાં બદલાવનું ઉત્પ્રેરક હોવું જોઈએ.

ગામ સ્તર પર શિક્ષણ સંબંધી ગતિવિધિઓને જોડીને પંચાયતી રાજ સંસ્થાઓને મજબૂતી પ્રદાન કરી શકાય છે.

❖ પરીક્ષા સુધાર

તણાવનું ઘટવું અને પરીક્ષામાં સફળતાનું વધવું નિમ્નલિખિત બિન્દુઓ ઉપર બળ આપે છે.

- વિષયવસ્તુ પરીક્ષણથી સમસ્યા સમાધાન તથા સમજ તરફ પ્રસ્થાન આ માટે વર્તમાન પ્રશ્નપત્રના પ્રકાર અવશ્ય બદલવા જોઈએ.
- લઘુ પરીક્ષાઓ તરફ
- એક એવી નોડલ એજન્સીની સ્થાપના જે પ્રવેશ પરીક્ષાઓની ડિઝાઇન તથા ચલણનું સંચાલન કરી સકે.
- શિક્ષણ અનુભવો તથા વિવિધ કક્ષા અભ્યાસોને આપસમાં વહેંચવા જેથી નવા વિચાર ઉત્પન્ન થઈ શકે તથા નવાચાર અને પ્રયોગોને પ્રોત્સાહન મળે.
- પાઠ્યક્રમ, પાઠ્યપુસ્તકો તથા શિક્ષણ અધિગમ સંસાધનોનો વિકાસ, વિશ્વવિદ્યાલયો, ગેર સરકારી સંસ્થાઓ તથા શિક્ષક સંગઠનોથી શિક્ષકો અને વિશે, જ્ઞાન સામલે કરીને, વિકેન્દ્રીકૃત રીતે સહકારિતા સાથે કરી શકાય છે.

ગુજરાતનો અભ્યાસક્રમ

- ઉદ્દેશ્ય: તાલીમ સત્રના અંતે તાલીમાર્થીઓ ગુજરાતની પ્રાથમિક શાળાઓના અભ્યાસક્રમની વિશિષ્ટ બાબતો અંગેની પાયાની બાબતોથી માહિતગાર થશે.
- સમય: ૨.૩૦ કલાક
- સામગ્રી: પાવર પોઇન્ટ પ્રેઝન્ટેશન, ચાર્ટ પેપર તથા માર્કર પેન
- પદ્ધતિ: સહભાગી વ્યાખ્યાન, જુથ ચર્ચા
- પ્રક્રિયા: આ સત્ર દરમ્યાન તાલીમકાર તાલીમાર્થીઓના પૂર્વજ્ઞાનને ચકાસી ત્યારબાદ રાજ્યના અભ્યાસક્રમના માળખાની પાયાની ભૂમિકા વિષે વિગતવાર પ્રકાશ પાડશે. રાષ્ટ્રીય માળખાના રાજ્યના અભ્યાસક્રમ સાથેના જોડાણ અને સંદર્ભોને સ્પષ્ટ કરશે. સત્ર દરમ્યાન ખુલ્લા પ્રશ્નો અને ચર્ચાને આમંત્રણ આપશે તથા યોગ્ય ઉદાહરણોના માધ્યમથી તાલીમાર્થીઓને વિશેષ માહિતગાર કરશે.
- તાલિમકારની નોંધ:

ચર્ચા/પ્રશ્નોત્તરી અને સમાપન: સમગ્ર સત્રના અંતે સત્ર મૂલ્યાંકન આધારિત પ્રશ્નો, ક્વીઝ અને ચર્ચા નાં માધ્યમથી સત્રનું સમાપન કરવું.

plativni

pliv(mk (SxNn[mi]Big[Jvn(SxN siY[sbF C[SiLi(SxNni[mh_im anbf
Jviti Jvn siY[Yiy a[apki km s[km pliv(mk (SxN AyvAYi pisY) riK) Skiy.
biLkn&nig(rk tr)k[GDtr krvin&mi]TiBign&kim (SxN AyvAYi oiri Yiy tY) apki shj
an[AviBi(vk C[biLkn) Bi(v (j dg)mi>upyig) aY) xmtiaif an[kiSAYi[hAtgt Yiy
aYi a'yyn anBvi[SiI y Jvnmi>biLkn[Brpt pmiNmi>MLvi j iEa[j i[k(vil)ai]
an[smiYni>szYi[mi#i sixr) (vPyih[biLk[mLv] i gNn[j vF&pDt&mhRv aipti>
hiYiY) (Sxk pN vgKb pkyimi>sixr) (vPyih[vF&mhRv aipvi pYiy C[ai sixr)
(vPyih&Jvn siYh&SFin kv&an[kT I &a[(vS[(vcir krvi[hv[a(nviy<C[kirN k[sdBiK
bdI iYi C[(vkst) j t) dny siY[kdm (ml ivvi miT[biLkn[aY) r)t[tYir krvi j iEa[j
pitin) Bi(v (j dg)mi>aivnir pDKirihi[simni[kr) Sk[pitini Jvnn) smYiaih[j it[
uk]) Sk[ai miT[biLkih[aYi a'yyn anBv mLvi j iEa[k[j mi>biLk[Kb (vcirv&
pD[j it[smj vini[an[S)Kvini[pyRn krvi[pD[

riOT)y azyiskn sprKi 2005 pN Xinni sj n pr (vSP Bir mk[C[Xinn&sj n a[I I
aYi a'yyn anBvih) sikL k[j hi oiri biLk pitin) smj N kLv[(Sxkn) scni mjb
I Kv&viev&k[kiEk ciT<aYvi miD] bnivvi>a[Xinn&sj n nY), a[ti[scnin&pil n
mi#i C[hi, j i[pv(F pC) (Sxk biLkih[aYi plni[pC[k[j mi>biLk[(vcirv&pD[k[(cEn
krv&pD[ti[Xinni sj n) (dSimi>kim Ye rH&C[a[n khYiy. aivi (cEnp[k plnih) ccik
pC) biLk pitin) j it[agiu S)K]) bibtih&upyij n kr)n[kSk nv&sj n kr[an[aE[
smg)pkyi oiri S&tirly&a[smj vimi>aiv[ti[j [ke tirly&C[t[Xinn&sj n C[aI b_i,
(vPyvAtai bFi j m&i ai j kmi>S)Kviy a[j \$r) nY) prE&(vPyvAtai kiEpn m&in[
Jviti Jvn siY[j id) ti[Skij j. (vPyvAtai kiEpn m&ini m&Yikn miT[mi#i sidis)Fi
plnih[bdI [aYi plni[pC) Skiy j mi>biLk[(vPyvAtai) mi(ht) ag[(vcirv&pD[an[
kSik sj niRnk j vib aipvi[pD[

ai pkiRN) (SxN AyvAYi UB) krvi miT[aipN[mi#i piqyp&tki[bdI)a[a[I I &prt&nY).
azyiskn an[piqykn pN bdI vi[pD[ah) siY[siY[a'yyn-a'yinmi>upyig) aY)
tmim simg) (vS[pN aI gY) (vcirv&pD[aim, mi#i piqyp&tk j nh)>prE&smgtyi

TiŕI I (ng pŕj (vksivv&pD[aiv) aiv/ŕyktimiŕ) ai smg\ pŕkyini[j °m Yyi[ai aiv/ŕyktiai[pN rieT T&aŕŕy&ŕn 2009 aml) bnti>a(nviyŕimi>p(rNm). aim, aŕ.s).aŕ. 2005 an[air.T).e.2009 sŕBŕup(AYt Yyŕ) aipN) nv) j \$(ryitn[p(rpN<krvi miT[smg\pŕkyi hiY Frvimi>aiv).

ai smg\kim kŕvii i minvbL vgr S±y nY). ai kŕvii &minvbL aŕI[ATŕ (rsiŕ<gŕ. sŕDi[(Sxki[s)airs)-b)airs) kiŕ-ai[Dnŕsŕ kŕvN) (nr)xk, Js)earT)-Diyŕni ŕyi²yitiai[piqyp&tk mŕLni (vPy syij ki[an[tj Xi[upriŕ yŕnv(sŕ) kxia[kim krŕi (vSPXiŕ&j Y aŕI[ATŕ (rsiŕ<gŕ. gŕritmi>1996-97 drŕyin FiŕN 1 Y) 4 aŕgŕ aiv&j Y bnivvimi>aivŕ &ŕyirbid vP<2005-06mi>FiŕN 5 Y) 7 miT[pN aiv&j Y aI gY) tŕir Yyŕ & FiŕN 1 Y) 4 ni aŕ.air.J.n) rcnin[GNi[smy Yyi[hiŕviY) ai j Yn) nvŕŕY) rcni krvimi>aiv). j [t[(vPyn) (vPyvAt& p¹F(tSiA#, biLmni[ŕXin, kŕvN) aŕ[diS(nk ²yil i[vgr[aŕh) I (Kt ksiŕ) an[j Ykiyŕ pŕ°Tŕn, aŕ)Tyŕ-aŕ)Tyŕ vgr[aŕh) mniŕŕi(nk ksiŕ)aiŕ) pŕkyimiŕ) psir kr)n[tirvvimi>aivŕ aŕ.air.J. oiri smg\ pŕkyi hiY Frvimi>aiv). k& adij [350 jŕI i (vSPXiŕi aŕ.air.J. a[Kb j p(r~m kyifŕC[

~N)b¹F r)t[ŕij iyŕ i kiyŕ(S(briŕni>anŕ(vF cciai[Ye. si)pYm ti[biLk S&C[(SxN S&C[SiLi S&C[aŕyiskŕn-piqyŕkŕn-piqyp&tk-piqysimg) vgr[h) skŕpni S&C[a[aŕ[ghn cciai[Ye an[skŕpniŕmk ApOT)krN mŕlvvimi>aiŕy& ai upriŕ riOT)y aŕyiskŕn \$ŕŕKi 2005 an[(SxNni[a(Fkir 2009 n) j igvieai[(vS[(vSd cciai[Ye an[a[smj vini[pyis Yyi[k[ai bŕhi aml)krN miT[aipN[S&S&krv&j iŕa[

aŕyiskŕn an[piqyŕkŕn) pŕt) skŕpniŕmk smj N kŕvii pC) j aŕyiskŕn an[piqyŕkŕn n±k) krvimi>aiŕyi C[(SxNni simi°y hŕŕai[j [t[(vPyiŕi simi°y hŕŕai[ap[xt kiŕŕŕyi[vgr[h[aŕyiskŕnmi>tŕj j [t[(vPyni FiŕNvir (v(SOT hŕŕai[an[kiŕŕŕyi[piqyŕkŕnmi>smivvimi>aiŕyi C[kyi FiŕNmi>kyi (vPy miT[kŕI i[smy upl ¾F YS[tŕ) pN ti(kk gNtr) krvimi>aiv) C[sixr) (vPyiŕni>smi(vOT nY) tŕvi Sir)(rk (SxN, (c# tŕj a°y hAtkliai[sŕ)t an[kiyinBv j ŕvi (vPyi[miT[pN aŕyiskŕn an[piqyŕkŕn tŕir krvimi>aiŕyi[C[ai piqyŕkŕnmi>(vPyiŕi (v(SOT hŕŕai[an[(vPyvAt&i

**m&iai[siY[a'yyn-a'yipn p¹¹(t, pVŁi, a'yyn simg) an[mĀyiknni[pN smivŞ
krvimi>aiĀyi[C]**

aġyiskm

aġyiskm a[Birt)y s(vFinmi>smi(v0T Sx(Nk mĀyih[pġt krvi miT[tjir krvimi>
aivl[i[aVi[dAtivj C[k[j mi>SxNni ht&ai[ht&aiĥ) pġt miTĥ) simg) an[p¹F(tail
pġt ht&aiĥ&mĀyikn vgf[smi(v0T C[ai dAtivj SiLi (SxNni migdSk (s¹Fiġi[tr)k[
mdd\$ p C]

a[I [k[biLkiĥi sviġ) (vkismi>j \$r) a[Vi>tmim pisi>an[p[kyiai[aġĥ) mi(ht)n&
(vgtvir an[sġ(qt (vvrN a[I [aġyiskm dAtivj .

piqykm

piqykm a[aġyiskm&a[v&aġ C[j [pmiNmi>m^t<Av\$ p[C[an[aĥi aiFir[piqyp&tki[
piqysimg), mĀyikn p¹F(t, a'yyn-a'yipn p[kyi, (vPyih&Av\$ p[an[tĥn&vykxi
an&ir pmiN an[k(mkti n±±) Yti>hiġ C]

અભ્યાસક્રમ ઘડવા માટે જે બાબતોનો વિચાર કરવો આવશ્યક છે એ બાબતોમાં સર્વપ્રથમ આ સમગ્ર પ્રયાસ જેને માટે કરીએ છીએ એ બાબત હોય એ સ્વાભાવિક છે. અભ્યાસક્રમ દ્વારા કેવા પ્રકારના ગુણોનો વિકાસ કરવા ધારીએ છીએ અને એ બાબત અંગેની આપણી મૂળભૂત માન્યતાઓ કેવા પ્રકારની છે એનો વિચાર આવશ્યક છે. શિક્ષણ બાબતને ભાવિ નાગરિક તરીકે ધડે છે. આપણા રાજ્યની કલ્પનાને અનુરૂપ બાબતનું ઘડતર કરનાર અભ્યાસક્રમના કેન્દ્રમાં બાબત છે. એ બાબત કેવું હશે?

- એ સ્વચ્છ અને સ્વસ્થ હશે.
- એ પૂર્વગ્રહમુક્ત અને હકારાત્મક દૃષ્ટિકોણ ધરાવતું હશે,
- એ પોતાના પર્યાવરણની સમજ ધરાવતું હશે,
- એ ટેકનિકલ સંસાધનોનો ઉપયોગ કરવા સક્ષમ હશે,

- એ વિશ્વને વૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટિથી જોતું હશે,
- એ પોતાના અભિપ્રાયને મુક્ત રીતે વ્યક્ત કરી શકતું હશે,
- એ પોતાના હક્કો અને અધિકારો અંગે જાગૃત હશે,
- એ પરિસ્થિતિ સાથે અનુકૂળન સાધી શકે તેમજ એમાંની સમસ્યાઓનો ઉકેલ શોધી શકે તે માટેની ક્ષમતા એનામાં હશે.
- એનામાં જાતે શીખવાની વૃત્તિ અને એ માટેનાં કૌશલ્યો કેળવાયેલાં હશે.

વર્ગખંડનું સ્વરૂપ :

બાળક જ્યાં વર્ષ દરમિયાન પોતાનો અધિકતમ સમય વીતાવે છે એ વર્ગખંડ કેવો હશે? વર્ગખંડ બાળકને આવકારનારો અને પોતિકો લાગનારો હશે. વર્ગખંડ એટલે તડકો, વરસાદ અને ઠંડીથી બચાવનારો ઓરડો નહીં પણ જ્ઞાન-સર્જનનું સ્થળ હશે. બાળકોને પૂરતી મોકળાશ અને વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ માટે અનુરૂપ વ્યવસ્થાવાળો હશે. પ્રવૃત્તિઓને અનુરૂપ એની બેઠકવ્યવસ્થા બદલાતી રહે. વર્ગમાં દરેક બાળકનો સ્વીકાર થતો હોય અને એનું સ્વમાન સચવાતું હોય તો બાળક આપમેળે ખીલે છે અને એના વિચારો અને કલ્પનાઓને વાચા પ્રાપ્ત થાય છે.

વર્ગખંડમાં, વિવિધ વિષયોના ખૂણા, નાનકડું પુસ્તકાલય અને પ્રયોગ-નિદર્શનની સગવડ હશે. ત્યાં દરેક બાળકને વિકસવાની સરખી તક હશે.

વર્ગખંડ એટલે ચાર દિવાલો વચ્ચેની જગ્યા જ નહીં પરંતુ બાળકને જાતે જ્ઞાન સર્જન કરવાની તક મળતી હોય તેવું સ્થળ. વર્ગખંડમાં બાળકની બેઠક વ્યવસ્થા જે તે પ્રવૃત્તિ અનુસાર હોય. વિવિધ શૈક્ષણિક પદ્ધતિઓ - પ્રયુક્તિઓ માટે વ્યક્તિગત કાર્ય, જોડીકાર્ય અને જૂથકાર્ય માટે પૂરતો અવકાશ હોય. વર્ગખંડમાં બાળકોનાં સ્વમાન, લાગણી અને સ્તરનો સ્વીકાર થતો હોય તેના પોતાના વિચારોને વ્યક્ત કરવાની પૂરતી તક મળતી હોય.

ભૌતિક સ્વરૂપમાં પણ વિષયોના કોર્નર અને વર્ગખંડ પુસ્તકાલય, પ્રયોગ નિદર્શનની સગવડ ઉપલબ્ધ હશે. જ્યાં દરેક બાળકને વિકાસની પૂરતી તક હશે. આમ, વર્ગખંડ એટલે કે કોઈ બંધિયાર સ્થાન નહીં પણ બાળકને સંપૂર્ણ ખીલવવા માટેનું ઉપવન.

શાળાનું સ્વરૂપ

તમામ બાળકોને વિકસવા માટેની સમાન તક પૂરી પાડતો સર્જનાત્મક રંગમંચ એટલે આવતી કાલની શાળા. શાળાની વ્યવસ્થા અને પદ્ધતિઓ બાળકોને અનુકૂળ હોવી આવશ્યક રહેશે. બાળકોને એની રૂઢ પ્રણાલીઓમાં ઢાળવાને બદલે શાળા બાળકોની જરૂરિયાત મુજબ ઢાળાશે. હોશિયાર બાળકો જ એને પ્યારાં નહીં હોય પણ પાછળ રહી જતાં બાળકોને પણ પ્રિય-બાળકનો દરજ્જો આપશે. દરેક બાળક સરખું નથી હોતું પણ માતા સમાન એની શાળા દરેક માટે સરખો અભિગમ ધરાવતી હશે.

- બાળકને ઘર છોડી શાળામાં આવવું ગમે પણ શાળા છોડીને ઘરે જવું ન ગમે એવી શાળા હશે.
- શાળામાં પ્રાકૃતિક વાતાવરણ હશે. સ્થાનિક બાબતોની મદદથી અને સ્થાનિક લોકોની મદદથી શિક્ષણ ચાલતું હશે.
- બાળક અહીં ભયમુક્ત અને તાણમુક્ત હશે. એટલે એની અભિવ્યક્તિ અને વિકાસ કોઈ રીતે કુંઠિત નહીં રહે. એના પર ધરકામ, પરીક્ષાની તાણ નહીં હોય.

1.2.1 બાળક

- આપણી દુનિયા મહદઅંશે મોટાઓ માટેની છે, બાળકો માટેની નહિ. બાળકોને નિયંત્રણમાં રાખવા માટે આ દુનિયાએ જાતજાતની વ્યવસ્થા કરી છે, જે આપણી વાતચીત અને વ્યવહારમાં વારંવાર જોવા મળે છે. આજે પણ આપણી શાળામાં કેટલીક ધારણાઓ નજરે ચઢે છે જેવી કે -
 - છોકરાં તો મોટે ભાગે બગડેલાં જ હોય એ લોકોને સુધારવા માટે શાળામાં મોકલવામાં આવે છે.
 - છોકરા પર સતત નજર ન રાખીએ તો તે બગડી જ જાય.
 - છોકરાંઓને શીખવવા માટે કડક શિસ્ત લાદવી જ જોઈએ.
- વર્ગમાં છોકરાંઓ અંદરોઅંદર જે વાતચીત કરે છે તે તેમના શીખવામાં સૌથી મોટું વિઘ્ન

છે.

બાળકો વિશેની આપણી વિચારણા જ આપણા કાર્ય અને વ્યવહારને પ્રભાવિત કરે છે. મોટાંઓને જે કામ કરવું ન ગમે તે કામ બાળકોને કરવાની મજા આવે છે. બાળકો શું વિચારીને શું શું નવું કરે છે તેની નોંધ આપણે રાખવી જોઈએ.

બાળકો પોતાના કામને પ્રદર્શિત કરવાની ઈચ્છા ધરાવે છે

બાળકો પોતાની ઉંમર અને જ્ઞાન કરતાં થોડાં વધારે આગળ છે તેવું બતાવવાની કોશિશ કરતાં હોય છે અને તેમના કામના વખાણ કરવાથી તેઓ ખૂબ ખુશ થાય છે આનો અર્થ એ કે શિક્ષકે બાળકોને સ્વતંત્રતાથી કામ કરવાની અને બોલવાની તક આપવી જોઈએ. તેઓની વાત સાંભળવી જોઈએ અને તેમના પ્રત્યેક કામની પ્રશંસા કરવી જોઈએ. આમ, બાળકોને તેઓના વિચારો પ્રગટ કરવા દો પણ તમારા વિચારો તેમના પર લાદશો નહિ.

બાળકોમાં બાળપણના વર્ષોમાં શીખવાની ક્ષમતા વધારે હોય છે. શરૂઆતના સાત આઠ વર્ષોમાં તો તેઓ ઘર, પરિવાર, મિત્રમંડળ અને પર્યાવરણમાંથી ઘણું વધુ, ઘણી ઝડપથી શીખી લેતાં હોય છે. તેઓ પૂછપરછ કરતાં કરતાં અને અનુભવોમાંથી પોતાની રીતે શીખી લેતાં હોય છે. આ રીતે તેઓ પોતાના જૂના જ્ઞાન સાથે નવી જાણકારી જોડતાં રહે છે. શરૂઆતના આ વર્ષો દરમ્યાન શીખેલું સઘળું તેઓના મગજમાં લાંબા સમય સુધી અંકિત થઈ જાય છે. બાળકોની ખોટી ટેવો, ટીચ્છિકોણ અને સ્વભાવમાં ફેરફાર કરી શકાય પણ એ અઘરી વાત છે.

બાળક કોરી સ્લેટ નથી.

કેટલાક વિચારકોએ કહ્યું છે કે બાળક કોરી સ્લેટ છે કે ફૂમળો છોડ છે કે ખાલી ઘડો છે. એ સ્લેટ કે ઘડાને શિક્ષકે પોતાના જ્ઞાન અને અનુભવથી ભરવાનો છે. આ માન્યતા બદલવાની જરૂર છે. કારણ કે આપણે એવું નથી ઈચ્છતા કે બધા બાળકોને એક જ બીબામાં ઢાળવામાં આવે બાળકોની શીખવાની ક્ષમતા જુદી જુદી હોય છે અને તેઓને કોઈ એક સીમામાં બાંધવા પણ મુશ્કેલ હોય છે.

આપણું કામ તો બાળકોને શીખવા માટેની તક અને અનુકૂળ વાતાવરણ પૂરું પાડવાનું છે આપણે એવી પરિસ્થિતિ અને અનુભવો પૂરા પાડીએ જેની મદદથી તેઓ પોતાનો વિશ્વાસ વધારવા માટે સક્ષમ બને.

બાળકોને મોટાઓના અનુકરણમાંથી શીખવાનું ગમતું હોય છે કેટલીક બાબતો તેઓ જાતે અનુભવ કરીને અને એક બીજા સાથે વાતો કરીને પણ શીખી લેતા હોય છે.બાળક જેમાંથી કશું જ ન શીખી શકે તેવી કોઈ ચીજ કે પરિસ્થિતિ હોતી જ નથી તેથી એમને તો પરિસ્થિતિ અને તક પુરી પાડવી જોઈએ.

બાળકો એકધારાપણાથી કંટાળે છે

બાળકોને નવી નવી ચીજો જાણવાની તીવ્ર ઉત્સુકતા હોય છે.તેઓ જે કંઈ જુએ તેને સમજવાનો પ્રયત્ન કરે છે. જે કામમાં તેમને મજા આવે તે થાક્યા વગર કલાકો સુધી કરતા રહે છે. એમને વૈવિધ્ય પસંદ છે. એકધારાપણાથી તેઓ તરત કંટાળી જાય છે. બાળકો મૂલતઃ જિજ્ઞાસુ હોય છે. તેઓ હંમેશા કંઈક ને કંઈ શીખવા અને કરવા તત્પર હોય છે અને કેવી રીતે શીખવું એ પણ તેઓ શોધી કાઢતાં હોય છે. બાળકો કોઈપણ વસ્તુનો સામાન્ય અર્થ લેતા નથી કારણ કે તેઓ કલ્પનાશીલ હોય છે. બીજાને ચીડવવા અને જોડકણાં જોડી કાઢવાં, રમતોના નિયમો બનાવવા, જરૂરિયાત પ્રમાણે તેમાં ફેરફાર કરવા એ બધુ તેઓ કરતાં જ રહે છે.

બાળકો જાતે ઘણું શીખે છે.

નાના સમૂહોમાં મિત્રો સાથે કંઈને કંઈ પ્રવૃત્તિ કરતાં કરતાં બાળકો શીખતાં રહે છે. સમૂહમાં તેઓની શીખવાની ઝડપ પણ વધે છે. તેઓ બીજાના અને ખાસ કરીને મોટાંઓની શીખવવાની રીતોને બદલે પોતાની રીતો શોધી કાઢે છે. સમાજ રચનાની જેમ જ બાળકો પણ પોતાની ટોળીઓ જમાવીને રમતગમતમાં એક બીજા સાથે હળીમળીને શીખતાં રહે છે.

સાતથી અગિયાર વર્ષની ઉંમરનાં બાળકો કોઈ ક્રિયા અને તેની અસર વચ્ચેનો સંબંધ શોધી શકે છે ઘટના બન્યા બાદ પણ તેઓ ચર્ચા, સંવાદ કરતાં રહે છે અને દેશ દુનિયાની જાણકારીનું વિશ્લેષણ કરતાં રહે છે મોટાંઓની વાતોમાં તેઓ પણ ફૂટી પડે છે. રમી, રખડીને પાછાં આવ્યા પછી દરેક બાળક પાસે કહેવા માટે કંઈને કંઈ નવી વાત તો હોય જ છે.

બાળકોના જગતમાં કશું જ અઘરું નથી

ઘણીવાર આપણને એવું લાગે છે કે કેટલાંક કામ બાળકને અઘરાં પડશે. પરંતુ બાળકો માટે ઘણીબધી બાબતો સરળ હોય છે. પાંચ વર્ષનું બાળક ભલે વિમાન ન ઉડાડી શકે પણ કમ્પ્યુટર તો શીખી જ જાય છે. આપણે વસ્તુ અનુસાર બાળકને ઢાળવાને બદલે બાળકને અનુરૂપ વસ્તુઓ, પ્રવૃત્તિઓ અને અનુભવો પૂરાં પાડવાં જોઈએ. આમ કરવાથી તેઓ કંટાળશે નહિ અને તેમની શીખવાની ક્ષમતામાં વધારો થશે.

બાળકોના મનમાં પૂર્વગ્રહ ન રોપીએ.

સારા બાળકો અને ખરાબ બાળકો એવી વિભાવના મોટાંઓના મનની પેદાશ છે. બાળકના મનમાં આ વાત તેમની કુમળી વયથી જ નાખવામાં આવે છે અને સમય જતાં બાળકોના મનમાં પૂર્વગ્રહ ઘર કરી જાય છે જેમાંથી બહાર નીકળવું બાળક માટે કઠિન બની જાય છે. આવી ખતરનાક ધારણાઓનો આપણે ત્યાગ કરવો જોઈએ.

પ્રત્યેક બાળક અનન્ય-વિશિષ્ટ છે

એક બાળકની અન્ય સાથે સરખામણી કરવાથી તેમનો વિકાસ રૂંધાય છે. દરેક બાળકની પોતાની ખૂબી હોય છે. તે કદાપિ કોઈનું પ્રતિબિંબ હોઈ શકે નહિ. અલબત્ત, બાળક અમુક અંશે અન્ય કોઈના જેવું લાગે ખરું.

સાચી વાત તો એ છે કે બાળકોમાં સહજ રીતે જ સર્જનશીલતા અને સ્વતંત્ર વિચારણાની ક્ષમતાઓ છુપાયેલી હોય છે જો બાળકને સ્વતંત્ર રીતે કામ કરવાની તક આપવામાં આવે તો એ પોતાની કલ્પનાશીલતા અને જિજ્ઞાસાથી નવું નવું, નવી નવી રીતે શીખવા માંડશે. આ રીતે તેઓની અનન્યતાનો સ્વીકાર અને વિકાસ થઈ શકે છે.

બાળકોને અર્થપૂર્ણ પ્રવૃત્તિઓ આપીએ.

બાળક પડકારયુક્ત સ્થિતિમાં વધુ શીખે છે તેથી તે શિક્ષકે વર્ગના વાતાવરણ અને વર્ગવ્યવહારોમાં બાળકો સમક્ષ પડકારો રજૂ કરવા જોઈએ.

બાળકોની અભિરુચિ, કુતૂહલ, આકર્ષણ અને ઉત્સુકતા પર ધ્યાન આપવું જોઈએ. બાળકોની અનુભવમાં ઉતરવાની પટૈતિને તેઓની શીખવાની ક્રિયા સાથે જોડી દેવી જોઈએ. આ રીતે બાળકના સહજ સ્વાભાવિક વિકાસમાં સહાયતા થઈ શકે છે. મહત્ત્વની વાત એ છે કે આપણે જે કંઈ, જે કોઈ રીતે કરીએ છીએ તેમાંથી બાળક કંઈને કંઈ સંકેત પકડે છે. આપણે જો કોઈ નાની વાત પણ ચૂકી જઈએ તો બાળકના શીખવામાં મુશ્કેલી પડે છે.

શીખવાની સાચી પ્રક્રિયા, માનસિક રીતે સક્રિય બનાવી રાખવાની છે.

માનસિક સક્રિયતા શીખવાનો સંકેત છે. તેને વધારવી જોઈએ. તેના માટે બધા જ પ્રકારના ક્રિયાકલાપો વિચારવા પડશે. ક્રિયાકલાપોમાં સહજતા, રહસ્ય અને રોચકતા હોય, વર્તમાન સાથે સંબંધિત હોય તો તે અસરકારક રહે છે. તેનો ક્રિયાકલાપોની રીતો, સામગ્રીનો ઉપયોગ કરવાની પટૈતિમાં સમાવેશ થવો જોઈએ. જો આમ થાય તો દરેક સ્તર ઉપર માનસિક સક્રિયતા ટકી રહે છે. જે શીખવા માટેની સૌથી મોટી જરૂરિયાત છે.

શીખવાની પ્રક્રિયામાં પૂર્ણ સ્વતંત્રતા હોવી જોઈએ જેથી દરેક સ્તરનાં બાળકો માનસિક ક્રિયા કરી શકે. માનસિક પ્રક્રિયાઓ બોજારૂપ ન બને તેનું ખાસ ધ્યાન રાખવું જોઈએ.

શિક્ષકનો વિશ્વાસ બાળકોની શીખવાની ગતિ વધારે છે .

બાળક પર કોઈપણ પ્રકારનું લેબલ લગાવવાથી તેમને બદલી શકાતા નથી. માટે તે જે છે, જેવું છે તેવા સ્તર પર જઈને શિક્ષકે કામ કરવું પડે. જેથી તે ઝડપથી શીખી શકે. તેમને તેમની ગતિથી શીખવામાં મદદ કરવી જોઈએ. તદ્ઉપરાંત જે પાછળ રહી ગયા છે તેમનાં કારણો જાણીને તે અનુસાર તેમને મદદ કરવી જોઈએ.

પ્રવૃત્તિ દ્વારા શીખવાનાં સોપાન

કોઈપણ પ્રવૃત્તિમાં નીચેનાં ચાર ચરણ હોય છે.

1. અનુભવ (Experience) : જીવન સંબંધિત
2. ચિંતન / વિશ્લેષણ (Reflection / Analysis) : ઊંડા ઊતરવું
3. અનુપ્રયોગ / ઉપયોજન (Application) : બાળકો જાતે કરે
4. નિષ્કર્ષ / તારવણી (Consolidation) :

શીખવાની પ્રક્રિયા આપણી અંદર થાય છે. વસ્તુની લેવડ દેવડ કરવા જેવી પ્રક્રિયા શિક્ષણ પ્રક્રિયા હોતી નથી. તેથી શિક્ષણના ક્ષેત્રમાં શિખવવું અને જ્ઞાન આપવા જેવા શબ્દોનો સ્થાન હોઈ શકે નહિ. શીખવાની પ્રક્રિયા સ્વયં થાય છે. આપણે આપણા જ અનુભવોનું ક્રમિક વિશ્લેષણ કરીને શીખીએ છીએ. આપણા મસ્તિષ્કમાં શીખવાની પ્રક્રિયા નીચે મુજબનાં સોપાનો દ્વારા થાય છે.

અનુભવ :

- પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયો દ્વારા પડકારયુક્ત અને ક્રિયા કરવા માટે પ્રેરે તેવો રોચક અનુભવ
- T.L.M નો ઉચિત ઉપયોગ
- પરિચિત ચિત્ર - મૂર્ત વસ્તુઓ, પ્રતીકોનો ઉપયોગ

ચિંતન, વિચાર વિશ્લેષણ-

- કામને ઊંડાણથી કરવું, અને તેના અંગે વિચારવું

- એ વિશે વિવિધ પ્રકારના સવાલ ઉભા કરવા.
 - પૂર્વાનુભવ સાથે આ અનુભવનું સંધાન કરવું
- ઉપયોજન : વિવિધ પદ્ધતિઓ વડે અભ્યાસ, પ્રયોગ તથા ઉપયોગ કરવો.
- પહેલાના અનુભવના આધારે પ્રાપ્ત અનુભવમાં જોડાવું.
 - સર્જાયેલા જ્ઞાનને નવીન પરિસ્થિતિમાં ઉપયોજવું

નિષ્કર્ષ : સમેટવું, પરિણામ મેળવવું, શીખવું

- અનુભવ,ચિંતન અને ઉપયોજનું સંકલન કરવું અને તેને ઘટ કરવું.
 - સ્થાનિક જ્ઞાન, સ્થાનિક સામગ્રી, સ્થાનિક સ્તર પર સમજનું સામાજિક નિર્માણ
- આમ, ઉપરોક્ત વિગતોની સમજણ સાથે ગુજરાતનો અભ્યાસક્રમ, પાઠ્યક્રમ અને પાઠ્યપુસ્તકો તૈયાર થયા છે. આ નવા અભ્યાસક્રમને ટૂંકમાં સમજવો હો તો નીચે મુજબ સમજી શકાય.

- . ધોરણ ૧ થી ૮ માં સત્રવાર અલગ પાઠ્યપુસ્તકો
- . દરેક પાઠ્યપુસ્તક માટે અલાયદી શિક્ષક આવૃત્તિ
- . ધોરણ ૧ માં એક જ પુસ્તકમાં ત્રણેય વિષયનું સંકલન
- . પાઠ્યપુસ્તક ઉપરાંત સ્વ-અધ્યયન પોથી
- . સ્થાનિક સાહિત્ય અને સામગ્રીનો ઉપયોગ
- . સંદર્ભ સાહિત્યનો ઉપયોગ
- . બાળકો જ્ઞાનનું સર્જન કરે તેવી પ્રવૃત્તિઓ
- . ત્રીજા ધોરણથી અંગ્રજી શિક્ષણની અનૌપચારિક શરૂઆત

સમજપત્ર(ગુજરાતી)

- ઉદ્દેશ્ય: તાલીમ સત્રના અંતે તાલીમાર્થીઓ ગુજરાતી વિષયના સમજપત્રના માધ્યમથી વિષયની પાયાની બાબતોથી માહિતગાર થશે.
- સમય: ૧.૦ કલાક
- સામગ્રી: હેન્ડ આઉટ્સ, ચાર્ટ પેપર તથા માર્કર પેન
- પદ્ધતિ: સહભાગી વ્યાખ્યાન, જુથ ચર્ચા
- પ્રક્રિયા: આ સત્ર દરમ્યાન તાલીમકાર તાલીમાર્થીઓના પૂર્વજ્ઞાનને ચકાસી ત્યારબાદ ગુજરાતી વિષયના સમજપત્ર વિષે વિગતવાર પ્રકાશ પાડશે. સત્ર દરમ્યાન ખુલ્લા પ્રશ્નો અને ચર્ચાને આમંત્રણ આપશે તથા યોગ્ય ઉદાહરણોના માધ્યમથી તાલીમાર્થીઓને વિશેષ માહિતગાર કરશે.
- તાલિમકારની નોંધ:

ચર્ચા/પ્રશ્નોત્તરી અને સમાપન: સમગ્ર સત્રના અંતે સત્ર મૂલ્યાંકન આધારિત પ્રશ્નો અને ચર્ચા નાં માધ્યમથી સત્રનું સમાપન કરવું.

; DH5+ v UHZFTL

5f: TFIJS _{ov}

EFOFFGMp5I MU J{Jwl ; EZ KP VGJE)T4 IRTG , FU6L VG[; NEM ; FY[VG[; LWM ; YAW
KP EFOFFGMVeIF ; SP IJXF/ VGJEJMG L zB, FVMYL ZRFI KP EFOFFGF DF+ VŠ IJQFI TZLS[H
HMFA V[ÖJG 30TZG) ; A/ Dfwi D AGJ) H~ZL KP EFOFFGG IFl+S 5F; Fl HJFA S[HMD6L4
JFSI ZRGF4 jI fSZ64 XjW prffZ HJL AFATMG[IX1F6DFAHB,)DctJ VF5LV[KLVLTYL IJXDF
DctJ EFOFFGL VIEjI IST4 TFISS IRTG4 VGDFG4 VJ, MS4 5tI FI G4 EFJfDS ; FNI fDS VG[
; HGfDS 5F; FG[VF5JFDFVFEJ[TM EFOFF wJZF AF/SGM ; JFUL IJSF ; SZL XSFIP

5j: TjT VeIF ; SPDAp5I ŠT AFATMG[wI FGDFZFBJFGM5jI F; SZJFDFVFEJ, KP

DFTEFOF VB, [v

- 5tI FI GG)Dfwi D
- jI ISTtJG)5j8LSZ6
- Vgl IJQFI IX1F6G)Dfwi D
- ; FDFHS ; F-SITS JFZ; FG); Z1F64 ; UWG VG[; SP6G)JFCG
- IJRFZMVG[, FU6LVMjI ST SZJFG)Dfwi DP

DFTEFOFFGF , 1I v w j _{ov}

XF/FDAYTADFTEFOFFGF IX1F6DFAGLRGF wI jI M1; wW YFI V[BA H~ZL KP

s! f VYUÇ6 _{ov}

VYUÇ6DA IJnFYL" zJ6 wJZF VG[JFRG wJZF VYUÇ6 SZ[KP VFD4 TM ; S[TM
. XFZF4 IR+M VIEGI JUZ[VXFlaNS Dfwi FD wJZF 56 VYUÇ6 YT)CM KP 5ZT)TGL SB, IS
DI FNF CM. zJ6 VG[JFRG SFx<I VYUÇ6G); A/ Dfwi D KP

sZf **VIEjIIST 5tIFIg** ov

VIEjIIST V(jIISTGF IJRFZMG)5)TIAA KP 5MTFGF DGDA pNIEJTF IJRFZMA DVjI MA
, FU6LVM VG[; VNGM VIEjIIST WJZF ZH)SZFI KP VIEjIIST DpI A)ZLT(Y. XS(KP s! f
DF(BS VG[sZf ,)BT TN)ZAT VAIUS VIEGI WJZF 56 VIEjIIST Y. XS(KP 5ZV) T[
I; IDT KP SYG VG[, BG SF)X<I C:TUT SZJFYL VIEjIIST ; A/ AG(KP

5tIFIg V(VFNFG v 5NFGGL 5)S)I F KP HP ,)BT VG(DFBS :J~5(YTL CMI KP 5tIFIg WJZF
V) jIIST ALÒ jIISTGL 5F; [H(IJRFZ ZH)SZJF . rK[K(T(H :J~5(ALÒ jIIST ; DH(TM
5tIFIg I MUI YI)SC)FIP IX1F6G[; 0/ VG[; DWW AGFJJF DF8(IJnFYL"v IX1FS4 IX1FS v
IJnFYL4 IJnFYL"v IJnFYL4 XF/Fv; DFH JrR(5tIFIg YJ)VtI V VIGJFI "KP

s#f **JIJCFZS p5IMHG** ov

EFOFFG)DpI SFI "V(IJRFZMGF VFNFG 5NFGG)KP EFOFF WJZF DG)I ÒJG jI JCFZ R, FJ[
KP ; F1FZ G CMI T)JL jIIST EFOFFG p5I MU YSL 5MTFGM jI JCFZ R, FJ(KP 5ZV) EFOFF HF^IF v
; DHIF 5KL T)GM p5I MU JW)pIRT VG[; FYS SZJF ; 1FD AG(KP zJ6 WJZF VYU)C64 Vgl GF
DTMG)5YSSZ6 VG(TI VU)GL RRF4 VF; 5F; AGTL Dc)JGL 38GFVING)SFZ6M VM/BJA VG[
T)G p5Z 5MTFGF IJRFZMZH)SZJF4 5FN)XS S, F4 DF. D4 ZM, %, # VIEGI 4 GF8S JUZ)DAEFU
,)JM VG(T)GA 5F+MG[; DHJA VG(T)GL 5IZI:YIT VG[, FU6LVING)ZH)SZJFGL 1FDTF EFOFFG
jI JCFZS p5IMHG WJZF C:TUT SZL XSFI KP

s\$f **TFISS IRVG** ov

NZ) jIIST IJRFZJFGL 1FDTF WZFJ[KP IJRFZ4 38GF4 5); U4 5IZI:YIT4 VGDFG4
5)TIS)I F JUZ(IJX(v VF XF DF8(AgI)h T)GASFZ6MX)CM. XS(m 5MT(T)DAX)SZL XS(m H)JF 5)ZM
TFISS IRVG TZ0 5Z[KP JI S1FF VG); FZ AF/SDA IH7F; FJIT4 S)T)C, JIT4 WFZ6F S<5GF4
T), GF JUZ(YSL TFISS IRVG ; E)J(KP AF/56YL TFISS IRVG VU)GL ; DH5)SGL 5)S)I F IX1FS
WJZF CFY SZJF)DA VEFJ(TMIJnFYLGF jIIST IJSF; DF8(VtI V p5I MUL AGL XSP

s5f **; HGftDSTf** ov

NZ) jIISTDA; HGXIST CMI KP H(jIISTG[; H)G DF8)GL JW)TSM 5F)T YFI K#
T)JL jIISTDA; HGftDSTF IJX)F :J~5(IGBZTL HMUF D/(KP XF/F ÒJGDA AF/SMDA ZC), L
; HGftDSTF DF8) VG) TSM VF5L XSFI P HD S[J6GftDS Un, BG4 HMDS6F4 SF)I ZRGF4
5FN5)T4 DNF 5ZYL JFT4 JFSI 5ZYL JFTF"S(38GF4 V)SD Vfnf)ZT 5)M)S8 SFI 4 IR+ ; FY)GM
5)JF; VC)JF, 4 ZMHGLX14 XaNIR+ AGFJJ)5)SIT4 5); U)M AF/D)/F4 , MSD)/F4 , MSÖJG 5)JF;
JUZ)GA J6G YSL AF/SDA 50), L ; HGftDSTF ACfZ , FJL XSFI KP IX1FS) VEFJL TSM X)MWLG[
AF/SG(T)DA EFU ,)JF DF8) 5M; FICT SZJF H~ZL KP VG(TI VU)GL VG)S)/TF SZL VF5JFYL
AF/SDA ZC), L ; HGftSTF BL, L p9XP

5wWITVM5|JSTVM5|JIWVMv

DFT'EF0FF IX1F6G[IJnFYLVm ; Wl V; ZSFZS ZLT[5CMRF0JF IJW 5wWITVM
5|JSTVM 5|JIWVMGM p5IMU SZL XSFI HDSHYRRF4 GF8ILSZ64 ; D:IF pS[; |DGFZ4
:JfwlF14 IGZL11FT VeIF; 5|GMTZL4 VFUDGvIGUDG4 D, FSFT4 IGNX'G JUZ[KP VFJL
J{Jwl ; Z 5wWITVMGF ; D]RT p5IMUYL EF0FFIX1F6 0/NFIL AG[K# TN5ZFT VF 5wWITVMG[
JUB0DA JW] V; ZSFZS AGFJJF DF8[8RSF4 pBF6F4 HMDS6F4 UFG4 59G4 JFTF4 VIEGI 4
DF. D4:8fI # ZM, %, # 55# IR+4 XaNZDT4 DW5DM# SJLh4 Sfi 5]T4 DNf5ZYL JFTF4 IR+JFTF4
pNFCZ64 ; VFN4 VY1J:TFZ4 CAL sSd%i #Z Vfi ; :8p , IGUF CBI sSM%i #Z A[h . g:8\$XGf
HJL DpI 5|JSTVM5|JIWVMp5IMUL AGL ZCXP

p5Z1ST 5wWITVM q 5|JSTVM q 5|JIWVM GM IMuI p5IMU SZLG[AF/SMDA VYUC6
V\$FUJTF4 IRVG VG[; HGftDSTF S/JL AF/SMDA ZC[; DFTXISTVMG[IMuI INXFDA IJS; FJL
XSFI KP VFD IJnFYLVm[D/J, 7FG jI JCF~ U#JtTF, 1FL4 OJG p5IMUL AGL ZCXP

0, zIT w

XF/F OJGDA EF0FF IX1F6 wJZF AF/SMDA ; #JMG\ 30TZ ; \SFZ4 ; DCOJG4 ALHFGM
:JLSFZ4 ALHFG[DNN~5 YJFGL EFJGF4 OJGjI JCFZDA EF0FFGMpIRT p5IMU D#IMG\ OJGDA
VFRZ64 jI ISTtJ GM IJSF; 4 TS4 IRVG4 DGG4 IJJS4 ; HG4 5|IFI G ; FDFIHS VG[; F\$SITS
JFZ; FGJHTG v ; VWG4 ; \$D6 EF0FF 5ZG\ 5E]J VG[; FNI FGE]T HJF jI ISTtJ IJSF; GF
IJW 5F; FVM EF0FF IX1F6 wJZF 5|IF S[5ZMF ZLT[; FYS GLJO[KP

સમજપત્ર(સંસ્કૃત)

- ઉદ્દેશ્ય: તાલીમ સત્રના અંતે તાલીમાર્થીઓ સંસ્કૃત વિષયના સમજપત્રના માધ્યમથી વિષયની પાયાની બાબતોથી માહિતગાર થશે.
- સમય: ૧.૦ કલાક
- સામગ્રી: હેન્ડ આઉટ્સ, ચાર્ટ પેપર તથા માર્કર પેન
- પદ્ધતિ: સહભાગી વ્યાખ્યાન, જુથ ચર્ચા
- પ્રક્રિયા: આ સત્ર દરમ્યાન તાલીમકાર તાલીમાર્થીઓના પૂર્વજ્ઞાનને ચકાસી ત્યારબાદ સંસ્કૃત વિષયના સમજપત્ર વિષે વિગતવાર પ્રકાશ પાડશે. સત્ર દરમ્યાન ખુલ્લા પ્રશ્નો અને ચર્ચાને આમંત્રણ આપશે તથા યોગ્ય ઉદાહરણોના માધ્યમથી તાલીમાર્થીઓને વિશેષ માહિતગાર કરશે.
- તાલિમકારની નોંધ:

ચર્ચા/પ્રશ્નોત્તરી અને સમાપન: સમગ્ર સત્રના અંતે સત્ર મૂલ્યાંકન આધારિત પ્રશ્નો અને ચર્ચા નાં માધ્યમથી સત્રનું સમાપન કરવું.

; DH5+ v ; \ST

; \ST XF DF8[E6FJJ]HM>V[m

; \ST EF¼TGL ; R\SITS ¼F08EFØF KP; DU| ¼F08G| V§; øf AFWGF¼L DCTJGL SOL
KPTDH DFøf EF¼TLI GIC 56 IJ`JGL VG§ EFØFVMGL HGGL Kpp5¼FT HUTGL 5FRLGTD
EFØF KPHYL EF¼TLI IX1F6G| ; \STYL V, U 5FOLG| HMU| V| V; EJ KPVß, §| VF56F
VeIF; SPDA ; \STEFØFG| :YFG VR/ ¼æ§JTDfG ; DI DA 5FYIDS S1FFV| ; \STEFØF
XLBJJJfGf DCTJGF C|T*VMV

F 5DF6[KP

- ↪ ; \STEFØF DFGJLI VG|DFGI; S IJSF; DF8G|pÅFD Dfwl D AGL XS[KP
- ↪ EFØFGL 5MTFGL ; ¼RGF J7FIGS KP HYL Sd%l ß¼ J7FIGSM TG| Sd%l ß¼ DF8GL ; JMBD
EFØF U/[KP; FDFg| ¼LT| VF 5§F¼GL XF:øfLI EFØF VYJF XF:øfLI S, F VU| VeIF;
YJFYL TG| V; ¼ jI ISTGL JRFH¼S 5|S|F 5¼ 50| KPVG| TGfYL DfGI; S IJSF; YFI
Kpp5¼FT DFGJLI IJSF; DF8[56 V|H J:T|p5I§T AG[KP
- ↪ ; \STEFØFGf DFW| "VU|SM> IJJFNG|:YFG¼C|T|GYLPVFH| 56 VG§ 5I¼JF¼MDFUJFTL
:T|TVM S| DfNGF 7FGYL JFTEJ¼6 ; E¼VG| ; ¼; AG| KPVF HuIFV| VYAMW G YTM
CMJF KTF DFøf EFØFGfDFW| YL VF 5I¼6FD VGJ| KPVF4 EFØFGf DFW| G| DF6JF DF8|
56 ; \ST EFØFG|IX1F6 VIGJFI "AGL ¼C|KP
- ↪ ; \ST V| IJ`JGL ; DWW EFØFVDFV VU|; ¼ K| TPDH VF56L DFT'EFØF TPDH ¼F08EFØF
p5¼FT Vg| EF¼TLI EFØFVM56 XaNME'OM/ DF8| \STEFØF GL øf6L KPT|YL ; \S8EFØF
XLBJfG|SF¼6|DFT'EFØF TPDH ¼F08EFØFGL ; DWW VFS:IDS56[5F%T YFI KPHGf SF¼6|
Vg| EF¼TLI EFØFVMXLBJfDfV56 ; \ST EFØFG|7FG p5I MUL AGL ¼C|KP
- ↪ ; \STEFØF 5F; [VIETLI ; FICTI ; DWW KPVF56L TDFD EF¼TLI EFØFVMGF ; FICTI
p5¼ ¼FDFI 64 DCFEF¼T HJf U|MGL AC| DMBL V; ¼ H6FI KP JTDfG ; DI DA 56
¼RFTF VG§ ; FICTI G|D| VF56F VF DCFU|MDF HJf D, s KPVF ; FICTI GL ¼; <CF6

DF6JF DF8[EFØFG]7FG VIGJFI "Y> 50[KPHM]L TGMI; RG 5FYIDS S1FFV]YL S¼JFDF\VFJ[V[H~¼L K[

↪ VF56F; DFHØJGD\VGß; FDP 5; UMD\TPH HFC; DF¼EMDA; \STEFØFGF DÆFM \, MSMTPH :T]TVMGF p5IMU YTMHMUF D/[KPV[; RJ[K[S[; \ST V[VF56L; \SITS EFØF CMUF p5¼FT VF56F; DFHØJGG]VIEgG VU ¼æ]KP

↪ VF56F VGß; ¼SF¼L IJEFUM; \IFVM HFC¼1FÆMDA X]FI6S VG[VgI; \YVFM TPDH BFGUL 1FÆMDA 56 SM> VßFN JFSI G[5MTFGF wI] JFSI T¼LS[DßJFGL 5YF KP VF56F ¼F08GF DÆF, BDA 56; tI GU HI T[, BFI[,] KPVF 5DF6[DMBEFU[wI] JFSI T¼LS[; \STEFØFGF; FICTI GL SM>S 5IST S[;]ST DßFI[, L HMUF D/[KPHD S[TF¼ 4 85F, IJEFUGL VCIGX;]FDF\C{ØJGJLDF IGUDGL IMJ1FD JCFdI CD EF¼TLI;]D SMBGL VF 5DF6[, UEU TDFD IJEFUMDA; \STEFØFGF NXG YFI KP

↪ EF¼TLI ØJG 5wWIT HG[; DU]IJ`J VFN¼YL HM[KPT(TDFDGF DY; \STEFØFDA50[, F KPDT'N]MEJ I5T'N]MEJ4 VITI8 N]MEJ JU¼¼ TGf pNFC¼6~5 KP

↪ VF56F DFGJLI IJSF; G[5MØS VGß D]IM; \ST EFØFGF; FICTI DA:Wß YTF HMUF D/[KPIX1F6G], wI] ; \ST DFGJGF IGDF6G, 56 KPVF wI] GL I; lww DF8[IJRF¼GF ALH ¼M5JFG]SFI"; \STEFØF; 1FD ¼LT[S¼L XS[TD KP

↪ 5]:T]T C[]VMHMTF; \STEFØFG[5F¼IES TAASFYL :YÁG VF5J]X~ YT]CFJFYL SPX0 K9F Ww¼6YL s! ! JØE pPD¼F; \STEFØFGF IX1F6GM5F¼E S¼JFDF\VFJ[T]gI FI 56"AG[KP

© **Ww¼6v (GF VT[IJnFYLVINDAV5]1FT U] IJSF; 0**

↪ ; \STEFØF 5]I [5D VG[UF¼J

↪ D]IMGL; DH

↪ ¼F085D4 DFT5D4 VFITY EFJGF4 VFN¼EFJ4; tI 4 RFT]I ¼ W] ¼ IJGI 4 NI F4 zD4 S~6f IJJß; DFGTF4 5FEFIJSTF4; ICQETFP

↪ EFØFIE]I IST

↪ prRF¼X]Ww5W

↪ DFW] GMDF6[

↪ ; \SITGL VM/B

- ↪ VYUÇ6 SFX<I GM IJSF;
- ↪ EF¼TGF J(EJ5)6" JF¼; FG\UF¼J
- ↪ ; \ST ; EF06

© **XLBJFGF , 11M**

- ↪ **SM¼SI], D Vfp8, f>G**
- ↪ S1ffv(GF VTT[IJnFYLVMS_ SB, F ; EF0TMM Dwf4 ` , MS4 ! _ 5ÇI, SF4 ! Z ULTMM SB, LS 8§L JFTF4 AMW SYF4 5; USYF ; FE /TMVG[; DHTMYXP
- ↪ ; FNL ; ¼/ JFTRLT4 ; VFN VG[5FR K JFSI MDA; \ST EF0FDAJ6G S¼TMYXP
- ↪ ; ¼/ 5nMG\X]W prRF¼ ; FY[59G S¼TMYXP
- ↪ ; WI §T XaNM ; FYGF : JTWf JFSI MTDH GFGF OS¼FG\X]W JFRG S¼TMYXP
- ↪ ; FNF TYF HMOF1F¼ I §T 5NM ; FYGF 5I¼rKNG\z]T , BG S¼TMYXP
- ↪ ; \STDAJTDFGSF/ VG[; FDFgI EIJQI SF/GMp5I MU E6TMYXP
- ↪ V:TG E]TSF/4 IJEISTGL ; DH TYF TGF ; FDFgI p5I MU Sng8GMjI JFCI¼S p5I MU HF6TMYXP
- ↪ :J¼; W IJX[HF6TMYXP
- ↪ 5F¼IES ¼LT[; EF06DAH~¼L VUF ; JGFDM IJX06MM VjI JIML 5I¼IRT YXP

© **IXBJFGF 5]WG , 11 MVG[TG]DCUJ**

- ↪ ; FNL 0 ; ¼/ JFTRLT4 ; VFN VG[5FR K JFSI MDA; \ST EF0FDAJ6G S¼TMYXP
- ↪ *... SYG VG} F¼ EF0F tIF¼[H XLBL U6FI HIF¼[T[EF0FDA\ 56 ; CHTFYL ; ¼/TFYL JFTRLT IJnFYLVMS¼[T[BA H H~¼L KPJTDFGDA; \ST ; FY[VDPVP YI], MjI IST 56 DMB]EFU[; \STDA 5I¼RI S[JFTRLT S¼L XSTM GYLPT[Dwf AF0F IJX[H HF6[KPGIC S[EF0FPTYL X~VFTDAH VJM VIEUD ¼FBJFDA VFJ[K[S[IJnFYLVMS ; \ST EF0FGF DfwI DYI H VeIF; S¼[VG[WMPv(GF VT[; \STDA; ¼/ JFTRLT VG[; VFN TYF J6G S¼TMYFI P
- ↪ S1ffv(GF VT[IJnFYLVMS] HB, F ; EF0TMM Dwf4 ` , MS4 ! _ 5ÇI, SFP ! Z ULTMM SB, LS 8§L JFTFVMM AMWSYF4 5; USYF ; FE /TMVG[; DHTMYXP

; EfiØT4 DøFM ` , MSM JU¼G) VF56F ; FDFÒS SFI MG) 36) H DCTJ KPVF p5¼FT
; EfiØTMDfjI ST YTFUJRF¼M DøFM TYF ` , FSM EF¼F IJnFYLG)jI ISTtJ 30T¼ S¼LG[V§ ; ;\ST
DFUI¼S AGFJL XSFI KPVF ; FY[H V, U V, U ULTM 5CI, SFVM 8§L JFTF4 AMW SYF4
5; USYF EF¼F ; \ST EFØFG[; F¼L ¼LT[VfD; FT S¼L XSFI K[TYL T[h05YL ; \ST EFØF AM, JF
5¼FI KPTYL X~VFTGF TASS[IJnFYL" VFAWL 5JITGF Dfwi DYL ; \ST EFØF ; DHTM YFI T[
H~¼L KP

↪ 5F9I 5;TS ; AWT ; \STDA 5KFI[, 5] GMGF pÅF¼ ; \STDA H A[øf6 JFSI MDA DF{BS
VG[,]BT :J~5[Vf5TMYXP

VtIF¼ ;]L ; \ST EFØF H V§ VJL EFØÅ K[S[TDF VwI IGvVwI F5G N¼IDI FG
DFT'EFØFGMp5I MU YFI K[VG[JU"jI JCF¼ DkIFSGTYF 5] GMG[pÅF¼GL EFØF 56 DFT'EFØF
H ¼CL KPTYL IJnFYL"; \ST EFØFDFjI JCF¼ S¼L XSTMGYL 5¼T)HM5] G HJFA 56 ; \STDAH
S¼JFDA VFJ[TM; \ST EFØF 5¼YL TPGLI: YITDA 5¼JTG VFJXP

↪ ; ¼/ 5nMG)X]W prRF¼ ; FY[59G S¼TMYXP

; \ST EFØF V[prRF¼ X]W DF8[z]9 EFØF KPSF¼6S[VFH[¼UY¼5L 56 T]J) DFG[
KPSM> 56 EFØFDA , BFI[, 5n HIF¼[TGf X]W prRF¼ ; FY[AM, TFDA VFJ[KPtIF¼[TG)
DCTJJWL HFI KPW6L JBT prRF¼MGL VX]W VY'GF VGY"; H[KPTYL X]W prRF¼ ; FYG]59G
VtIT H~¼L CM TGf 5¼ EF¼ D§JFDA VFjI MKP

↪ ; FNF TYF HMDfIF¼ I §T 5NM; FYGF 5¼rK(NG)z]T,]BG S¼TMYXP

IJnFYLGf zJT SF<I G) DkIFSG S¼JF DF8[z]T,]BG 36) p5I MUL KPz]T,]BG EF¼F
IJnFYLVNGF HMD6L IJØI S 7FGGMRSF; L XSFI KPTYF HM TDFANMØ H6FI TM TDFAX]W , FJL
XSFI KP

↪ ! YL ! __ ;]LGFVSMV'SDFAM, TM YX[TYF XaNDA, BTMYXP

JTDFGDfI JnFYLV MVUJØ TYF DFT'EFØFDA VSMGMp5I MU S¼TF H6FI K[56 ; \STDA
56 IJnFYLV MV S 7FG HF6[TYF TGf EF¼F ; DI 4 ; bIFJFRS 5] GMGF JFA4 ,]JØ N]Ø JU¼DFV
56 ; \ST VSMGMAM, JFDA TYF , BJFDA p5I MU S¼[T[H~¼L KP

↪ ; \STDAJTDFGSF/ VG[; FDFgl EIJQI SF/ TYF SNTGMp5I MU HF6TMYXP

; FDfgl ¼LT[; \ST IX1F6DfA! _ 5\$F¼GF CF¼ XLBJJFDfA VEFJ[KP5¼T] 5FYIDS S1FFV[
; \ST EFØFG[; ¼/TFYL ¼H]VFT S¼JFGM VFXI CMI 4 TGF jI FJCFI¼S p5I MHG p5¼ EF¼
D\$JFDfA VEFJ[KPSM> 56 EFØFGM jI FJCFI¼S :J~5G[HMJFDfA VEFJ[TMwI FGDA VEFJ[K[S[VF56L
jI JCF¼ EFØFGM, UEU (_@ EFUJTDFGSF/4 ; FNM E]TSF/ VG[; FNM E]JQI S/ CMI KPVGGM
VY"VUMYI MS[EFØFG[DCVX[HF6JF DF8[VF æ6 SF/ H~¼L KP; \ST EÅØFDfA; FNF JTDFGSF/
VG[EIJQI SF/GF ~5MDFIJXØ VT¼ GYL HYL V[AGGM p5I MU XLBJJFDfA; ¼/TF ¼C[KPVF
p5¼FT æ:TG E]TSF/GF H~¼I FT VG; F¼GF ~5MGM H 5I¼RI VF5JFDfA VEFJ[TM; DU] 56[
IJnFYLG[EF¼ JU¼; \ST EFØFG]IX1F6 VEFJL XSFIP

V, ATÿVF SF/GM 5I¼RI jI FS¼6 5wWITYL VF5JFG], 1I ¼FBJFDfA VEFJ] GYL 5¼T] IS] fHDS
¼LT[VG[; CH56[TGM]I JCF¼DA p5I MUDfA VEFJ[V[5PF6[XLSJJFDfA VEFJXP

© ; \ST 5F9I 5]:TSGL UF>0 , F>G

- ↪ ; \ST EFØF AM, TF VG[; DHTF XLB[T[5\$F¼G]5FP5P AGFJJ]HM>VP
- ↪ VGJFNGL VEFXI STF G ¼C[T[5\$F¼G]5FP5P
- ↪ ; \ST EFØF 5]I[5D VG[UF¼J IGDF6" YFI TP] IJØI J:T] NFPTP 5C], SF4 IJIX08
VY"JF/F`, MS4 5RTæFGL JFTFVIM IXX]JLTP
- ↪ ; \ST EFØFGM jI JCF¼DA p5I MU S¼[T]IJØI J:T]
- ↪ ; \ST EFØF ; ¼/ DW¼ KP56 SI9G GIC\T]L VGE]T IJØI J:T]GL EFØF EF¼F S¼P
- ↪ IJØI J:T]G[5MØS CMI Tß,]H jI FS¼6GM; DFJXP
- ↪ jI FS¼6 IX1F6G[V! IF; GF ~5DAGIC 56 IJ]W IJØI J:T]GL ; FY[H J6L ,]]
- ↪ JTDFG S1FF &4 *GF ; \ST 5FP5PGL 5wWIT S1FF (4) VG[VFU/GF WM¼6DfA, > HJL4
GICIS[S1FF (5PF6[&4*DfAN, S¼JMP
- ↪ IJ5I J:T]GL ¼H]VFT ; IRæF S¼JLP
- ↪ 5FP5PDAUFGG[56 5FWfGI VF5JFDfA VEFJXP
- ↪ IJØI J:T]GF 5]I § 5F9 5]IT; E¼ CXP
- ↪ 5F9GF VeIF; IANGM jI JCFI¼S p5I MU T¼T H S¼L XS[TP]L 5]ITVINGM ; DFJX
S¼JFDfA VEFJXP

➤ S1ffvWDAx~VFTGF TASS[, BG 5¼ EF¼ D\$JFDf\VFJXP GIC\SPX0 TGMJSE; YXP

UØI J:T]	S1ffv&	S1ff *	S1ff (
; EfiØT ~, MSqDæf 5C , SF SfjI UFG SYFq5 ; U ; bIF ; DI JF; ¼F JFSI 7FG IS F5NMP ; bIFo! YL!Z ; DIGM IGNX 5b" ; bIFDF ; FT JF; ¼F o # 5N ; WL 5¼IRT JFSIM 5¼RI4 jI FJCFI¼S ; FNF JFSI MP ; FNF jI FJCFI¼S IS F5NMP sU6 !4 \$4 &4! _f WFTGM p5IMU H~¼L DHA S¼JMP	(# \$ # # ; bIFo! # YL 5_ ; bIFo! YL!Z ; DIGM IGNX ; JFN4 ; FW4 5FNFG 0 5¼: D5NL IS F5NM sU6 !4\$4&4! _f WFTGM p5IMU H~¼L DHA JTDfGSF/GF 5¼DÆR	! _ 5 5 \$ # ; bIFo! # YL 5_ ; bIFo! YL!Z ; DIGM IGNX ; JFN4 ; FW4 5FNFG 0 5¼: D5NL IS F5NM sU6 !4\$4&4! _f WFTGM p5IMU H~¼L DHA JTDfGSF/GF 5¼DÆR	(# \$ # # ; bIFo! __ ; DI 5%FIWS ; DI ; FY[ING RRF" RF¼YL JW] 5NMGF AG, F JFSIM :JTæf ¼LT[AM, L XSP TYF VftDG5N IS5FI NM sU6v !4\$4&4! _f NF VG[S WFTGMp5IMU H~¼L DHA JTDfGSF/4 ; FDFgl EIJQI SF/ æ: TG E]TSF/GF H~¼L DHAGF ~5MGM5¼RI IJIASTGL ; DH TYF TGF ; FDFgl p5IMUGMbIF, :J¼ ; W SNTMGF jJCFI¼Sp5IMUGMbIF, P ; FT JF; ¼F o # 5N ; WL 5¼IRT JFSIM 5¼RI4 jI FJCFI¼S ; FNF JFSI MP ; FNF jI FJCFI¼S IS F5NMP sU6 !4 \$4 &4! _f WFTGMp5IMU H~¼L DHA S¼JMP
S1ffJ¼ C VMP			
	; ¼/ 5nMs; EfiØTM	; ¼/ 5nM (; EfiØTM4	; ¼/ 5nMs; EfiØTM 5C , SF ULTM 8SL

<p>5C], SF VG[ULTM8SF JFSIM; DH[KP :J 5I4RIG], UTF 8SF 5[GMDH[KP ; FNF JFSIM; DH5JS ; FE/[KP ! YL! Z; WGL; bIF ; FE/[K[VG]; DH[KP</p>	<p>5C], SF4 ULTM 8SL VG[; 1/4/ IRaJFTFVM ; FE/[K[VG]; DH[KP 5I4IRT 5I4I:YTLDA ; FNL; RGFVM VFNXM VG[5`GM; FE/[KP; DH[K[VG T[5DF6 IS FS4[KP 8SL JFTRLT VG[; VF ; FE/[KP ! YL 5_ ; DLGL; bIF ; FE/[K[VG]; DH[KP</p>	<p>JFTF4 AMWYF4 5; USYF; FE/[KP VG[; DH[KP5I4IRT TPDH SF<5IGS 5I4I:YTLDA YTA; FDFgl; VFN ; DH5JS; FE/[KP ; FNL; 1/4/ JFTRLT4; VFN VG[J6G ; DH5JS; FE/[KP ! YL! __; WGL; bIF; FE/[K[VG[; DH[KP</p>
<p>; 1/4/ 5nM s; EF10TM 5C], SF ULTM 8SF JFSIM X 3 prRF4; FY[AM, [KP :J 5I4RIG], UTF 8SF 5[GMGF DfIBS pA4 VF5[KP ; FNF JFSI MAM, LXS[KP ! YL! Z; WGL; bIF ; D0G[AM, [KP</p>	<p>; 1/4/ 5nM s; EF10TM 5C], SF ULTMFGM X W 5F9 S4[KPTYF 8SL VG[; 1/4/ IRaJFTFVM SC[KP p5IMJ S4LG[5KFI, F JUBDG[, UTF N[GS jIJC4GF; FNF 5[GMGF HJFA XSI To; \STDA VF5[KP</p>	<p>; 1/4/ 5nM s; EF10TM 5C], SF ULTMFGM X5W 5F9 S4[KP VG[8SL JFTF4 AMW SYF4 5; USYF; D0G[SC[KP 5I4IRT TPDH SF<5IGS 5I4I:YTLDA ; FDFgl; VFN MAM, [KP ; FNL; 1/4/ JFTRLT4; VFN VG[J6G ; \STDA S4[KP ! YL! __; WGL; bIF; D0G[AM, KP5FP5P; AIWT; \STDA 5KFI, F 5[GMGF pA4; \STDA H A[a6 JFSI DA VF5[KP</p>
<p>v; Z/; FNF JFSI MG) X W prRFZ; FY[59G SZ[KP v; Z/ HMF1FZI ST JFSI M;)STVM VG[; EF10TMDA VEFJ, F IJ; U"VG[</p>	<p>v JFSI M;)STVM VG[; EF10TMDA VEFJ, F IJ; U"VG[VG; JFZJF/A5NMG) VM/BLG[X W JFRG SZ[KP v; FNF4; Z/4U </p>	<p>v; WI ST XaNM; FYGA:JT+ JFSI M TPDH GGF OSZFVING)X W JFRG SZ[KP vU ; EF10TM4:TJTL4D+MULTM s5nFXMG); :JZ, IAW 59G SZ[KP UFG SZ[KP vUnFXMG) VFZMCvVJZMC VG[CFJEJ I ST X W prRFZ; FY[DJBJFRG</p>

	<p>VG; JFZJF/A5NMG}X}W JFRG SZ[KP v; FNF4; Z/4U ; EFiQTMVG[ULTMG} , IAWW 59G SZ[KPVG[UFG SZ[KP v; FNFVG[; Z/ JFSIMG}D}BJFRG SZ[KP</p>	<p>; EFiQTMVG[ULTMG} , IAWW 59G SZ[KPVG[UFG SZ[KP v; FNFATYF HMOF1FZIJST ; Z/ JFSIMG}; :JZ D}BJFRG SZ[KP</p>	<p>SZ[KP</p>
	<p>v; FNF XaNMG}VG}, BG SZ[KP v; FNF 5NMG}z}T, BG SZ[KP v! To! Z ; }WLGf VSM , B[KP v:J5IZRIDFA5}KFI}, F 5}GMGfHJFA , B[KP</p>	<p>v ; Z/ HMOF1FZIJST XaNMG}VG}, BG SZ[KP v ; Z/ VG[HMOF1FZJF/A}JFSIMG} VG}, BG SZ[KP v ; FNF 5NMG}z}T, BG SZ[KP v! To 5_ ; }WLGf VSM VSDATYF XaNMDA, B[KP v5FP5};TS ; AAWT ; FNF 5}GMGf HJFA ; }STDA , B[KP</p>	<p>v ; FNFATYF HMOF1FZIJST 5IZrK}NG} VG}, BG SZ[KP v ; FNFATYF HMOF1FZIJST 5NM; FYGF 5IZrK}NG}z}T, BG SZ[KP v! To! ___ ; }WLGf VSMVSDATYF XaNMDA, B[KP v5FP5};TS ; AAWT 5}GMGf HJFA ; }STDA, B[KP v INGRRF"45}; UJ6G TYF SYFG}:JT , BG SZ[KP</p>

IJQFI 0 ; \ST WNZ6 0 & YL C

- ; FWGv; FDU| VG[; XFWG s :YFGLS :+MT ; ICTf
- ; JEFIOFTMGF IX1F6 DF8[; JEFIOFTMGF RF8" TYF ; JEFIOFTMGL VMOI MS[; B VYJF ; LPOLP
- SFJ I G[VG]-5 IR+MVG[TGL S[; B q; LPOLP
- Yfq5[; UG[VG]-5 IR+MP
- ; NE"; FICtI DF8[VgI SYFIR+MP
- ; bI FG[VG]-5 V\$SFO"4XaNSFO4 VG[IR+SFO"
- VUJIR+ S[HDFVL ; bI F VFWFIZT 5XGM5KL XSFI P\$NFPTPAULRFGJIR+f VYJF DJT"J:TJMM 4GSXM
- ; DI GF 7FG DF8[3I0IF,
- S[; bOZ TYF ; FT JFZ VG[AFZ DF; GF XaNSFO"
- ISJ F5NGF IX1F6 DF8[HJLHJNL ISJ FVM NXFJTTF IR+M\$ISJ FSFOF
- SF/GL ; DH VF5TF RF8"
- IJEIST RF8"
- HJNFvHJNF XaNMGF SFO"
- :JZ; WGF IGI DMGMRF8"
- SNGTMGL ; DH VF5TMRF8"sXaN SFOF
- ZMHNF HLJGjI JCFZDAJ5ZFTL J:TJMGF IR+M VYJF DJT"J:TJMP

; \ST IX1F6 DF8GL 5WIT 0

SM V\$ IJQFI J:TJVG\$ 5WITV[E6FJL XSFI PSIF IJQFI J:TJDF8[S. 5WIT JF5ZJL TGL VFJOT 5Z IX1FSGL ; 0/TFGMACDIBL VFWFZ KP ; \ST IX1F6 DF8GL S\$, IS 5WITVMHF6LVP

s! f ; EFQ6 5WIT 0

EFQFGL ; J"; FDFgI jI fbl FV[K[भाषते इति भाषा VtIFZ ; WL ; \ST E5FJFDFVfJITGL DIBL DI FNF V[CTL S[TDF; \ST E6FJFDFVfJIT]G CT\5ZT]; \ST IJX[E6FJFDFVfJIT]CTP VFYL VDPVP YI[, jI IST SFI, NF; 5Z S, FSG]UJHZFTLDAEFQ6 VF5L XS[56 SFI, NF; GMV\$ x, MS ; \STDAG ; DHFJL XS[VZ[5MFFGM5IZRI 56 ; \STDAG VF5L XSP

VF DI FNF NŹ SZJFGL ZLT K[H[T[EFOFF T[H EFOFFDAE6FJJL4 ; \STDAITG[; EFOF6 5âIT
 SCJFDAVEJ[KP X-VFTDAIJnFYLV5MFFGF 5IZRI G[, UTF 8ŹF 8ŹF JFSI MAM, X[VG[WLD[WLD[TI
 ; \ST AM, TMY. HXP VCLJFTRITDA SI FN VF ACJRG K# VF ÝYD 5]-QF K[S[VF ISI F5N K[VUJ
 H6FJJFGJGYLP UFDODFAZC[FMVE6 VGJWW DF6; 56 SXŹ E^I FUIJGF UHZFTLDAAM, [KP TG[
 SM64 STF" K[S[SM6 SD" K[TJL SXLH UTFUD 50TL GYLP VFGM VYV[YI M SM. EFOFF AF, JF DF8[
 jI FSZ6 XLBJFGL H~Z GYLP AM, RF, YL ; Z/TFYL EFOFF XLBL XSFI KP

zJ6 VG[SYG SFX<IGF IJSF; GF C[TYL ; EFOF6 5âIT p5ZFT JUDFA
 ; JFN4GF8I LSZ64VIEGI HJL ÝI]STVMGM IYI MI p5I MU SZJFDAVEJXP

, BG VG[JFRG DF8[; \ST EFOFF NJGFULZ I, 5LDA, BFI KP VG[T[I, 5LYL TI
 IJnFYL"5IZIRT CMJFYL IJXQF ÝIF; MGL H~Z 50X[GCLP5ZT]C, gT cD# IJ; U"TDH VG]GF; SMGF
 , BG VG[JFRG p5Z IJXQF SF/Ò , JFDAVEJXP VgI EFOFFVMGF IX1F6DA56 p5I MJL H6FTL
 5âITVMGMp5I MU JFRG VG[, BG SFX<I MDF8[SZJFDAVEJXP

© ; \STEFOFG]5F9I 5]TS SJ]CXh

- ↪ \$ _ YL & _ 5FGFGL ; b I F CXP
- ↪ C[D ; F>h
- ↪ IRaFMG]5]S/ 5PF6
- ↪ WM46v & YL * DAVGJFN GIC\56 XaNFY"CXP
- ↪ 5]TSGF VTEFUDDAXaNSMX
- ↪ WM46 & YL * DFI FS¼6 IX1F6 V, UYL GIC CMI 5¼T]WM46v (DAXP
- ↪ WM46v&DAJ]I FS¼6 IX1F6 ; ¼/ ¼LT[¼H]S¼JFDAVEJXP

© D]I FSG o

WMPv&	DFBS 5_@	IS FtDS Z5@	, BT Z5@
WMPv*	DFBS \$_@	IS FtDS Z5@	, BT #5@
WM (DFBS Z5@	IS FtDS Z5@	, BT 5_@

સમજપત્ર(અંગ્રેજી)

- ઉદ્દેશ્ય: તાલીમ સત્રના અંતે તાલીમાર્થીઓ અંગ્રેજી વિષયના સમજપત્રના માધ્યમથી વિષયની પાયાની બાબતોથી માહિતગાર થશે.
- સમય: ૧.૦ કલાક
- સામગ્રી: હેન્ડ આઉટ્સ, ચાર્ટ પેપર તથા માર્કર પેન
- પદ્ધતિ: સહભાગી વ્યાખ્યાન, જુથ ચર્ચા
- પ્રક્રિયા: આ સત્ર દરમ્યાન તાલીમકાર તાલીમાર્થીઓના પૂર્વજ્ઞાનને ચકાસી ત્યારબાદ અંગ્રેજી વિષયના સમજપત્ર વિષે વિગતવાર પ્રકાશ પાડશે. સત્ર દરમ્યાન ખુલ્લા પ્રશ્નો અને ચર્ચાને આમંત્રણ આપશે તથા યોગ્ય ઉદાહરણોના માધ્યમથી તાલીમાર્થીઓને વિશેષ માહિતગાર કરશે.
- તાલિમકારની નોંધ:

ચર્ચા/પ્રશ્નોત્તરી અને સમાપન: સમગ્ર સત્રના અંતે સત્ર મૂલ્યાંકન આધારિત પ્રશ્નો અને ચર્ચા નાં માધ્યમથી સત્રનું સમાપન કરવું.

; DH 5+ v VUÐ

ID+4 TD[IX1F6 ; FY[; S/FI[, L G CMTM56 TDFZL 5F; [IX1F6HUTG[; RJJF Sß, FS DVTjI M
CXP HM TD[IX1F6 HUTGL jI IST CM TM DF+ Vß jI J; FII S TZLS[GCL 5ZT] Vß ; FDFHS jI IST
TZLS[TDFZF DGDA Sß, IS VFXFVM VG[IRTFVM CXP IX1F6 VF56G[; FG[VFD :5X[H KP BF;
SZLG[Vf5RFIZS IX1F6GL J/ CMI tIFZP

VD# UHZFT ZFHI GF ZFHI ; \ FWG HY (SRG, State Resource Group) GF ; eIMVF
5+ WJZF Vß, H TDFZL ; FY[VF ; VFN , . G[VFjIF KLVp Sß, IS SFIIXIAZMDA ; WGRRF" VG[
VDFZF jI FJ; FII S VG[EJMG[IRVTGGL VZ6[R-FJLG[Vß 5IZ5FS VD[TFZjIMK[H[VCLTDFZL ; FY[
JCRJM KP V+[VD[VUÐ IJQFI GL JFT DFOL KP X)TDG[, FU[K[S[AF/SGF Vf5RFIZS IX1F6DA
VUÐ IJQFI GMVeIF; H~ZL K[m TDFZMHJFA GLR[a, MSDA, BIP

HMTDFZMHJFA GF CX[TMVFU/ 5+ VFU/ JFtIF 5KL TD[TDFZF DVTjI 5Z 5GOLJRFZ6F
SZJF H~ZYL 5ZFXIP HM TDFZMHJFA cCfc K[TM T[DF8GF SFZ6M ; FY[TD[TDFZL ; DH VDFZL
; DHDA pDZTF HXIP V[DF8[VF 5+DA HI F DVTjI M ZH}SZJF a, MS; DßIF K[tI F TDFZF DVTjI M
GMWIP

GLR[VUÐ EFQFFGL VUtI TF ; NE[Sß, FS DNF VF5[, F KP TG[TDFZL N1Q8V[I Mti SPDA
UMBJIP TGL GLR[VF5[, a, MSDAT[p5ZFTGF DNF TD[pDZIP

VUÐ GL H~ZLI FT XF DF8m

- VUÐ VP IJNXL EFQFF KP
- VUÐ Vß Link Language KP
- VUÐ VFTZZFIQ8# EFQFF KP
- VUÐ Sd%I BZ VG[. g8ZGBGF p5I MUGL EFQFF KP
- VUÐ TALAI4 . HGZL7FG D[JJFGL EFQFF KP

- VUÐ GJG XMV VG[; XMVGMVL DFICTUFZ ZCJF DF8P
- J[JS 7FG sIJ` JG\ EJUM/4 ; \SIT4 . ITCF; JUZF D/JJF DF8[
- J[JS jI F5FZ DF8[H~ZL KP
- IJ` JGF IJRFZMD/JJF DF8[
- 5MTFGF IJRFZMIJ` J ; D1F D\$JF DF8[
- jI IST4 ; DFH VG[ZFQ8GF IJSF; DF8[
- S1QvUM5F, GGF GJG ; XMVGMVG[5JFC HF6JF DF8[
- VFBF IJ` JGL zD9 ; FICTI SITVMGF Z; F:JFN DF8[
- 5MTFGF CjGZ4 S, F VG[jI J; FI GL ; HHTF S/JJF4
- 5MTFGF ZHAZMHGF ÒJGDAp5I MU SZJF DF8[
- 5MTFGL VF; 5F; GF jI ISTVM; FY[V; ZSFZS 5tI FI G SZJF DF8[
- ZHAZMHGF ÒJGD\J5ZTFE ; FWGM J:TJVM VG[I\+MGL ; RF~ 5; NUL VG[I M\I p5I MU DF8P
- VUÐ JCLJ8 VG[SFI NFGL EFOFF K[T]DF8P

TM HM G[! VUÐ VF56F jI ISTUT4 ; DFÒS VG[VFIYS 5F; FG[Sß, fGÒSYL :5X[KP!
 VF8, JDCtJ WZfJTMVß IJQFI 4 IJXQFSZ Vß EFOFFG[Vf5RFIZS IX1F6DFG ; DFJFI TMH GJF. !

564 Hß, L JW] VUtI GF Vß, H JW] TGF IJXG\IRTP GP VF56[AF/SG[VUÐ XLBJJF TM
 DFULV[KLV[56 TGL X~VFT SI FYL VFJL m 5C], F WMZ6YL4 5FRDF WMZ6YL S[VF9DF WMZ6YL m
 VG[GJ]GSSL SZJFGF DF5NOMXF m

VF TASS[VD]TDFZL ; D1F Sß, Fß TyI MD\$JF DFULV[KLVp

- V[; JIJINT K[S]DFT'EFOFF V[IX1F6GF Dfwi D TZLS[zD9 5; NUL KP

- DGDI GF IJSF; GL 5|S|I F V\$ IGI` RT SPDAYFI KP VF SP V\$; ZBL UITYL GCL 56 h05L v WLDM YTM ZC| KP VF h05L v WLDf RZ6M ; FDfgI To VF DJHAGF TASSFDf JCRFI|, F KP

s! f Af<I FJ:YF _ YL ! JQF"

sZf 5fZIES Af/56 Z YL 5 JQF"

s#f Af/56 & YL ! Z JQF"

s\$f ISXMZfJ:YF ! Z YL ! (JQF"

s5f JI :S ! (JQFYL JW]

- 5fZIES Af/56GF JQFNDf Af/SGL XLBJFGL h05 36L JWfZ| CM KP VF JQFNDf TGM 7FGfDS IJSF; BJA h05L CM KP

- & YL !! JQFM NZdIFG Af/SGL IJRFZ5|S|I FGL h05 5fZIES Af/56GL ; ZBFD6LDFWLDL 50|KP ; FY|; FY|5fZIES Af/56GM7FGfDS IJSF; VCL\ pOf6 5S0Jf TZ0 HFI KP

- ISXMZSF/ 5Pf6Df\h05YL YTL J|WVGMSF/ KP Af/56 NZdIFG YI|, M EFJfDS IJSF; VCL\ :YZTF 5S0Jf 5|I tG SZ|KP

VF TyI MG|VFWFZ|VD[GSSL SI]*K|S[U]HZFTGL EFQSLI J|Jwi TFG|wi FG|ZFBLG|WMZ6 v 5 YL VU| EFOFFIX1f6 X~ SZJP

cVU|c V\$, [X]n v T|; NE|VCL S\$, FS IJWFGM VF%I F K|TGL ; FDGM I MuI IJS<5 5; N SZMP TGL GLR|VF5|, F a, MSDfTDFZF TZOYL IJWFGM pDZL XSMKIP

- VU| V\$ IJQFI DF+ KP
- VU| V\$ EFOFF KP
- VU| V\$; FWG KP
- VU| V\$ Dfwi D KP
- VU| V\$ SOL KP
- VU| jI ISTtJG|V\$ 5f; jKP

VF TASS# IJGVL S[VUÐ]GL H~ZLI FTMIJXGL I FNL TD[OZLYL HM , MP VF A[I FNL 5ZYL ; DÒ XSFI K[S[cVUÐ]c Vß IJQFI DF+ GYLo T[Vß EFQFF VG[Vß XIFI6S DFwi D 56 KP HM VÐ CMI TM TGIIX1F6 S\ ZLT[m T[AFAT IJRFZ6F DFUL , [VÐ KP

TDG[I FN H CX[S[VtIFZGF ; DI GL Vß 5fL VUfpGL TDFD 5fL VUÐ]G[SATM VGEJMJJO] SATMJI FSZ6GF IGI DM UMBLG[XLBL KP VF8, F , FAF UF/FGF VGEJ 5KL V[TFZ6 D?I]K[S[VF ZLT[VUÐ] XLBL, jI IST VUÐ]GM jI JCF~ p5IMJ SZL XSTL GYLP 564 VUÐ]GM HZF56 XIFI6S VGEJ GF CMI KTF4 DMBL pDZ[56 HM jI ISTG[c VUÐ] JFTEJZ6c D/[TMT[jI JCFZS VUÐ] TM XLBL H HFI KP VF8, L JFT 5KL 5; NUL SZMo

- VU] VUÐ] IX1F6 H[jI FSZ6GF IGI DM VG[XaNMGL I FNL TM IXBJL N[56 T[jI JCFZDA AM, JF v JFRJF v ; DHJFDFp5IMJL G CMI P
- VU] VUÐ] IX1F6 H[jI JCFZS p5IMHG SZL XSJF ; 1FD AGFJ[56 TDF jI FSZ6 DF8GM NZFUÇ G CMI P

VD[WFZLV[KLV[S[TD[ALHMIJS<5 H 5; N SZXMP H[SFD G , FU[T[7FG XF B5Gh VFYL H4 VD[Communicative Approach G[VUÐ] IX1F6GF VIEUD TZLS[:JLSFI MKP VF VIEUD VG] FZ X~VFTDFAF/SG[VUÐ] zJ6 VG[SYGGF EZ5Z VGEJMJ VG[TSM VF5JFDF VFJ# VßJFZ AF/SG[EZ5Z VUÐ] VF5JFDF VFJ[VG[5KL TG[VUÐ] produce SZJFGL 36LAWL J[Jwi 5b" TSM VF5JFDF VFJP IJ`JEZDA YI[, F ; XMWGM ; F1FL 5Z[K[S[EFQFF IX1F6GF pNkI MCFI; , SZJFDF Communicative Approach ; J'zD9 ZC I MKP

ID+# 5FYIDS IX1F6GL ; FDFÒS VG[ZFI08# VUtI GF VF56F G[TFVM A]wWÒJLVM VG[IX1F6IJNM] :JLSFZL KP VG[Vß, H 2009DF=& YL ! \$ JQFGL pDZGF EFZTLI GFUIZSG[dIX1F6c DYEJ] VIWSFZ TZLS[VF5JFGM SFI NM 30IM KP V[SFI NM K[o Right To Education [RTE] J/l4 VF VUfp ZF08L# VeIF; SP DF/B] (NCF - 2005) T[FZ SZJFDF VFJ, P ZFI08# S1FFGF VF ; WZFVMG DF+ IX1F6G[Vß H~IZI FT ~5[H]M[K# IX1F6GL 5]S] FGL VUtI TF 56 Vß, L H :JLSFZ[KP 36F ; XMWGM VG[VGEJMJ ; RjI] K[S[NZß DFGJ4 AF/S ; ICT 5MTFGF 7FGGM 30J] M KP 7FG jI ISTUT CMI K[SPS[Vß 38GF HMJFGL4VGEJG[TFZJJFGL ZLT jI IST jI ISTV[

HNLvHNL KP X) SC[K[TDFZM VGEJm X) V\$; ZBF VGEJ S[JFTFJZ6DA ZC[L A[jI ISTVM V\$; ZBL H CM K[m

V\$, [H VD[IX1F6 5WIT TZLS[knowledge construction GMVIEUD :JLSFI MKP VF VIEUD DHA AF/SG[TGF 5tI \$ VGEJ p5Z IRTG SZJF 5M; FICT SZJM Z; 5N ZLT# DHFYL VG[TZTH AF/SG[T6[; H[7FGG[p5I MUDAD\$JFGL TS VF5JLP VFYL4 H[7FG AF/S[5MTFGF DF8[30I]T[7FGG[:YFIL YJFGL TS D/P J/L4 VCLAF/S[7FG ; H1] K[! VG[; HGCFZ DF8[5MTFGL ZRGF E] JL VF; FG GYLP VF K[B-\IX1F6P VU# IX1F6DACommunicative Approach GL ; FY[Knowldege construction VIEUDG[; F\$ /L , pFI MKP

Constructive Approach UHZFTGF VeIF; SP DF/BFGF 5GoU9GGL WZL VG[WZF TZLS[56 VD[SRG V[sTDFD IJQFI Gff :JLSFI MKP VCLJFT Social Reconstructoin KP jI IST IJS; X[TM; DFH IJS; XP V\$ VFU/ JWL ZC[L jI IST 5MTFGL ; FDFOS4 ZF08L# HJFANFZL :JISFZL SM 56 SFZ6M; Z 5FK/ 50L HTL jI ISTG[IJS; FJJFDA8\$M AGXP VGEJm 5Z IRTG SZLG[HFT[5MTFGF DF8[30[, 7FG ; DFHDA5JTT"DL"DJ I JQFI S IRTFVIMGpS[, AGL HXP

J/L4 VF VIEUD VG[cIX1F6 VIWSFZc AF/DFG; GF VeIF; MG[56 VFJZL , [KP H[AF/S 7FGG[; O"XST]CM V[G[cpTZT# G H U6L XSFI P VFYL4 VF AWL JFTM/IJUTMG[VU[AN, FX[; DU] IX1F6J` J4 HGMVUtI GMIC.; MK[; DFHP ; DFH JUvXF/FG]Extension AGX[VF5RFIZS IX1F6 5]S[FDA; DFH V\$ p5EMJTF TZLS[GCL4 EFULNFZ4 ; CFI S4 DFUNXS TZLS[IX1F6HUTGM IC.; M AGXP JUBOGL ZLTvZ; DMAN, JF DF8GF 5ZF SFZ6M HML XSM KP VF 5-LGF AF/SM VF56L HD OZLG# IX:TGF GFD[; \$MRF. G# IJnFYL" TZLS[zJ6STF" AGLG# 5IZ1FFYL"TZLS[5M5I8I F 7FFGF JDGSTF"TZLS[GCL cE6p VF 5-LGF AF/SM 5MTFG[D/, F X#FI6S EFJFJZ6GM p5I MJ SZL 5MTFG\ 7FG HFT[; HXP :JFEFIJS K# 5F9I 5]TSM 56 AN, FX[VG[5ZL1FF 5WIT 56P ; DU] IX1F6T+ AF/NJTFG[TGL V; LD XSI TFVMD]HA IJSF; 5FDJFGL TS VF5JFGF QFOI +-GF SFZSMAGXP

X), FU[K[m OZL VFJJ]K[c E6JF c m c V\$ O[V\$c YL m :JFUT K[TDF-4 IX1F6HUTGF ; CSDL"TZLSP TD[56 ; DFHGMIC.; MKMH G[!

સમજપત્ર(વિજ્ઞાન)

- ઉદ્દેશ્ય: તાલીમ સત્રના અંતે તાલીમાર્થીઓ વિજ્ઞાન વિષયના સમજપત્રના માધ્યમથી વિષયની પાયાની બાબતોથી માહિતગાર થશે.
- સમય: ૧.૦ કલાક
- સામગ્રી: હેન્ડ આઉટ્સ, ચાર્ટ પેપર તથા માર્કર પેન
- પદ્ધતિ: સહભાગી વ્યાખ્યાન, જુથ ચર્ચા
- પ્રક્રિયા: આ સત્ર દરમ્યાન તાલીમકાર તાલીમાર્થીઓના પૂર્વજ્ઞાનને ચકાસી ત્યારબાદ વિજ્ઞાન વિષયના સમજપત્ર વિષે વિગતવાર પ્રકાશ પાડશે. સત્ર દરમ્યાન ખુલ્લા પ્રશ્નો અને ચર્ચાને આમંત્રણ આપશે તથા યોગ્ય ઉદાહરણોના માધ્યમથી તાલીમાર્થીઓને વિશેષ માહિતગાર કરશે.
- તાલિમકારની નોંધ:

ચર્ચા/પ્રશ્નોત્તરી અને સમાપન: સમગ્ર સત્રના અંતે સત્ર મૂલ્યાંકન આધારિત પ્રશ્નો અને ચર્ચા નાં માધ્યમથી સત્રનું સમાપન કરવું.

; DH5+ v IJ7FG VG[8\$GM, MÒ

TD[IJ7FG E^IF H CXM VG[SNFR E6JTF 56 CXM IJ7FG VF56F ZMHAZMHGF
ÒJG ; FY[; \$/FI[,]K[TMIJ7FG IJX[TDFZL X]WFZ6FVMKf

TDFZL IJ7FG VUJL ; DH I MUI KP VF p5ZFT IJ7FG Vß, [

cc IJQFI J:T[G[J{7FIGS 5WWT WJZF V5|1FT IGQ5IT ;]WL , . HJFGL 5|S|FG]
5IZ6FD cc HDP4

- C]VG[DFZL VNZGL AFATM
pPNFP XZLZ VUJL ; DH4 SFI 4 ZRGF
- C]VG[DFZL VF; 5F; GL AFATM
pPNFP ALHG]pUJ] 5f6LV 5NFYMG LUIT4 IS| FVM Z; FI 6M JG:5ITPPPP
- C]VG[DFZL S<5GFVM
pPNFP AÇDF04 5ZDF6]ZRGFVM pHFPPPPPP

TDF~\X]DT]I K[S[p5ZGL AFATMXLBJF DF8[AF/S 5F; [X]SZFJJ]HM VP

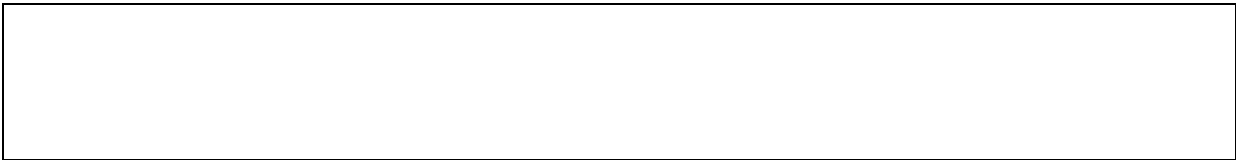
AZFAZ VH ZLTf

- VGE]T WJZF
- VJ, MSG SZLG[
- 5| MJ SZLG[
- TFZ6MD]/JLG[

- ; D: I FVMGMJ(7FIGS pS[, D/ JLG[
- T], GF WJFZF
- 5] GMSZLG[TYF TGF HJFA D/ JLG[
- 5]H\$8 SZLG[
- 5]JIT SZLG[
- RRF"SZLG[
- DFICTLG[V\$+LSZ6
- JULSZ6YL
- 5YSSZ6 WJFZF
- GFGSOF\; HG WJFZF
- Exposure visit WJFZF

VFD4 IJIJW 5]S] F WJFZF IH7F; F ; VMFLG[H IJ7FGG]IX1F6 VFD; FTSZL XSFI KP

VF56[HI FZ[AF/SG[VF AW] SZT\ HMUF . rKLV[KLV[tIFZ[IJ7FG VG[8\$GM, MÖGF
5F9I 5]:TSGL ZRGF VG[E]DSF S]L CM. XS[m

VF 5]F6[IJ7FGGF 5F9I 5]:TSDA IJnFYL"DF8[5]JIT S]L ZLT[SZJL T]GL ; 5] "DFICTL CMJL
HM VP TFZ6M VG[VJ, MSGMGMWJF DF8[5]ZTL HuI F CMJL HM VP AF/S[; HG SZ[, 7FGG[NXF]JF
DF8]GL IJ5], TS 5F9I 5]:TSDA CMJL HM VP AF/S[SZ[, ; U]CG[ZH] SZJFG] V\$ %, BOND" D/J]
HM VP AF/SG[pN]EJTF 5]GMZH]SZJF VG[D/J], HJFA GIMJFGMVJSFX CMJM HM VP

56 HM VF 5\$FZG] 5F9I 5]:TS CM TM IX1FSGL E]DSF VG[H~IZI FT AN, F. HFI K[VF
5\$FZGF 5F9I 5]:TSYL IJ7FG IX1F6GL 5]S] F DF8[IX1FS 56 5MT[;]: HH CMJM HM VP HGF DF8[V\$
Teacher handbook CMJL HM V[v S]HDF

v IJQFI J:T]GL TDFD DFICTL CM

v 5U1T S. ZLT[SZEFJL TG\DFUNXG CM P

v IX1FSGF 5kGMG\IGZFSZ6 CM P

v IX1F6 5|S| F DF8|GL TDFD 5wWITVMVG[5|I]STVMVU[; 5b"DFUNXG CM P

v IX1FSGF 5MTFGF IJSF; DF8[IJQFI J:TGF EZ5Z ; NEMCM P

VF DF+ 5F9I 5:T SYL DI FINT G SZTPIX1FSG[;]; HH YJF DF8[Vgl ; NE"; FICTI 4 ; FWGM
8SGM, MòGF p5I MU SZJF DF8[5M; FICT SZJFDFVFP

IJ`JDF7FG D\|E|T ZLT[VIJEFHI KP 5ZT]IJnFYLG[XLBJJF DF8[TG[IJQFI MDAJCRJFDF
VFJ|]KP TYL H IJ7FG VG[8SGM, Mò Vgl IJQFI MGL ; FY[; AWT YI F IJGF ZCL XST]GYLP

TD[SCLXSXMIJ7FG IX1F6 ; FY[S|F S|F IJQFI M5|I 1F VYJF 5ZMF ZLT[; S/FI | F K|m

CF4 EF0FF wJZF IJnFYL" IJ7FGGL VIEJ|IST SZ[K[E]JM/GL ; DHDA 56 IJ7FG ; FDI [,] KP
5I FJZ6GL HF/J6LDF4 UI6TDA DF5GDF4 Z; FI 6IJ7FG4 VU|D ; FY4 VFZM|I DA XFPXP ; FY[
IJ7FG HMOFI [,]KP

VFD4 ; DU| IJ` J IJ7FGYL WZFI [,]KP IJ7FGGM IJ:TFZ ACM/M KP 5ZT4 AF/S & YL (;
WLDFAIJ7FG IX1F6 D|/J[K|t|FZ[TGFDAF8, F8 V|F U6MIJS:IF CMJF HM V[S|HYL ; DU|IJ` JGF
IJ7FGG[TGL HFT[; DHJF DF8 [; 1FD AG[VG[VF DF8GF DpI U6MGLR[D]HA KP

- IH7F; FJIT
- VJ, MSGXIST
- RMS; F.
- J7FIGS N1Q8SM6 TYF J, 6
- IJRGftDS IRVG
- IG61 XIST
- ; HGftDSTF

IJ7FG IX1F6 NZdI FG AF/SMDAVF UᵇMSJLZLTᵇ SI FZ[VG[SB, F 5DF6DAIJSF; 5FD[KP T[T5F; J)BAH H~ZL KP VF 5ᵇFZGADᵇI FSGG)9 DNFMVA;)ID IJEFHG SZL XSF I P

	:JDᵇI FSG	IX1FS ᵇJFZF	5LVZ Uᵇ ᵇJFZF
,)BT			
DF(BS			
IS) FtDS			

H[GJ 5ᵇFZ[D), I FSG YJ) VFJxI S K[VG[T[56 XLBJFGL 5)S) F NZdI FG VG[XLBJFGL 5)S) FG[Vᵇ[56 YJ)HM. VP

● **Don'ts :-**

- IJnFYLVMG[5) GMSZTF ZMSJFGMGYLP
- 5)I MUMGF TFZ6 VF5L NᵇJFGF GYLP
- UMB658L YL XLBJJFG)GYLP
- 5) GMDf+ DFICTL5ᵇWFG G CMJFHM. VP
- DFICTL VF5L N. XLBJJFG)GYLP
- OST ,)BT ZLT[DᵇI FSG SZJFG)GYLP

s! f **IH7F; FJIT**_{ov}

❖ IH7F; FJIT VB, [H[HF6JFGL . rKF YFI T[S\ S GJ) HMJ) VG[VᵇGF IJX[HF6J) V[DFGJ; CHJIT KP NFPTP RNJᵇC6 HMJFGL 56 IH7F; F VG[V[S. ZLT[YI) T[HMJFGL 56 . rKFP ALÒ ZLT[SCLV[TM38GF YJF 5FK/G)SFZ6 HF6JFGM5) tG SZJM SM. 56 38GF AG[K[T[DF8[X)SFZ6MHJFANFZ K[T[DF8[S<5GF SZJL VG[BZF SFZ6 ;)WL 5CMRJ)

❖ SM. 56 38GF HM. G[TᵇGL S<5GF SZLV[KLV[ti FZ[T[S<5GF GJF:TIJSTF ;)WL 5CMRJFGL JIT VB, [IH7F; F JITP

❖ J{Jwl ; EZ AFATMGL IJLWTF HF6JL VB, [IH7F; FJITP NFPTP O), MGF ZU H)NF H)NF CM) KP T[SI F SFZ6MYL H)NF H)NF K[T[HF6JFG)S)TᵇC, VB, [

IH7F; FJITP

❖ SM. 56 GJL AFAT 5)ti [j)ISTG)wl FG BRFI KP TᵇGF IJX[JW) HF6JFGM5) tG SZJM VB, [IH7F; FJITP H[AFATYL IJnFYL" V7FT K[VG[HI FZ[T[T[HF6JF DF8[T[JW) pt; ᵇSTF NXF)J)KP

sZf **RMS; F. 0v**

IJ7FG VG[8\$GM, MÒ IJ0FI NZII FG RMS; F. V[DctJGM U]6 KP HDA GLRGL AFATM; FD,
KP

- ❖ AF/S SM 56 SFI"RLJ85J'S SZTF XLB[KP VCL\ cRLJ8c V[; DI GF ; NEDA 56 CM 4
DF5GGF ; NEDA56 CM S[5KL 5JITqZ; GF ; NEDA56 CM KP
- ❖ AF/S SM 56 SFI"BFDLZICT SZ[T[56 RMS; F. GM H[V\$ EFU KP BFDLVMGM pNEJ AF/S
5FZBLG[T[BFDL D]/DFYL H NZ SZL XS[KP
- ❖ IJ7FG VG[8\$GM, MÒ ; NE[SZ[L 5JITDA5Z\$ZL SF/Ò ZFB[KP 5I MUMNZIDI FG , JFGL
SF/ÒG\ DctJ Vβ, [RMS; F. P
- ❖ J{7FIGS 5I MUMGF TFZ6M VG[TGF 5ZYL SZJFDA VFJTL U6TZL TYF TGL SJDSTF Vβ, [
RMS; F. P VCL; }+MGM p5I MU ; }+DA D\$JFDA VFJTL ISDTMG[E} ZICT JF5Z[Vβ, [RMS; F. P
- ❖ IJ7FGGF Sβ, FS 5I MUM NZIDI FG ; FJWFGL ZFB JL 50[K[HD S[CF. OMHG JFI G\}pt5FNG
SZJFGM 5I MU SZJFGM 5I MU CM tIFZP Sβ, FS HMBDM CM TM TGF 5tI [JT"JL 50TL
; FJWFGL Vβ, [RMS; F. P
- ❖ RMS; F. Vβ, [SM 56 SFI "SZTF 5C[F T[IJX[IJRFZJ}VYFT AF/SG}SFI "IJRFZ5J}SG}CM P

s#f **IJJRGfDS IRTG0v**

- ❖ IJJRGfDS IRTG Vβ, [; D:IF G\ 5YSSZ6P ; D:IF XF DF8[; HF". 4 SJL ZLT[; HF". 4 G
; HF' T[DF8[X\SZJ}PPP[VJ] ; JID IJEFHG SZL XSJ] VG[; D:IFGM J{7FIGS ZLTpS[DF8GF
Z:TFVMXWJFP
- ❖ SM SFI 4 5I SIF4 S[38GF ; AWL p0F65J'S GM IJRFZ SZJM VG[T[IJRFZG[I MuI ZLTZHI
SZJM NFPTP IJH/LGM UOUOF8 YI M V[IX1FS DF8[; FDFgI SFI SFZ6 ; AW SM XS[5ZT\$
AF/S DF8[TDAp0}IJJRGfDS IRTG DFUL , [TL AFAT KP
- ❖ SM W8GF 5FK/G}SFZ6 X}CM XS\$ T[p5ZFT T[SFZ6 5FK/ G}56 S\ S SFZ6 CM XS[TD
p0F65J'SGL ; DH S{/JJLP NFPTP 5NDF6 v
- ❖ 5NDF6 JWL ZCI] K\$ TGF SFZ6M X}CM XS[m SFA'G OFI MS; F. 0 G\ 5DF6 JWL ZCI }K[TM
XFDF8[m JFCGMm VFhMUSZ6 v TG}SFZ6 X}m J'FMG}KNG m VT[T[J'FG}DctJ ; DH[VG[
J'f pKZTMYFI VF 5\$FZG}IRTG V[IJJRGfDS IRTG KP

- ❖ SM 56 J:T# 38GF4 IS| FVM VU[HF6J# ; DHJ# IJRFZJ# IRVG SZJ# 5YSSZ6 SZJ# ; V MUISZ6 SZJ# VY'38G SZJ# IJRFZMGL J7FIGS VIEJ| IST SZJ|P JULSZ6 SZJ|P V| ; DU|V# , [IJJRGftDS IRVG

s\$f **J7FIGS N108SM6 TYF J, 6**_{0v}

- ❖ NZ# W8GF 5FK/GF J7FIGS I; wvftgl ; DH V#, [J7FIGS N108SM6 TYF J, 6P VF56F ZMhVAZMHGF ÒJGDFVGS 38GFVMAGTL ZC[KP NZ#GL 5FK/ SFI |vSFZ6 ; AW HMDFI |, M KP VG|V[38GFg|V[J7FIGS VIEUDYL ; DHJFGM5| tG V#, [J7FIGS N108SM6P
- ❖ AF/S SM 56 SFI "SZ[tI FZ[J7FIGS I; wvftmg|w| FGDFZFBIG| SZ| V| TG| J7FIGS N108SM6 KP NFPTP 4 T|ZMH EMHG SZ[K# 56 ZMHGF EMHGDFJFGUL V, U CM KP T| DFU| T| VGFH4 S9M/4 XFSEfÒG\XZLZ DF8|DctJ ; DHJF 5| tG SZ| TM T| TG| J7FIGS N106SM6 KP
- ❖ SM 56 38GF 5FK/GF SFI vSFZ6 ; AWG|HF6JM V#, [J7FIGS N108SM6P
- ❖ A[38GF JrR|GF VIE; WFGG); wvfts SFZ6 V#, [J7FIGS N108SM6P

s5f **IG6'1 XIST**_{0v}

- ❖ IJ7FG VG[8\$GM, MÒ IJOFI DFK#, MIGRMD V#, [S[GL5H HG|VF56[AF/SGL IG6'1 XISTGF ~5DF|I fb| FI| G SZLXP
- ❖ IG6'1 XIST V#, [GSSZ ; tI M ; FY|GF TFZ6 TFZJJFGL 1FDTF HGM ; FNM VY"YFI S| ; DU| 5|S| F NZd| FG K#, [X]HMJF D?|]m NFPTP ; /U6L DL6ATL G| ; /UJF DF8|VMS; HG JFI| D/TMGYLP
- ❖ IG6'1 XIST V#, [HJFANFZLGL ; EFGTFP V#, [S[IJnFYLG| ; M#FI |, HJFANFZL VU| K#, [; EFG V#, [SF/Ò5]JS GMIGRMD SF-JIP
- ❖ IG6'1 XIST V#, [; FRF BMBFGM E| 5FZBJIP V#, [S[J7FIGS N108SM6 VYJF J7FIGS J, 6 S|JLG| ; DU| 5|S| F IF 38GF 5FK/ X); FR) S[X) BMB] T| E| 5FZBLG| ; tI TZO VFU/ JWJFGMIG6I", P
- ❖ IG6'1 XIST V#, [TS"; UT N, L, M; FY|I MuI TFZ6 5Z HJFGL XIST V#, [SM 56 AFAT IF W8GFGL pDf65]S RRF"SZL I MuI IG6'1 , [JFGL XISTP
- ❖ IG6'1 XIST G| ; FNL EF0FDF\SC|]CM| TM SCL XSFI S| VG\$ VJ, M\$GM 5ZYL SF-JFDF\VFJT) TFZ6P

s&f ; HGRDSTf

AF/S 5MTFGL N108 HUT 5ZGL VJGJL J:TJMMW8GFVMIGCF/L TGFYL 5JEFIJT YFI
KP VF 5JEFJ TGF DFG; G[pT]HT SZ[KP ptT]HT DFG; HUTGF IJS<5M DFYL IJS<5 5; N
SZL S<5GF IJCFZ SZJF , FUL HFI KP S<5GFVMGF pEZTF hPDFYL S\ S GJLG VFSFZM v
VFSITVM ZRFI KP VF VFSFZ VG[VFSITVM DFYL S\ S 0, z]T D[/JJF TZO DFG; VFU/
JW[KP HUT 5Z AGTL Sβ, LS 38GFVMGF VeIF; G[; FY[ZFBL v JFZJFZ GF 5] tGMYL GJLG
5F%T SZ[KP T[; HG KP ; HG TZOYL 5Z6F 5SIT v S]NZTL R LH v J:TJMM v 38GFVM GF
VG[EJDFYL D/[KP 36L JBT VFSI:DS ZLT[56 GJLG ; HG S<%I]GF CMI T]J]; FD[VFJL
HFI KP NFPT IJH 5JFCG]WFT]GF TFZDFJCU]v

s*f VJ, MSG ov

- ❖ VJ, MSG Vβ, [Ò6J8YL ;]D ZLT[GFGF VYJF DMF OZOFZMHMF VG[GMWJF4 VFD IJ7FG
VG[8S]GIP IJQFI DAVJ, MSG V[B]AH GIMV5F+ , 1F6 U6FI KP VJ, MSG 5FR . gN]VM
WJZF4 ; FE/LG# HM G[VG[UW 5FZBLG[TYF VDS RISS; ; HMUMFA :JFN WJZF 56
VJ, MSG Y. XS[KP VJ, MSG WJZF H J7FIGS I; WFTGL TFZJ6L XSI AGTL CMJFYL
T[B]A H DCtJG]5F;]U6FI KP
- ❖ VJ, MSG Vβ, [SM 56 J:T]q 38GFG[C]T]S ;]DN108 YL HMJ]pNFCZ6 TZLS[AFZ6]SI FYL
AW SZLV[TMJWFZ[; C, F. YL BM, AW SZLXSFI P
- ❖ VJ, MSG Vβ, [S]NZTL OZOFZMG] IGZL1F6 SZJ]HDS4[JZ; FNGF 5F6LGF W; FZFGF SFZ6[
HDLGG]WMJF6 YJ] K[T]MG]AN, FJJP
- ❖ VJ, MSGG[; FNL EFQDF]I FbI FII T SZJ]CMI TMVp SCL XSFI S[5S]ITG]IGZL1F6 SZJ]HDS[
S/LDFYL O, YJ] ÒJHT]MGL UITIJIWVMG]VJ, MSG SZJP
- ❖ VJ, MSG V[5FI MUS 5]S]I FGF IJSF; G]5YD 5U,]KP NFPTP ; /UTL DL6ATL 5Z SFRGM
u, F; UMØJTF X]YFI K[m

સમજપત્ર(ગણિત)

- ઉદ્દેશ્ય: તાલીમ સત્રના અંતે તાલીમાર્થીઓ ગણિત વિષયના સમજપત્રના માધ્યમથી વિષયની પાયાની બાબતોથી માહિતગાર થશે.
- સમય: ૧.૦ કલાક
- સામગ્રી: હેન્ડ આઉટ્સ, ચાર્ટ પેપર તથા માર્કર પેન
- પદ્ધતિ: સહભાગી વ્યાખ્યાન, જુથ ચર્ચા
- પ્રક્રિયા: આ સત્ર દરમ્યાન તાલીમકાર તાલીમાર્થીઓના પૂર્વજ્ઞાનને ચકાસી ત્યારબાદ ગણિત વિષયના સમજપત્ર વિષે વિગતવાર પ્રકાશ પાડશે. સત્ર દરમ્યાન ખુલ્લા પ્રશ્નો અને ચર્ચાને આમંત્રણ આપશે તથા યોગ્ય ઉદાહરણોના માધ્યમથી તાલીમાર્થીઓને વિશેષ માહિતગાર કરશે.
- તાલિમકારની નોંધ:

ચર્ચા/પ્રશ્નોત્તરી અને સમાપન: સમગ્ર સત્રના અંતે સત્ર મૂલ્યાંકન આધારિત પ્રશ્નો અને ચર્ચા નાં માધ્યમથી સત્રનું સમાપન કરવું.

UI6Tv; DH5+

- **ZMHNF ÒJGDFUI6T**

UI6T V[ZMHNF ÒJG ; FY[; S/FI[, MIJQFI KP ÒJGDFR0U, [G[5U, [UI6TGL H~Z 50[KP N]GIFDA V[UL SM HuIF GYL S[HI FUI6T ; DFI[,]G CMM P Z; M AGFJTF ZMHAZMHGL BZINL SZTF DSG AGFJJF D]; FOZL SZJF4 3Z R, FJJF S[ZMHZMHGF 36FAWF SFI M; FY[UI6T HMDFI[,]KP

TDG[TDfZF ZMHNF ÒJGDFUI6TGMp5I MU SIF SIF SFI MDAÑBFI KP m

GMMvvvvv

UI6T ZMHAZMHGF jI JCFZ ; FY[; S/FI[,]KP V[TMAZFAZ H K[56 T[TD[HF6MKMS[S/F4 5\$IT VG[; FNI DAF 56 UI6T ; DFI[,]KP JTYDA NMZFI[, IOhf. GM ; NZ , FUTM ;]GM VFSFZ4 3ZGF 5, U p5Z 5YZFI[, L ; NZ IOhf. GJF/L RFNZ JUZ[56 VF56G[HF6[VHF6[UI6T XLBJL HFI KP

HZF IJRFZM!

S/F4 5\$IT VG[; FNI DAF TDG[UI6T SIF FI HMJF D?I]K[m GMMVP

TD[HMI[,]VCLGMMM

VF V\$; FZL X~VFT K# UI6T G[; DHJFGL\X]TD[V[56 HF6MKMS[SÑZTDA HMJF D/T] ; V], G SMG[VFEFZL K[m UI6TDA; DFI[,]5DF6 H SÑZTL ; V], G A1F[KP 3Z[DCDFG VFJTATDGL ; bIF DHA AGFJJL 50TL Z; M. 4 Z; M. GF :JFNGL JW384 EZTLvVMB4 5FS DF8[BFTZGL H~ZLI FT JUZDA5DF6 HMJF D/[K[S[m 5DF6 ; AVL VF5GL HF6SFZLDFCM T]F S\$, FS pNFCZ6 GMMVP

VF pNFCZ6MDFYL TD[; DÒ XSXMS[S, F4 5SIT VG[; FN I DÀ56 UI6T ; DF I [] KP HYL VF AFATMGMAF/SIG[UI6T XLBJF DF8[p5I MU SZJFDFVFXP

❖ **UI6TIS SFX<IM**_v

IX1F6 WJZF jI ISTGF JTGDÀ5IZJTG VFJ[KP jI ISTG[ÒJGDÀOU, G[5U, [50SFZNGM ; FDGMSZJM50[KP TUF ; DI [; FRF IJS<5GL 5; NUL WJZF 50SFZNGM ; FDGMSZJFGL 1FDTF UI6T WJZF IJS; [KP

SI FZS TDFZF 3ZDÀVMRTF DCDFG VFJ[tI FZ[TDFG DF8[Z; M AGFJTL JBT[SB, L ; FDU[SB, F 5DF6DÀHM X[H[V S ; D:IF KP VF ; D:IFGF pS[DF8[TDFZ[36ÀAWF SFX<IM VG[U]MGM p5I MU SZJM50XP HDS[U6TZL4 VNFH4 TS4 IG6'1 PPPPPVFX ALHF U]M VG[SFX<IMGL I FNL GLR[, BIP

-
-
-
-
-

p5ZGF U]M VG[SFX<IMGM IJSF; UI6T WJZF YFI KP HDS[SM 56 J:TGL BZINL SZTL JBT[TDFZ[U6G4 TS4 IG6'14 DF5G4 IJJRGfGDS IRTG HUF UI6T WJZF IJS; TF SFX<IMGM p5I MU SZJM50[KP

jI ISTGF ; JFUL IJSF; DF VF AWF U]M TMH~ZL K[H p5ZFT BT4 WLZH4 RNS; F. 4 VSFUJTF VG[7FGG]p5I MHG HUF AWF H U]MGM IJSF; UI6T WJZF Y. XS[KP

TD[ZMHNF ÒJGDÀUI6TGM; LWMp5I MU SZTACM TUF 5; UNGL GMW SZMP

-
-
-

- **JUB0 jI JCFZ**

p5Z NXF'J, F U6MGASFX<I MGMAF/SMDFAJSF; SZJMCMI TMAF/SMG[JUB0DA
SUF 5\$FZGAVGEJMV5JF 50Xf

UFIT16S SMI OFVIM GF6FGL VM/B4 U6TZLGF VGEJMA ; FY[VG[jI ISTUT SFD SZJFGA
VGEJMA TF/F D/JJFGA VGEJMA ; D:IFGM pS, D/JJFGA VGEJMA DFICTIG\ V\$+LSZ64
IJ , DF6 VG[TFZ6 D/JJFGA VGEJMA VUFp D/J, F TFZ6MGM Vgl HuIFVM[p5IMU SZJFGA
VGEJMV5JFDFVFXP AF/SMG[VF VGEJMG X'B, F VF5LG[UI6T IX1F6GAC[T]VM I; wW SZL
XSFI KP

AF/SMG[TGF JUB0GL ACfZ ZM0NF 0JGDA56 36F UFI6ITS VGEJMD/[KP JUB0GL
ACfZ AF/SMG[UI6TGASIF SIF VGEJMD/[K[m SIFSI Fm s:Y/MF

UFI6ITS VGEJMAFUDF4 ZDTMDF4 ; FDFIHS 5; UMDF4 ; \YFVMDF4 3ZGAFGFGDNBF SFDMA
BZIN JRF6GA5; UMDF4 jI J; FI SFZMGF SFI MFAF/SMVFJ[KP V\$, [S[UI6TG\IX1F6 DF+ XF/FGA
JUB0DA H I; DLT G ZC[TF TGF 3Z4 VF; 5F; GA 5IF'JZ6 VG[TGF ZM0NF jI JCFZMDFYL YXP
UI6TGAVF VGEJMGIX1F6GAC[T]MDF8[p5IMU SZJFDFVFXP AF/SIM[JUB0 ACfZ D/J, F
VFJF VGEJMG UI6T IX1F6 DF8[DCTD p5IMU Y. XS[T[DF8[IX1FS IJ1JW 5JITVMG\IGDF6
SZXP

- **5JITw**

AF/SMG[SJL 5JITVMDA HMOFJ]UD[K]m

5JIT NZdI FG AF/SM5MTFGL . IgN# MG[SFD[, UFO[KP . IgN# MGFA HMOF6 JO[D/J[, 7FG , FAF ; DI ; WL I FN ZC[KP DMBFEFUGL 5JITVMAFN IRVG G YTA5JIT V[DF+ 5JIT H AGL ZC[KP 5JIT DF+ VFGN DF8[CMTL GYL 5ZV] BZ]BZ 5JIT SIF"5KL IX1F6GFA C[T]I; wW YJF HM VP VF C[T]MG[I; wW SZJF DF8[AF/SMG[SZ[, 5JIT 5Z IJRFZ SZTF SZJF 50P VF IJRFZMGFA VT[IJnFYLVMDA 7FGG]; HG SZXP AF/SMG[Z; 5N 50SFZMD/[T]L 5JITVMDA HMOFJ]UD[KP JUBODA IX1FS[AF/SM; D1F ; C[T]S Z; 5N 50SFZMD]L TGF 5Z IRVG SZJF 5ZJFGF ZCXP VJL 5JITVMDA AF/SM 5MTFG] SFI " jI ISTUT4 H]DFW ; D]DA VG[; DNFIM ; FY[SZXP VF wJZF TDFZF DT[IJnFYLVMDA SIF SIF U]MGM IJSF; YX]m

AF/SMDA 5MTFGA IJRFZM]I ST SZJFGL4 ZMHZMH 5MTFG]SFD HFT[SZJFG] VgI AF/SG[DNN SZJFG] VgI AF/S ; FY[SFD SZJFG] 5MTFGL HJFANFZL 5] SZJFG] VgI AF/SGA NT08SM6G[; DHJFG]H]F U]MGM IJSF; YFI KP

- **X]FI6S ; FWG ; FDU]**

JU"X]FI6S SFI G[JW]Z; 5N AGFJJF DF8[TPH AF/SMG[; Z/TFYL XLBJJF DF8[V; ZSFZS X]FI6S ; FWG ; FDU]GM p5I MU SZJM H~ZL KP NFPTP ; bI F7FG DF8[V\$58L4 D6SF3MDL4 SF05tTF JUZP UI6T IX1F6 DF8[p5I MJL YFI T]L X]FI6S ; FWG ; FDU] TDFZF DT[S. S. CM XS]m

X1F16S ; FWG ; FDU| TZLS[DF+ EFTS ; FWGM H GIC\ 5ZV\ SNZTL ; \ FWGM :YFIGS
51FJZ6DFYL p5, aW DJT"J:TJVM 5F9I 5:TSA SMM OFVM ; NE"; FICTI M VFWJGS p5SZ6MJUZGM
56 p5I MJ YXP

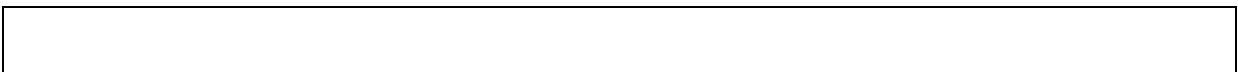
UI6T IX1F6 DF8[5F9I 5:TSGMp5I MJ S|L ZLT[Y. XSfn

5F9I 5:TSA DF+ DFICTL VF5GFZ GIC 5ZV\ IX1F6 5|S| F SZJF DF8[G] ; FWG AGL ZCXP
5F9I 5:TSDA IX1FSG[5|JIT AGFJJF DF8[DNN~5 YFI T|L ~5ZBF VF5JFDA VFJXP TGL DNNYL
IX1FS[JUBDDA5MTFGF :YFIGS 51FJZ6 VGJ5 VG[AF/SMGL H~ZLIFT DJHA 5|JIT IGDf6 SZXP
VFGM VY"V[YIMS[5F9I 5:TSA V[DF+ VwI F5G XF:+ G AGL ZC[TF AF/SMDF8[:JWwI I G ; FDU|4
JSA\$ TZLS[p5I MJ YX[IJIJW NFB, FVMGL ZSD AGFJJF DF8[GL DFICTL 5F9I 5:TSDA VF5JFDA
VFJXP H|YL H|NF H|NF 5N|XGA NFB, FVMGL ZSD4 5wWIT4 5|JIT4 TDA p5I MJDA , JFDA VFJ, F
; FWGMDA :YFIGS 51FJZ6 VG[5IZI:YIT G[; DFJJFGM VJSFX ZCXP 5F9I 5:TSDA TGM p5I MJ
SZGFZ 5MTFGL H~ZLIFT VG[5IZI:YIT DJHA GJLG IJRFZMD\$JFGM VJSFX ZCXP

• **DkIFSGov**

IJIJW X1F16S VGJEM ; FY[; FY[VF56[VF56L 5|S| FVM VG[TGL IJnFYLVm 5Z YI|, L
V; ZMG\56 DkIFSG SZJ\50XP DkIFSG AFAT[TDZFZ DGDA\IJRFZ VFJ[K|m

DkIFSG V[CDXF YI|, F SFI GA ; WZF DF8[CMJ\HM VP 5|S| F 56"YI F AFN YTF DkIFSGG[
SFZ6[YI|, 5|S| FDA ; WZFGM VJSFX VMKM ZC[KP HD Z; M AGFJTAAGFJTAJrR[JrR[RFBLG[
HMJFYL TDA ; WZM SZJFGM VJSFX ZC[K[TD X1F16S 5|S| FDA56 HMJrR[JrR[VB, S[; TT VG[
jIF5S DkIFSG YFI T[H~ZL KP DkIFSG +6 ZLT[H. XSX[s! f RF,] VwI I G SFI" NZdIFG
IJnFYLVMGJTG4 jI JCFZ TYF ; FD, ULZLG\ DkIFSG sZf ; M5FI|, 5|JITGA VT[IJnFYLV[T| FZ
SZ, L ; FDU|GAVFWFZ[DkIFSG s#f V, UYL S; MBL T| FZ SZLGP

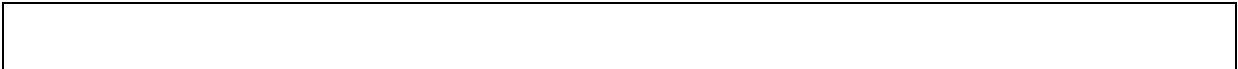
jIISTtJGF IJSF; DAUI6TGMOf/Mov

jIISTtJ IJSF; GM VFWFZ jIISTGL IJRFZ\ L VG[TGL ZHMFT 5Z KP X\TD[IJRFI]K[S[
jIISTV[ZMHNFjI JCFZDA VG\$ DkIS, LVM VG[50SFZMGM ; FDGM SZJM 50[K|m VF ; DI[T[5MTFGF

5)JFG]EJMGF p5I MU WJZF ; FRM VG[I MUI DFU"SF-[KP VF 50SFZMGM ; FDGM SPU ZLT[SZJM VG[I MUI DFU"SPUL ZLT[XWVJM TGL 1FDTF UFI6ITS SFX<IMGF p5I MU WJZF IJS; [KP H[TGF jI ISTtJ IJSF; G[JU VF5[KP

TDFZF DT[jI ISTtJ IJSF; DF8[SI F U}6MH~ZL K[m

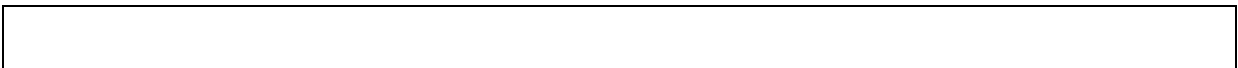
VCLV, BM

JTGjI JCFZGL VDS VUL AFATM K[HGF WJZF jI ISTGM jI ISTtJ IJSF; HF6L XSFI KP HDS# jI IST 5MTFGF IJRFZMG[TFISS SPDFAZH}SZL XS[K[VG[T[D8[concrit proof VF5L XS[K[J/L T[5MTFGF IJRFZMG[:JT+ ZLT[ZH}SZL XS[K[VG[TGF DF8[; RMB VG[:508 pNFCZ6MRMS; ; FIATL ; FY[ZH}SZ[KP U6TZL VG[jI JCFZG[JW] ; Z/ VG[h05L AGFJJF DF8[SB, IS 8SL ZLTM IJS; FJL XS[K[VG[TGF SFI DFRMS; F. , FJL XS[KP jI IST 5MTFGF SFI MG}v 5JITVING}VFI MHG SZTM YFI K# HG[SFZ6[TGF jI ISTtJGL VFUJL KF5 ACFZ VFJ[KP UFI6ITS SFX<IMGF p5I MU WJZF jI ISTGF SFI DAv jI JCFZDAWLZH4 Bv4 RLJ8 HUF U}6MIJS; [K[TGF jI ISTtJG[5EJXF/L AGFJ[KP

• **UI6TGMVgI IJQFI ; FYGMVFTZ ; AWov**

ÖJGDFAOU, [G[5U, [J6FI], UI6T VgI IJQFI ; FY[56 ; FZL ZLT[UYFI], KP UI6TIX1F6 WJZF S/JFI], Bv4 WLZH4 RMS; F. 4 SPGMbIF, 4 ; D:IF pS[, 4 IJJRGfDS IRTG4 TF/MD/JJFGL ZLT JUZ[U}6M v SFX<IMG L DNNYL VgI IJQFIMG[; FZL ZLT[XLBL XSLV[KLVP SJDSTF4 VG[TSXIST WJZF SM. 56 EFOFDF ; FZL ZLT[VIEjI ST SZL XSLV[KLVP TULH ZLT[UI6TGF VD] " bIF, MG[:508 SZJF p5I MJDFAVFJL D] " J:T]MHI FYL 5F%I K[T[5IFJZ6 ; FY[56 UI6T VGAW WZJ[KP TD[ALH[SI FHM]MKM UI6TGMVGAW ! IJRFZMPPPPP

ID+M VFJM H VGAW ÖJGDFAOU, [G[5U, [J5ZFTF Sd%I BZGF I; WFTMDF J6FI], F UI6TDFHMUF D/XP TMJ/L4 ; FDFIHS IJ7FGGF VwI IGDFAVFJTF VIFEX v ZBFXGF bIF, M VG[. ITCF; GL 38GFVING[I FN ZFBJFGL TFISS ZLTDFAK}FI], K[UI6TP VFD4 SI FGYL UI6T qAW[H K[UI6TP AWF IJQFI M; FY[J6FI], K[UI6TP DF+4 IJRFZMH]M TMTDG[HMUF D/X[PPPPPSPPPPPP

VFD4 UI6T IX1F6 p5Z DHA VG\$ IJQFI M ; FY[; S/FI [,]KP BAH VUtI G\KP DF8(UI6T
IX1F6 D/ JJ\BAH H~ZL KP

UI6T IJQFI G)p5ZMST ; DH 5+S DF+ UI6T HYGF ; eIMGL ; DH G[VFWFZ[T\ FZ YI [,]KP
TDF NXFJJFDF\VEJ[, L TDFD AFATM ; 5}b"KPTD H~ZL GYLP VFD\TDFD AFATMDF\TDFZF IJRFZ
5DF6[; WZFEG[VJSFX ZCXP TDFZF IJRFZMGLR[VF5[, F AMFDF\ , BMPPP

સમજપત્ર(સામાજિક વિજ્ઞાન)

- ઉદ્દેશ્ય: તાલીમ સત્રના અંતે તાલીમાર્થીઓ સામાજિક વિજ્ઞાન વિષયના સમજપત્રના માધ્યમથી વિષયની પાયાની બાબતોથી માહિતગાર થશે.
- સમય: ૧.૦ કલાક
- સામગ્રી: હેન્ડ આઉટ્સ, ચાર્ટ પેપર તથા માર્કર પેન
- પદ્ધતિ: સહભાગી વ્યાખ્યાન, જુથ ચર્ચા
- પ્રક્રિયા: આ સત્ર દરમ્યાન તાલીમકાર તાલીમાર્થીઓના પૂર્વજ્ઞાનને ચકાસી ત્યારબાદ સામાજિક વિજ્ઞાન વિષયના સમજપત્ર વિષે વિગતવાર પ્રકાશ પાડશે. સત્ર દરમ્યાન ખુલ્લા પ્રશ્નો અને ચર્ચાને આમંત્રણ આપશે તથા યોગ્ય ઉદાહરણોના માધ્યમથી તાલીમાર્થીઓને વિશેષ માહિતગાર કરશે.
- તાલિમકારની નોંધ:

ચર્ચા/પ્રશ્નોત્તરી અને સમાપન: સમગ્ર સત્રના અંતે સત્ર મૂલ્યાંકન આધારિત પ્રશ્નો અને ચર્ચા નાં માધ્યમથી સત્રનું સમાપન કરવું.

; DH5+v ; FDFIHS IJ7FG

- ; FDFIHS IJ7FG VB, [X]m

; FDFIHS IJ7FG V[; FDFgI IX1F6DA VEFJTF IJQFI MDFGM V\$ EFU KP ; FDFIHS IJ7FG V[; DFHGF IJLJW 5F; FVMGM VeIF; SZEJT\IJ7FG KP T[; DFHDA VEFJTF 5IZJTGM VG[5IZI:YITG[; DHJFDA DNN-5 YFI KP TPDH SM 56 AFATGL GSSZ CSLSTM WJFZF SFI "SFZ6GF ; AWYL TPDH J7FIGS N108SM6GL ; DH VF5[KP T\YL VF IJQFI ; FDFIHS IJ7FG TZLS[VM/BFI KP

; FDFIHS IJ7FGDA . ITCF; 4 EJM/4 ZFHGLIT XF:+4 VYXF:+ HJF IJQFI MGM ; DEJX YFI KP ; JI JI:YT ; DFHGF IGDf% DF8[5]:TJ IJQFI MG\7FG VIGJFI "5)XZT AGL ZC[KP

TD[; FDFIHS IJ7FG G[X]; DHI F KIm

- AF/SMGF ; NEDA; FDFIHS IJ7FG X\KIm

AF/SGF ; NEDA; FDFIHS IJ7FG V[TG[E 6JFGF IJQFI MDFGM V\$ IJQFI KP HDA V[ITCFI; S 38GFVM jI IST4 RIZ+M :JFTv+I ; UFDGL UFZJ56"UFYFVM GFUIZS4 TGF CSM VG[OZHMM DFGJ VIWSFZMM EFUM, S 38GFVM VG[TGL 5I FJZ6 5Z YTL jI F5S V; ZMGF VeIF; GM; DEJX YFI KP

AF/SMGF ; NEDA; FDFIHS IJ7FG VB, [. ITCF; 4 EJM/ VG[GFUIZSXF:+ H m

- ; FDFIHS IJ7FGG\IX1F6 XF DF8[H~ZL KIm

IJnFYLVMM ; F\SITS JFZ; FGL ; DH D/J[VG[TG] UFZJ VGEJ[T[DF8[VF IJQFI G\IX1F6 H~ZL KP . ITCF; GF ; J6"509GM5IZRI D/J[T[DF8[H~ZL KP

- ; DFHGF ptYFG DF8[; D5% SZGFZ DCFG 5F+MGL HF6SFZL D/J[T[DF8[

- VF; 5F; GF 5I FJZ6GF 5FZ:5IZS ; AWMG\ VY38G SZ[T[DF8[

- EFUM, S 5IZ5\I DAFZf08GL VG[ZFHI GL EJM/YL 5IZIRT YFI

- ZMHvAvZMHGL 38GFVM VG[AGFJMD\FSFI SFZ6GM; AW HVP

- AF/SM :YFGLI 4 ZFHI :TZLI ; ZSFZMGL , MSTFI+S 5\SI FGM 5IZRI D/J[

T[DF8[

- AF/SM; DFHGL ; FDFIHS VG[VFIYS ; D:IFVMHF6L XSP
- AF/SMDA DFGI; S VG[GITS pHFGM ; RFZ YFI T[YL T[MM :JT+ ZLT[IJRFZ[VG[VIE]I ST
SZL XSIT[DF8]H~ZL KP
- AF/SMDA; DFH IJXGL IJJRGfDS ; DH IJSI; T Y. XSP

TDFZF DT[VF IJQFI GL H~ZLI FT , BMP

- ; FDFIHS IJ7FGG]IX1F6 S. ZLT[VF5L XSFI m
; FDFIHS IJ7FGG , 11 MG[I; wW SZJF Sß, LS IJIX08 5wWITVM 5JITVM TYF VGEJMGF
DFwI DYI JW]; FZL ZLT[IJQFI 5tI GL ; DH IJS; FJL XSFI KP

Vgl ZLTMHMSM HF6F CM TMJ6JMP

5JITov

5JIT V[7FGG]; HG SZTL 5FZIES 5]S]I F KP 50SFZ~5 VGEJM AF/SG[5ZF 5FOL TG[
IRTG 5ZYL DGG SZFJL IJQFI DFX]Xlbi F T[TZO , . H. XSLV[KLVP

DF[BS 5JITVMov VF 5JITVMIX1FS SM IJRFZ S[SYG ZH]SZLG[SZFJL XS[KP

pPNFP s! f SF/SP 5DF6[UMØJJP

sZf BßTL AFATMpDZJL JUZPPPPPP

JFRG v , BG VFWFIZT 5JIT o NFPTP s! f XaN ; AWL 5JIT JUZPPPP ; DN4 AF054 JFN/4 JZ; FN4
5F6L4 GNL GF 5ZYL H, RSP

5JITVMGL H~ZLI FT TDFZF DG[pPNP

; FDU] VFWFIZT 5JITVMo NFPTP GSXFGL DNNYL 5DF65+4 VTZ4 :Y/ JUZ[XMWJP

Vgl SM AFAT H6FJM

IX1F6 5wWITVWv

SM 56 IJQFI DFTGL GL5H ; JWL 5CMRJFG ; FWG 5JIT VG[5wWIT K[H[IJQFI J: T] 5PF6[5IZJIT YTL CM K[NFPTP 5MH8 5wWIT4 VIF5MhZ IJh84 DMSOe,

RMS; IJQFI J: T] DF8[5wWIT GSSL H CM S[SD m

DkIFSG

; FDFIHS IJQFI DFGSSL SZ, F wI [M SB, F VX[I; wW YFI K[VG[SB, F AFSL ZC I F K[m VF V5[1FT wI [MSB, F 5PF6DFI; wW YI F K[T[HF6JFGL 5[S[I F V[B, [DkIFSGP

DkIFSG SIFZ[SZJ]HM V[m

DkIFSG ; TT VG[; JU[CL CMJ]H~ZL KP AF/SIM[SZ, F SFI M VG[T[FZ SZ, F GDGFVMG[56 DkIFSGGM EFU AGEJJM HM VPAF/SIM[T[FZ SZ, F GDGFVMG] TPDH 5JIT NZDI FG TGF N[BJG[VFWFZ[GMW SZL VF GMWG] IJ , [F6 SZL DkIFSG Y. XSP IX1FS 5MT[VHDFI X SZ, 5wWITG] 56 CCE VG; FZ SFD ; 0/ YI]K[S[GIC TG] 56 DkIFSG 5JITG[VT[SZJ]HM VP

5JIT 5PF6[DkIFSG SZL XSF I S[UL ZLT[m

- DkIFSG SIF : J~5DFACMJ]HM V[m
- DkIFSG DF+ , [BT : J~5[GIC CMJ]HM VP
- SFX<I TPDH ; DH6G]DF5G CMJ]HM VP
- IS[FtDS : J~5[DkIFSG CMJ]HM VP
- CCE VG; FZ AF/SG]VG[IX1FSG]:JDkIFSG
- OMR 8F. 5GL 5ZL1FF CMJL HM VP

CCE Vß, [X]\TD[; DHIF KMm

- AF/SMDRVF IJQFI YSL SIF UßGL V5[FF K[m
; FDFIHS IJ7FG IJQFI GF Vwl IG v Vwl FIG 5[SI]FG[VT[GLR[DJHAGF UßMGF IJSF; GL
V5[FF KP

s! f ; R\SITS JFZ; FG]UFZJ VG[HTG

sZf 5ßIT v 5I FJZ6 5tI Gm5D VG[TG]Z1F6

s#f , MSXFCLGL ; DH VG[; EFGTF

s\$f ; FDFIHSTF

s5f SFI "SFZ6 ; AWP

TDFZF DT[SIF UßMG[VUJTF VF5L XSFI P

- ; DFH s; DNFI f 5F; [SIF UßMGL V5[FF KP
- ; FDFIHS IJ7FGGF IX1F6YL ; DFH 5F; [GLRGF UßMGL V5[FF KP
- V[TCFI; S D}I MG[; DHTMYFI
- :YF5tI M VG[:DFZSMGL ; FRJ6L YFI P
- N\SYFV\M JFTFV\M , MSYFV\M ; NE"5}TSM ; XMG JUZDFYL ; RIB . ITCF; TFZJTF XLBP
- EFJM, S 38GFVMIJX[DFICTL D/J[VG[TGF VFWFZ[SFI SFZ6GM; AW AFWTF XLBP
- ; JWD"; DEFJ4 ; DFGTF4 :JrKTF VG[; FDFIHS D}I MGMIJIGI MJ SZJFG}SFX<I S/JP
- JTDFG RF, TL 5ßFI, G[VG]-5 ÒJGX(L IJS; FJ[
- EIJQI GF ÒJG IJX[HF6SFZL D/JL T[D]HA VFI MHG SZP
- ALHFGL H-ZLI FT ; DH[VG[DNN SZ[KP

; DFHDADFV5[IFT UßMALHF SIF CM XS[m

; FDFIHS IJ7FGDAXJCMJHM V/m

- IJQFI G[VG]-5 Vwl I G ; FDUJ NFPTP GSXMM 5yJLGMUM/MJUJZ[CMJF HM VP
- ; NE"; FICtI 5ZTF 5DF6DFACMJF H HM. VP
- N&I v zEjI ; FWGMM HD S[Sd%i BZ VPP[, IGU (CALM) 5ZTF 5DF6DFACMJF HM. VP
- 5J1TVMVF IJQFI GM5f6 CMJFGL ERAC DJHA 5J1T IJXDF CMJL HM. VP
- DkI FSG ; TT RF, TjZCJjHM. VP
- ; FDFIHS IJ7FGDADkI , 1fL IX1F6 CMJjHM. VP
- IJQFI G[JWFZ[DHAJF AGFJJF 5MH84 Vlf5mhZ IJlh84 5NXG CMJF HM. VP

; FDFIHS IJ7FG JUBOG[TD[SjL ZLT[VM/BL XSMm , BMm

- ; FDFIHS IJ7FGDAXjG CMJjHM. VP
- ; FDFIHS IJ7FG IX1F6DA5F9I 5jTSGjJFRG Sji FbI F GYL DF+ IX1F6 SFI "G YJjHM. VP
- ; FDFIHS IJ7FG IX1F6DA5F9I 5jTS ; 5j"GYL CMTjTGF 5Z IGE'Z G ZCJjHM. VP
- OST JUBOGL VNZ H IX1F6 G YJjHM. VP
- AF/SGL JI SIFF p5ZGF VGJEJMG VF5JF HM. VP
- VF IJQFI DADF+ DFICTL, 1fL IX1F6 G VF5JjHM. VP
- VF IJQFI DADkI FSG OST , jBT :J-5GjG CMJjHM. VP
- SM. 56 5SfZGF ENEFJ S[5jJUC HgD[TjL DFICTL G CMJL HM. VP
- VF IJQFI GL 5j1TDA5I FjZ6 S[:YF5ti G[S[HFCZ ID, STG[GjSXFg YFI TjL 5j1T G CMJL HM. VP

TDFZF DT[VF IJQFI IX1F6G[VJZMWS XjK[m

સમજપત્ર(પર્યાવરણ)

- ઉદ્દેશ્ય: તાલીમ સત્રના અંતે તાલીમાર્થીઓ પર્યાવરણ વિષયના સમજપત્રના માધ્યમથી વિષયની પાયાની બાબતોથી માહિતગાર થશે.
- સમય: ૧.૦ કલાક
- સામગ્રી: હેન્ડ આઉટ્સ, ચાર્ટ પેપર તથા માર્કર પેન
- પદ્ધતિ: સહભાગી વ્યાખ્યાન, જુથ ચર્ચા
- પ્રક્રિયા: આ સત્ર દરમ્યાન તાલીમકાર તાલીમાર્થીઓના પૂર્વજ્ઞાનને ચકાસી ત્યારબાદ પર્યાવરણ વિષયના સમજપત્ર વિષે વિગતવાર પ્રકાશ પાડશે. સત્ર દરમ્યાન ખુલ્લા પ્રશ્નો અને ચર્ચાને આમંત્રણ આપશે તથા યોગ્ય ઉદાહરણોના માધ્યમથી તાલીમાર્થીઓને વિશેષ માહિતગાર કરશે.
- તાલિમકારની નોંધ:

ચર્ચા/પ્રશ્નોત્તરી અને સમાપન: સમગ્ર સત્રના અંતે સત્ર મૂલ્યાંકન આધારિત પ્રશ્નો અને ચર્ચા નાં માધ્યમથી સત્રનું સમાપન કરવું.

; DH 5+Sv 5IFJZ6

1. 5IFJZ6 Vß, [X]h

DFGJ; ICT TDFD ÒJM HGF p5Z VFWFZ ZFB[K[T]L ; 5} " SNZTL S[SI+D 5|S| FG[5IFJZ6 TZLS[VM/BFJL XSFI P 5IFJZ6DÄCJF4 5F6L4 5ßFX spHFF 4 HDLG VG[VFSFX ; ICTGF TtJM; DFIJQ8 KP4 H[5yJL p5Z ÒJG XSI AGFJ[KP VF p5ZFT Vgl ; ÒJMH[VF56L ; FY[ÒJ[K] VF AWFGM ; D]RT ; Dg]I Vß, [5IFJZ6P 8ßDÄE]EYL , . G[VFSFX ;]L O[FI [] Vß VFJZ6 Vß, [5IFJZ6P

5yJLGL pt5IT Y. tIFZYL 5IFJZ6 VI:TtJ WZFJ[KP 5IFJZ6 TGF W8SMGL VFTZ 5|S| F VG[VFTZ ; AWM VFWFIZT KP 5IFJZ6DÄDF+ 5ßSITS AFATM H GIC4 56 DFGJÒJGG[:5X"TL ; FDFIHS VG[; FßSITS AFATMIGICT KP

2. 5IFJZ6GFW8SM

E]FSF/DÄ5IFJZ6DÄDF+ VG[DF+ 5ßSITS 38SMCTF ov H]FS[H]JS VG[VH]JS 38SIP VF I; JFI JTDFIGI]JDA DFGJ; IHT 5IFJZ6 56 peF]YI] KP HG[VF56[GLR[D]HA JULST SZL XSLVP

H]JS 38SM

5F6L; 108

JG:5IT ; 108

VH]JS 38SM

CJF

5F6L

5ßFX

HDLG

VFSFX

Vgl ; UJOM

E]TS 38SM

jI JCFZM

3ZvZFRZRL,]

ZLTvIZJFHM

VFQF3M

; BßSFZLGL

3. 5IFJZ6 IX1F6GF C[T]M

5IFJZ6 IX1F6 VGßIJW C[T]MMWZFJ[KP VF C[T]MMWJFZF 5IFJZ6 IX1F6 VY5} " VG[jI JCF~ AG[KP VF C[T]MMGLR[5DF6[KP

- **5IFJZ6 5HGI ; EIGTF**
- SFI SFZ6GM ; AW
- VG\$} G ; FWJ}
- ; C VI:TtJGM:JLSFZ
- SFX<I GMIJSF;
- ÒJFTF v ÒJGGMVGAW VG[5IFJZ6GMjI JCFZDFI MLI p5IMJ
- 5IFJZ6 5DL ; DFHGL ZRGFP
8\$DFA5IFJZ6 VB, [VJ, MSG4 VG\$Z64 VGJE]T4 ; DH4 ; VNGF VG(p5IMHG S/JP

4. 5IFJZ6 IX1F6GL 5SIFov

5IFJZ6 IX1F6 V[; Z/ KP ; FY[Ò8, 56 KP 5IFJZ6 IX1F6 CDXF IwJWJLI
5SIF FYL YJ}HM. VP VF IwJWJLI 5SIF IX1FS v AF/S4 AF/S v AF/S4 5IFJZ6GF 38SM v AF/S
VG[A[5IFJZ6GF 38SMJrR[IJIJW :TZ[YFI KP

5IFJZ6 IX1F6GL 5SIF DF8[GLRGLGF HJL 5WITVMKPov

- VJ, MSG
- DJ, FSFT
- 5MH\$8
- IGNXG
- 5IMJ 5WIT
- VFUDG v IGUDG
- 5NXG
- 5JF; v 5I8G
- ; JIF6
p5I \$T 5WITVMGF ; DJRT ISIF FqJIG DF8[H~ZL ; FDU| VG[5IJIW 5I]STVMTYF 5JITVMM
56 H~ZL KP VF ; NE[:YFGLI 7FG q ; NE"q ; FICTI JUZG}IJIX08 :YFG ZC[, JKP

5. 5IFJZ6 IX1F6 v JUB0 ov

- VSD DHA APS v jI J:YF
- JUBO ACFZ IX1F6SFI "
- HYSFI G[5FWfgI
- ; \$<5GF :508 SZJF :YFGLI 7FG q ; FDUJGMACM/Mp5I MJP
- 5J"7FGGF p5I MJGL 5ZTL TS
- ; DNFI G[Knowledgable Partner TZLS[EFULNFZLP
- VGJEJG[VFNFG v 5NFG
- Virtual Reality sNxI v zFjI ; FWGMwJFZF V7FT AFATMGL VGJEJTF
- ; JIF6 v 5MH§8 5Z JW]EFZ
- A], [8G AMD"q ISVBLJ SMGZ q IO:%, [AMD"q
- Peer group learning

6. 5IFJZ6 IX1F6GMALHF IJQFIM; FYGM; AWov

UI6Tov

- SMI OF v pS[, 4 INGRIF4 T], GF4 ; JIF64 pRF. v , AF. 4 VFSFZ JUZ[GM5IFJZ6GL ; FY[; AW KP 5IFJZ6DFA VEJTF DNFMV HJFS[GSXFG] 5DF6DF54 TZFCGL 5JITVM VD}F" bIF, M IJS; FJJF JUZ[GMUI6T ; FY[; AW KP

EFOFov

- ; FZ6L4 ; DI5+S4 JFRG4 XaNEOM/4 ÖJGvH-ZLI FTGL NZ§ TASS[v 5JTF JUZ[AFATMP

7. ÖJG ; FYGM; AWov

- DkI NGMJF: TIJS ÖJGDFp5I MU
- 5IFJZ6 38SMVG[DFGJÖJGGL H~ZLI FTM
- 5FSITS ; 5NFGL H~ZLI FT VG[HTG ZLTIZJFHM5CZJX4 BF6Lv5L6L4 WFIDS IJIW v IJWFGM VFQFWMGMDFGJÖJGDFp5I MULTFP
- 5IFJZ6LI 38GFGV ; ZMVG[DFGJÖJG

- EŕŕTS ; XMWGMGMJJŕ5ŕ"p5I MJ VG[DFGJÒJG
- S1FFGŕ FZ 3ZYL X~ SZL SŕDS ; FDFIHS IJSF;

8. **0, zŕTov**

VF56[; ŕ{5IŕJZ6GF H Vŕ EFU KLVŕ HM 5IŕJZ6 TZOGF VF56F NI08SM6DA
 OŕZOFZ , FJLV[ŕM36F 5IŕJZ6LI 5ŕ GMC, Y. XSP VF56F IJ:TfZG[:JrK v RmbBMZFBLV[VG[
 J:TŕMŕGf 5ŕG0 p5I MJYL SNZTL :ŕM+M v ; XFWGMŕHTG SZLV[ŕM56 36ŕ AF/S 5MŕFGF SŕŕADA
 56 5IŕJZ6GL ; D:fF 5ZŕJ[VG[5IŕJZ6 HFJ/6LGL VUŕI VU[V; Z p5HFJL XS[Kŕ

DFGJ[5MŕFGF IJSF; Sŕ/ NZIDI FG 5ŕIT ; FY[Vŕ, MAWM ; C; YAW HMOL NLWM K[S[
 VFH[T[V[EFG 56 E} L UIMK[S[5ŕIT DF+ DFGJ; 5ŕtH H GYLP VF JFT HI FZ[5IŕJZ6DAEUF6
 S[UZA0 HMŕF D/L tŕFZ[DGŕI Gŕwi FG T[TZO UIŕ HI FZ[CJ[T[TZO wi FG UIŕ}H K[TMTŕG[; DFZJF
 v ; EF/JFGM; DI 5FSL UIMKŕ VFH AFATM5Z SŕN=YLSZ6 SZLG[DFGJ ; DNŕIM v ; DHMŕwi FG
 T[TZO NMZL TŕG[; WfZJFGŕ ; DFZJFGŕS[; JWŕG SZJFGŕ XIBJJŕ 50XP SM GJŕ SŕI "SZJF DF8[
 X-VFTDAŕŕŕF TZOGM, UFJ JWfZL T[TZO Z; , [ŕMSZJFGL H~Z Kŕ 5KL TŕGf 5Z IRTG v DGG
 SZL SM IGOSQŕ"5Z VFJJF DF8[TŕG[DHAŕ SZJM Vŕ, [5IŕJZ6 IX1F6P

સર્વાંગિણ શિક્ષણ

- ઉદ્દેશ્ય: તાલીમ સત્રના અંતે તાલીમાર્થીઓ શિક્ષણ મહર્ષિઓના શિક્ષણ અને કેળવણીના વિચારોના માધ્યમથી સર્વાંગિણ શિક્ષણના વિભિન્ન પાસાઓની સમજ દ્રઢ કરશે.
- સમય: ૧.૦ કલાક
- સામગ્રી: હેન્ડ આઉટ્સ, પાવર પોઈન્ટ પ્રેઝન્ટેશન, મૂવી ક્લિપ, ચાર્ટ પેપર તથા માર્કર પેન
- પદ્ધતિ: સહભાગી વ્યાખ્યાન, જુથ ચર્ચા
- પ્રક્રિયા: આ સત્ર દરમિયાન તાલીમકાર તાલીમાર્થીઓના પૂર્વજ્ઞાનને ચકાસી ત્યારબાદ સર્વાંગિણ શિક્ષણના બૃહદ ઉદ્દેશ્યને ધ્યાને લઈ શિક્ષણ મહર્ષિઓના વિચારોને તાલીમાર્થીઓ સમક્ષ અભિવ્યક્ત કરશે. સમગ્ર સેશન ઈન્ટર એક્ટિવ અને રસપ્રદ રીતે કરવામાં આવશે. તાલીમકાર સત્ર દરમિયાન ખુલ્લા પ્રશ્નો અને ચર્ચાને આમંત્રણ આપશે તથા યોગ્ય ઉદાહરણોના માધ્યમથી તાલીમાર્થીઓને વિશેષ માહિતગાર કરશે.
- તાલીમકારની નોંધ:

ચર્ચા/પ્રશ્નોત્તરી અને સમાપન: સમગ્ર સત્રના અંતે સત્ર મૂલ્યાંકન આધારિત પ્રશ્નો અને ચર્ચા નાં માધ્યમથી સત્રનું સમાપન કરવું.

સર્વાંગિણ શિક્ષણ

શ્રી અરવિંદનું શિક્ષણ દર્શન

- કેળવણીનું મુખ્ય ધ્યેય વિકાસ પામતા આત્માની અંદર જે કંઈ ઉત્તમ છે, તે પ્રગટ કરીને તેનો ઉદાત્ત ઉપયોગ થાય તે માટે તેને સંપૂર્ણ બનાવાવામાં રહેલું છે.
- કેળવણીનું ધ્યેય તમરાનું ધ્યેય વિસર્જન, રજસનું નિયંત્રણ અને સત્વનું ઉદબોધન છે.
- શિક્ષક એ શીખવનાર મહેતાજી કે મુકાદમ નથી, પણ તે મદદગાર અને માર્દર્શક છે. એવું કામ બનાવવાનું છે, લાદવાનું નથી. માણસે પોતાના ભૂતકાળનાં સંતાન રહેવાનું છે, ભવિના સૃષ્ટા બનવાનું છે ભૂતકાળ એ આપણો પાયો છે, વર્તમાન એ આપણી સામગ્રી છે અને ભવિષ્ય એ આપણું લક્ષ્ય છે.
- સત્ય, સંવાદ અને સ્વાતંત્ર્ય એ શિક્ષણના નૂતન આદર્શ માટેના સિદ્ધાંતો છે શ્રી
- આપણે બાળકને તેના વિષયમાં દરેક પગલે રસ લેતું કરી તેમાં લીન કરી દઈ અને તે રીતે તેને આખોને આખો વિષય શીખવી દઈએ, એ જ શિક્ષણની સાચી કલા છે.
- સાચી વિકાસની શરત છે, મુક્ત અને સ્વાભાવિક બુદ્ધિ.

રવિન્દ્રનાથ ટાગોરનું શિક્ષણદર્શન

- શિક્ષણનું સૌથી મહત્વનું અંગ શબ્દના અર્થ સમજાવવામાં નહિ પણ ચિત્તનાં દ્વાર ખટખટાવવામાં રહેલું છે.
- જે નિશાલ આસપાસના જીવન અને સૌંદર્ય સાથેના સંબંધ વિહોણી અને જેલખાના કે ઈસ્પિતાલ જેવી એક ભયંકર જગ્યા બની ગઈ હતી તેની રોજરોજ ફરતી ધાણી સાથે મારી જાતને હું કેમે કરી જોડી ન શક્યો.
- શિક્ષણમાં માતૃભાષા એ જ માતાનું દૂધ છે, એ જગતમાં સર્વજનસ્વીકૃત અને અત્યંત સ્વાભાવિક વાત બહુ વર્ષો પહેલાં એક વાર મેં કહી હતી, આજે પણ તેનું પુનરુચ્ચારણ કરું છું. તે વખતે અંગ્રેજી શિક્ષણના મંત્રશ્રી મુગ્ધ બનેલા કાનોને જે આશ્ચર્ય થઈ પડ્યું હતું તે આજે પણ પહોંચવું જોઈએ ત્યાં ન પહોંચે તો હું આશા રાખું છું કે એનું પુનરાવર્તન કરનાર માણસ વારે વારે મળતા રહેશે.
- મોટા ભાગના લોકોના શિક્ષણ ઉપર જો દેશની પ્રગતિનો આધાર હોય અને તે શિક્ષણના ઊંડાણ અને સ્થાપિત્ય ઉપર જો પ્રગતિના સ્થાપિત્યનો આધાર હોય તો માતૃભાષા સિવાય બીજો આરો નથી. એટલું જો કોઈ ન સમજે તો પછી બધી જ આશા છોડી દેવી પડે. દેશની ભાષાની મદદ વગર કદી પણ દેશનું સ્થાયી કલ્યાણ સાધી શકાતું નથી. એ વાત કોણ નથી સમજતું ?
- હું કઈ દારિદ્ર્યનું સ્ત્રોત્ર ગાવા માગતો નથી, પણ વૈભવના ઠહારા કરતાં સાદાઈનું મૂલ્ય વધારે છે, એ કહેવા માગું છું. એટલે દરિદ્ર થયા વગર સાદા શી રીતે થવું એનો આપણે આપણી પરિસ્થિતિને અનુરૂપ ઉકેલ શોધવા જોઈએ.
- આપણે જો કંઈ ફળ મેળવવાં હોય તો ઈંટ-ચૂનાની ઈમારતોને છોડીને ભૂમિમાતાને ખોળે બેસવું પડશે. વેદના જમાનામાં અથવા નાલંદા અને તક્ષશિલામાં જે વિદ્યાર્થીઓ ભેગા થતા હતા તેમની જેમ આપણે પણ આપણી જીવનશક્તિને કસીને પોષવી પડશે.
- આપણે એવી એક શક્તિ જાગૃત કરવાની છે, જે દેશના જુદા જુદા ભાગમાં રહેલી ભિન્નભિન્ન યુગની વિદ્યાસામગ્રીને એકઠી કરી અને એ રીતે હિંદી સંસ્કૃતિનું સંપૂર્ણ અને ગતિશીલ કેન્દ્ર નિર્માણ કરે.
- આજે તો વિશ્વસંસ્કારનો સમન્વય કરવાનો જમાનો આવ્યો છે. અને એમાં આપણે ઘટતો ફાળો આપી શકીએ માટે પહેલાં આપણે આપણા દેશની જુદી જુદી સંસ્કૃતિઓનો સમન્વય સાધવાની જરૂર છે. એમ કર્યા પછી જ આપણે માનભેર ઊંચે માથે વિશ્વસંસ્કૃતિમા ફાળો આપવાને સમર્થ થઈશું.
- સત્યનો માર્ગ સહજ નથી એ તો હું જાણ છું પાછળ ખેચનારાં કેટકેટલાં બંધનો છે એની કાંઈ ખબર પડતી નથી. એક એક કરીને બંધન છોડતા છોડતા નિરાશ થઈ જવાય. પણ જ્યારે ઈશ્વર રૌદ્રવેશ ધારણ કરવાની દયા કરે છે ત્યારે એક જ ઝાટકે એ અનેક બંધન તોડી નાખે છે.
- ભલે ને જગત પ્રતિફૂળ હોય તોય આકા જગત કરતાંય તમારો આત્મા ઘણો મોટો છે.

- તમારા જીવનો ઇતિહાસ એ કાંઈ તમારા એકલાનો નથી. એમાં આખા ય જગતના કલ્યાણનો ઇતિહાસ છે.

સ્વામી વિવેકાનંદનું શિક્ષણદર્શન

- કેળવણી એટલે મનુષ્યમાં પ્રથમથી જ રહેલી પૂર્ણતાની અભિવ્યક્તિ
- સાચું શિક્ષણ એટલે માત્ર શબ્દોનું ભંડોળ ભેગું કરવું એ નહીં, પરંતુ બુદ્ધિ શક્તિનો વિકાસ, પરંતુ વધારે સાચા અર્થમાં વ્યક્તિની કુશળતા પૂર્વક ઈચ્છાશક્તિનો ઉપયોગ કરવાની તાલીમ.
- શિક્ષણ એટલે મગજમાં ભરવામાં આવેલી, આખી જિંદગી સુધી પપ્પાવિના ત્યાં પડી રહીને તોફાન મચાવનારી માહિતીનો ઢગલો નહીં. આપણે તો જીવન ઘડનારા, મનુષ્યો ઘડનારા, ચારિત્ર્ય ઘડનારા વિચારોનું ગ્રહણ-મનન જોઈએ છે.
- જો તમે પાંચ વિચારોને પચાવ્યા હોય અને તમારા જીવનમાં અને ચારિત્ર્યમાં ઉતાર્યા હોય તો જે માણસે આખું પુસ્તકાલય ગોખી લીધું છે, તેના કરતાં તમે વધુ કેળવાયેલા છો.
- કોઈપણ મનુષ્ય કે રાષ્ટ્રે મહાનતા પ્રાપ્ત કરવી હોય તો નીચેની ત્રણ બાબતોનું પાલન કરવું જરૂરી છે.

૧. શુભમ શ્રદ્ધા રાખવી

૨. ઈર્ષ્યા અને દ્રેષમાંથી મુક્તિ

૩. સારા થવાનો અને સારું કરવાનો પ્રયત્ન કરનાર દરેકને સાથ આપવો.

- બાવરા બનીને કંઈ કરો નહીં, પવિત્રતા ધૈર્ય અને ખંત આ ત્રણેય વિજયના આવશ્યક અંગ છે.
- પ્રત્યેક મનુષ્યના અંતરમાં દિવ્યતા સુપ્તપણે રહેલી છે તેને પ્રગટ કરવી એ મનુષ્ય જીવનનો ઉદ્દેશ છે.
- ઊઠો, જાગો અને ધ્યેય પ્રાપ્તિ ન થાય ત્યાં સુધી મંડ્યા રહો.
- જે કેળવણી વડે ચારિત્ર્યનું નિર્માણ થાય, મનની શક્તિઓનું વિકાસ થાય, બિદ્ધિની ક્ષિતિજો વિસ્તરે અને માણસ પોતાના પગ પર ઊભો રહી શકે, એવી કેળવણીની આપણે જરૂર છે.
- દરેક કાર્યને ત્રણ ભૂમિકાઓમાંથી પસાર થવું પડે છે, ઉપહાસ, વિરોધ અને સ્વીકાર જે માણસ પોતાના જમાના કરતાં આગળ વધેલો હોય છે, તેને તેના સમયના માણસો અવળી રીતે સમજે છે.

ગાંધીજીનું શિક્ષણદર્શન

- જે માણસ પોતાની ફરજ બજાવે છે તે સદાય અભ્યાસ કરે છે. સારી રહેતી રહેતાં શીખવું એ અભ્યાસ છે. બાકી બધું મિથ્યાભાસ છે.
- શરીર, મન અને આત્મા એ ત્રણેનો જે વડે સંપૂર્ણતાએ અથવા વધારેમાં વધારે વિકાસ થાય એ કેળવણી ગણાય.
- સમગ્ર જીવનને આવરી લે તેનું નામ શિક્ષણ.
- ખરી કેળવણી તો એ છે કે જે માણસના અંતરના ગુણોનો વિકાસ કરે.
- કેળવણી એટલે બાળક કે મનુષ્યના શરીર, મન, અને આત્મામાં જે ઉત્ત અંશો હોય તેનો સર્વાંગી વિકાસ સાધીને તેને બહાર આણવા.
- જીવનના દરેક ક્ષેત્રમાં ઊઠતા પ્રશ્નોનો સાચો ઉકેલ કરવાની શક્તિ આવે તે રીતે વિદ્યાર્થીઓનો આંરિક શક્તિઓને જે ખીલવે એ જ કેળવણી કિંમતી છે.
- જે કેળવણીથી સાચુ સ્ત્રીત્વ ખીલવી શકાય તે જ ખરી કેળવણી છે. એ જ પ્રમાણે જે ખરું પુરુષત્વ જાગ્રત કરે એ જ પુરુષોની ખરી કેળવણી છે.
- જે કેળવણી આપણને સારા સારાનો ભેદ કરતાં, સારું ગ્રહણ કરતાં ને નરસું ત્યજતા શીખવતી નથી તે ખરી કેળવણી નથી.
- શિક્ષણ એટલે અક્ષરજ્ઞાન નહીં પણ ચારિત્ર્યની ખીલવણી, ધર્મભાવનાનું ભાન.
- કેળવણીનો ઉદ્દેશ ચારિત્ર્ય ઘડવાનું છે.
- કેળવણીનો હેતુ ચારિત્ર્યગઠન હોવો જોઈએ.
- વિદ્યાનું ફળ જ એ છે કે વિદ્યાર્થી ઉત્તમ નાગરિક બને. ઉત્તમ દેશ સેવક બને, સમાજને, ગૃહસ્થાશ્રમને, દેશને સુશોભિત કરે.
- જો આપણને જે વિદ્યા મળે છે તેથી ઈશ્વથી વિમુખ થઈએ તો તે વિદ્યા આપણું શું ભલું કરવાની હતી ? જગતનું શું ભલું કરવાની હતી ?
- વિદ્યા તો આપણને છોડાવે, બંધનમુક્ત કરે, શોભાવે, એનાથી મુલકનું ધન વધે, ચારિત્ર્યનું ધન વધે, આપણા દિકરા, દિકરી પાવરધા થાય.
- વિદ્યાનું લક્ષ્ય આત્મવિકાસ છે જ્યાં આત્મવિકાસ છે ત્યાં આજીવિકા તો છે જ.

સ્વામી દયાનંદ સરસ્વતી

પ્રેરણાત્મક સુવાક્યો

- જેવો રાજા હોય છે એવી જ પરજા હોય છે. એટલે જ રાજા અને રાજા અને રાજપુરુષોને એ વધુ યોગ્ય છે કે બધા દુરાચાર ન કરે. પરંતુ પ્રતિદિન ન્યાય ધર્મથી આગળવધીને સહુની સુધારણાનો દ્રષ્ટાંત બને.
- જે દેશમાં ઉત્તમ વિદ્વાન બ્રાહ્મણો, વિદ્યાસભા અને રાજસભા, વિદ્વાન શૂરવીર ક્ષત્રિય, આ બધા મળીને રાજકાર્યોને સિદ્ધ કરે છે તેઓ જ દેશ, ધર્મ અને શુભકાર્યોથી સંયુક્ત રહીને સુખ પામે છે.
- જે જેવું છે એને એવી જ રીતે કહેવું, લખવું અને સ્વીકાર્યું એટલે સત્ય.
- પક્ષપાતનો ત્યાગ કરીને સત્યનો સ્વીકૃતિ અને અસત્યનો પરિત્યાગ કરીને અર્તને સિદ્ધ કરવો જોઈએ.
- જેનાથી માણસ વિદ્યા વગેરે સદગુણોની પ્રાપ્તિ અને આવિદ્યારૂપી દોષોને છોડીને હંમેશા પ્રસન્ન રહે એને શિક્ષણ કહેવાય.
- શિક્ષણ કે જેનાથી વિદ્યા, સભ્યતા, ધાર્મિકતા, જિતેન્દ્રિયતા વગેરેમાં પ્રગતિ થાય એને અવિદ્યારૂપી દોષો છૂટે એને શિક્ષણ કહેવાય.
- મનુષ્યો ઈચ્છે છે કે ધર્માત્મા, અધ્યાપક અને ઉપદેશકો પાસેથી વિદ્યા અને સુશિક્ષણ સારી રીતે ગ્રહણ કરીને વિજ્ઞાનની અભિવૃદ્ધિ હંમેશા કર્યા કરવું.
- ગૃહસ્થ પુરુષો ઈચ્છે છે કે એવા લોકોનો જ ભોજનની સત્કાર કરવો જે લોકો ભણાવાવનું, ઉપદેશ તેમજ સારાં કાર્યોના પ્રદાન થકી જગતમાં બળ, પરાક્રમ, પશુ, ધન અને વિજ્ઞાનનો વધારો કરે છે.
- સામાન્ય રીતે જ્યારે ત્રણ ઉત્તમ શિક્ષક જેમ કે એક માતા, બીજાપિતા અને ત્રીજા ગુરુ હોય ત્યારે જ મનુષ્યે જ્ઞાની બને છે.
- ગુરુ સમ્માનિત થઈને એવી રીતે વિદ્યા અને સુશિક્ષણ પ્રદાન કરે કે જેનાથી તેના આત્માની અંદર સુનિશ્ચિત અર્થ વડે તેનો ઉત્સાહ સતત વધતો રહે.
- વિદ્યાનું ફળ જ એ છે કે વિદ્યાર્થી ઉત્તમ નાગરિક બને, ઉત્તમ દેસસેવક બને, સમાજને, ગૃહસ્થાશ્રમને, દેશને સુશોભિત કરે.
- સાચો શિક્ષક પોતાના વિષયમાં વિદ્યાર્થીને પ્રવેશ કરાવે છે, તેમાં રસ પેદા કરાવે છે, અને તે વિષય, સ્વતંત્ર સમજવાને સારું તેને લાયક બનાવે છે.

શાળાકીય સર્વાંગિણ મૂલ્યાંકન

- ઉદ્દેશ્ય: તાલીમ સત્રના અંતે તાલીમાર્થીઓ શાળાકીય સર્વાંગિણ મૂલ્યાંકનના અગત્યના પાસાઓની વિગતવાર જાણકારી મેળવશે.
- સમય: ૨.૩૦ કલાક
- સામગ્રી: હેન્ડ આઉટ્સ, પાવર પોઇન્ટ પ્રેઝન્ટેશન, મૂવી ક્લિપ, ચાર્ટ પેપર તથા માર્કર પેન
- પદ્ધતિ: સહભાગી વ્યાખ્યાન, જુથ ચર્ચા અને જુથ રમત
- પ્રક્રિયા: આ સત્ર દરમ્યાન તાલીમકાર તાલીમાર્થીઓના પૂર્વજ્ઞાનને ચકાસી ત્યારબાદ શાળાકીય સર્વાંગિણ મૂલ્યાંકનના વિભિન્ન પાસાઓને તાલીમાર્થી સામે વિગતવાર સમજાવશે. સામાની અનુકૂળતા મુજબ મૂલ્યાંકનને લગતી પ્રવૃત્તિ કે એકસરસાઈઝ પણ કરાવશે. સમગ્ર સેશન ઈંટર એક્ટિવ અને રસપ્રદ રીતે કરવામાં આવશે. તાલીમકાર સત્ર દરમ્યાન ખુલ્લા પ્રશ્નો અને ચર્ચાને આમંત્રણ આપશે તથા યોગ્ય ઉદાહરણોના માધ્યમથી તાલીમાર્થીઓને વિશેષ માહિતગાર કરશે.
- તાલીમકારની નોંધ:

ચર્ચા/પ્રશ્નોત્તરી અને સમાપન: સમગ્ર સત્રના અંતે સત્ર મૂલ્યાંકન આધારિત પ્રશ્નો અને ચર્ચા નાં માધ્યમથી સત્રનું સમાપન કરવું.

શાળાકીય સર્વગ્રાહી મૂલ્યાંકન

School based Comprehensive Evaluation (SCE)

પ્રસ્તાવના:

શિક્ષણ અને સતત ચાલતી પ્રક્રિયા છે. શૈક્ષણિક પ્રક્રિયામાં વિદ્યાર્થી અને શિક્ષકનો નાતો જેટલો મજબૂત બને તેટલું જ શિક્ષણ અસરકારક બની શકે છે. શૈક્ષણિક પ્રક્રિયાનું એક મહત્ત્વનું પાસું એ મૂલ્યાંકન છે. આજે મૂલ્યાંકન સામે ઘણાં પ્રશ્નાર્થ છે કે વિદ્યાર્થીને મૂલ્યાંકન બરાબર થતું નથી, અને તેનું કારણ એ છે કે શૈક્ષણિક મૂલ્યાંકનમાં શિક્ષક જીવંત બાળકોના માપનની પ્રક્રિયા હાથ ધરવાની રહે છે. જે એક કપરી કામગીરી ચોક્કસ છે એમ કહી શકાય.

મૂલ્યાંકનમાં અત્યાર સુધી આપણે લેખિત મૂલ્યાંકનને જ વધુ મહત્ત્વ આપ્યું છે પરંતુ તેની સાથે સાથે વિદ્યાર્થીના સર્વગ્રાહી વિકાસને પ્રાધાન્ય મળે તે પ્રકારનું મૂલ્યાંકન માળકું એ પ્રવર્તમાન સમયની માંગ છે.

RTE - 2009 ની જોગવાઈ મુજબ હવે વિદ્યાર્થીના સતત અને સર્વાંગી વિકાસને માપી શકાય તે પ્રકારનું મૂલ્યાંકન માળખું ઘડવા સૂચવવામાં આવેલ છે ત્યારે રાજ્યની તમામ પ્રાથમિક શાળાઓમાં વિદ્યાર્થીઓનું સતત અને સર્વગ્રાહી મૂલ્યાંકન કરી શકાય તે માટે યોગ્ય મૂલ્યાંકન માળખું આપવાની જવાબદારી જી.સી.ઈ.આર.ટી.ના શિરે તેમજ આ માળખાનું યોગ્ય અમલીકરણ કરી રાજ્યના પ્રાથમિક શિક્ષણની ગુણવત્તાને વધુ ઉચ્ચ બનાવવાની જવાબદારી શિક્ષકના શિરે રહેલી છે અને આ સમગ્ર પ્રક્રિયાનું માળખું અને મોનીટરીંગ વ્યવસ્થા સી.આર.સી.સી., બી.આર.સી.સી., કેળવણી નિરીક્ષક, ડાચેટ લેકચરર, જિલ્લા શિક્ષક સંઘ, જિલ્લા પ્રાથમિક શિક્ષણાધિકારીશ્રી અને ડાચેટ પ્રાચાર્યશ્રીના માર્ગદર્શન અને સંકલનથી થાય તો જ ઉત્તમ પરિણામ મેળવી શકાય તેમ છે.

સર્વગ્રાહી વિકાસાત્મક મૂલ્યાંકનની વાત કરતાં પહેલાં શિક્ષણના ધ્યેયો પર વિચાર કરવો અતિ જરૂરી છે. કેળવણીએ માનવીના સશક્તિકરણ (Human Empowerment) અને આંતરિક પ્રદીપ્તિકરણ (Human Enlightenment)ની પ્રક્રિયા છે. જેના દ્વારા માનવજીવન બહેતર (Better) તેમજ ઉચ્ચત (Higher) બનાવી શકાય છે. આ ઉપરાંત સર્વમાન્ય એક હેતુ સર્વગ્રાહી વિકાસ પણ છે. સર્વગ્રાહી વિકાસ એટલે શારીરિક અને સ્વાસ્થ્ય વિકાસ, માનસિક વિકાસ, નૈતિક વિકાસ અને સાંવેગિક વિકાસ. અત્યારે થતી મૂલ્યાંકન પ્રક્રિયામાં માત્ર પરીક્ષાલક્ષી તૈયારી તરફ વધારે ઝોક જોવા મળે છે. જેમાં બાળક, શિક્ષક, માતા-પિતા અને સમગ્ર સમાજ સામેલ થાય છે. પરીક્ષામાં જે બાળક સારા ગુણ, ટકા કે ગ્રેડ મેળવે તે હોશિયાર ગણાય. બાળકમાં રહેલાં વિશિષ્ટ કૌશલ્યો કે આવડતો જેવી કે વ્યાવહારિકતા, સારી કામગીરી, સારો

ખેલાડી વગેરે જેવી બાબતો ઉપર કોઈ જ પ્રકારનું ધ્યાન આપવામાં આવતું નથી. છેવટે બાળક પાસે સારામાં સારી પદવી (ડિગ્રી) હશે. પરંતુ તેનામાં વ્યાવહારિક જ્ઞાન નહીં હોય પરિણામે શિક્ષણ થકી આદર્શ નાગરિક બનવાના બદલે ચંત્રમાનવનું થાય થશે.

૨૧મી સદીમાં નવા જ્ઞાનનો સતત વિસ્ફોટ (Incesant Explosion of knowdedge) રહ્યો છે. આજના નવા યુગમાં જ્ઞાનયુક્ત સમાજનો અવિર્ભાવ (Emergence of a Knowledge Society) થયો છે. વીજળીવેગે વધતાં અને વારંવાર બદલાતા જતા જ્ઞાન-વિજ્ઞાનમાંથી નવી સંકલ્પનાઓ નવી શબ્દાવલિ, નવાં ઉપકરણો, નવી વિચારસરણીઓ, નવી ડિઝાઇનો વગેરે ઉત્પન્ન થાય છે. જ્ઞાનયુગના આ નવા શિક્ષણ તેમજ મૂલ્યાંકનના હેતુ અંગે સૌએ સજાગ બની તેના વિનિયોગની માત્રા વધારવી પડશે. નવા યુગની આવશ્યકતાઓને ધ્યાનમાં રાખીને આપણી શિક્ષણ-પ્રશિક્ષણની પ્રવિધિઓમાં કેટલાક પાયાના ફેરફારો દાખલ કરવાં પડશે. જેમ કે વૈયક્તિક અને સામૂહિક પ્રોજેક્ટ, કેસ સ્ટડી, વિવિધ ક્વિઝ, પ્રવૃત્તિઓ, શોધ પદ્ધતિઓ, ચર્ચા સભાઓ, વિવિધ પ્રકારની સ્પર્ધાઓ, વૈજ્ઞાનિક અને અ્ય પ્રયોગો, દૈનિક અખબારો અને સામયિકોનો ઉપયોગ, સ્થાનિક સંદર્ભ સાહિત્યનો ઉપયોગ, વિશ્વકોશ અને બાલવિશ્વકોશ જેવા સંદર્ભ ગ્રંથોનો ઉપયોગ, નાના રિપોર્ટ વગેરે બનાવીને વર્ગમાં ચર્ચા કરવા માટે રજૂ કરવાની પ્રવૃત્તિઓ વગેરેને નિયમિત રીતે કરવી પડશે, શાળા શિક્ષણ દરમિયાન આવી પ્રવિધિઓ તથા પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા વિદ્યાર્થીઓના જ્ઞાનાત્મક, સર્જનાત્મક, ભાવાત્મક, મૂલ્યાત્મક તેમજ કૌશલ્યાત્મક વિકાસનું રચનાત્મક મૂલ્યાંકન સમયાંતરે કરતાં રહેવું પડશે.

સમયાંતરે નિમાતા શિક્ષણ પંચોમાં પણ મૂલ્યાંકન સંબંધિત વાતો થતી રહેલી છે. ઈ.સ. ૧૯૮૬ની નવી રાષ્ટ્રીય શિક્ષણનીતિમાં સ્પષ્ટ દર્શાવેલ છે કે મૂલ્યાંકન એ સતત ને સર્વગ્રાહી પ્રક્રિયા છે. મૂલ્યાંકન એ વિદ્યાર્થીની સફળતા કે નિષ્ફળતા માટેનું પ્રમાણપત્ર નથી. પરંતુ તેની આવડત-કૌશલ્યને યોગ્ય દિશામાં આગળ વધારવા માટે છે. તેના માટે ખૂબ જ જરૂરી બાબત એ છે કે બાળકોનું સતત મૂલ્યાંકન કરવામાં આવે. ત્યારે ખ્યાલ આવે છે કે બાળકના વિકાસની ગતિ યોગ્ય છે કે નહીં ? તેને કેવા પ્રકારની મદદની આવશ્યકતા છે ? સતત અને સર્વગ્રાહી વિચારનો મુખ્ય આધાર પણ આ બાબત પર રહેલો છે. આ ફેરફારોના પરિપ્રેક્ષ્યમાં શિક્ષકોની જવાબદારીઓ પણ બદલાશે. તેઓએ હવે માત્ર Instructors રહેવાને બદલે Facillitators અને Co-ordinators બનવું પડશે. સાથે સાથે તેઓએ Co-learners પણ બનવું પડશે.

વર્ગખંડનાં બદા બાળકો એકસરખાં નથી હોતાં વિચારવાની બાબતમાં, સમજવાની શક્તિમાં અને તર્ક કરવાની તેઓની ક્ષમતામાં ભિન્નતા જોવા મળે છે. આ બાબતોના આધારે જ તેનો વિકાસ થાય છે. આ ઉપરાંત અગત્યની વાત એ છે કે વિકાસ ટુકડાઓમાં વિભાજીત નથી હોતો, પરંતુ સમગ્ર અને સતત

થાય છે. મૂલ્યાંકનનો અર્થ બાળકની પરીક્ષા લઈ પાસ-નાપાસનું સર્ટિફિકેટ આપવાને બદલે તેના સતત અને સમગ્ર વિકાસને લક્ષ્યમાં લેવો જોઈએ.

અત્યાર સુધી થતાં મૂલ્યાંકનમાં માત્ર ઔપચારિક લેખિત પરીક્ષાને પ્રાધાન્ય આપવામાં આવતું હતું. જ્યારે સર્વગ્રાહી વિકાસાત્મક મૂલ્યાંકનમાં લેખિત પરીક્ષાનો ભારાંક ઓછો કરવામાં આવેલ છે. અહીં મૂલ્યાંકનના સાધન તરીકે કસોટીઓ (મૌખિક, લેખિત અને ક્રિયાત્મક), અવલોકન, ચેકલિસ્ટ, નોંધપોથી, કમ માપેંડ, સ્થાનિક સંદર્ભ સાહિત્ય વગેરેનો વિનિયોગ શિક્ષકે યથોચિત સમયે અધ્યયન-અધ્યાપન પ્રક્રિયા તેમજ શાળા સમય દરમિયાન કરવાનો રહેશે.

મૂલ્યાંકનનો સામાન્ય અર્થ

સામાન્ય અર્થમાં મૂલ્યાંકન એટલે કોઈપણ વસ્તુના મૂલ્યનું માપન કરવું એવો અર્થ આપણે કરતાં હોઈએ છીએ. પરંતુ શૈક્ષણિક મૂલ્યાંકનમાં જ્યારે વિદ્યાર્થીના મૂલ્યાંકનની વાત આવે ત્યારે મૂલ્યાંકન એટલે વિદ્યાર્થીનું સર્વગ્રાહી મૂલ્યાંકન એવો અર્થ નિહિત છે. અર્થાત વિદ્યાર્થીના સમગ્ર પાસાંઓ જેવાં કે બૌદ્ધિક વિકાસ, શારીરિક વિકાસ, શારીરિક વિકાસ, સામાજિક વિકાસ, સાંવેગિક વિકાસ પર રહેલો છે અને આ વિકાસની સાથે કૌશલ્ય વિકાસ અને મૂલ્યોનું સિંચન થાય એ પણ એટલું જ અગત્યનું છે. આ પ્રક્રિયા આપણે સારી રીતે ત્યારે જ કરી શકીએ કે જ્યારે સતત અને સર્વગ્રાહી મૂલ્યાંકન એટલે શું? તેની જાણકારી આપણે ધરાવતા હોઈ તેમજ આ મૂલ્યાંકન કઈ રીતે કરવું તેની સ્પષ્ટ સમજ આપણી પાસે હોય.

❖ માપન અને મૂલ્યાંકન વચ્ચેનો ભેદ

માપન એ સતત ચાલતી પ્રક્રિયા છે અને તે નાના નાના ઉદ્દેશ અને વિશિષ્ટ હેતુઓની ચકાસણી કરવા માટે કરવામાં આવે છે. માપનનો ઉદ્દેશ હેતુઓની સિદ્ધિની ચકાસણી અને તેમાં સતત સુધારણાનો છે.

જ્યારે મૂલ્યાંકન એ શિક્ષણના સામાન્ય ઉદ્દેશોની સિદ્ધિ માટે કરવામાં આવે છે. મૂલ્યાંકનમાં વિદ્યાર્થીના વર્ગબઢતીના ઉદ્દેશની સાથે સાથે વિદ્યાર્થીની શીખવાની ગતિ, સંકલ્પનાઓની સમજ, જ્ઞાનવૃદ્ધિ, કૌશલ્ય વિકાસ, વ્યવહાર કુશળતા વગેરે કૌશલ્યનો વિકાસ થાય એ પણ એટલું જ અગત્યનું છે.

❖ સતત મૂલ્યાંકનનો અર્થ

સર્વગ્રાહી મૂલ્યાંકન એટલે વિદ્યાર્થીના તમામ પાસાંઓનો યોગ્ય માત્રમાં વિકાસ. આ વિકાસ પ્રક્રિયામાં વિદ્યાર્થીના સમગ્ર પાસાંઓ જેવા કે બૌદ્ધિક વિકાસ, શારીરિક વિકાસ, સામાજિક વિકાસ,

સાંવેગિક વિકાસ પર ભાર રહેલો છે. વિદ્યાર્થી તેનું પ્રાથમિક શિક્ષણ પૂર્ણ કરે ત્યારે એક સારા નાગરિક તરીકેના ગુણોનું તેનામાં સિંચન થયેલ હોય કે જેથી તે પોતાનું પોતાના કુટુંબ, પોતાના સમાજનું, રાજ્ય અને રાષ્ટ્રના હિત તેનું યશસ્વી યોગદાન આપી શકે.

વિદ્યાર્થીનો સર્વગ્રાહી વિકાસ કરવો એ સમય માંગી લેતી પ્રક્રિયા છે તેમાં બિનજરૂરી ઉતાવળ ચાલી ન શકે. તેના માટે શિક્ષકની ખંત, હિંમત, નિષ્ઠા, સાહસ અને ધીરજ ખૂબ અગત્યની બની રહે છે. વિદ્યાર્થીઓમાં બૌદ્ધિક વિકાસ, શારીરિક વિકાસ, સામાજિક વિકાસ, સાંવેગિક વિકાસના ગુણોના સિંચન માટે પૂરતો સમય અને શૈક્ષણિક હેતુઓની સિદ્ધ માટેનું નક્કર આયોજન જોઈએ તો જ તેના અપેક્ષિત પરિણામ મેળવી શકાય.

આ મૂલ્યાંકનના સાધન તરીકે અવલોકન, મૂલાકાત, ચેકલીસ્ટ, નોંધપોથી, કમમાપદંડ વગેરેનો સમૂચિત ઉપયોગ શિક્ષકે અધ્યયન – અધ્યાપન પ્રક્રિયા અને શાળા સમય દરમિયાન કરવાનો રહેશે.

સતત મૂલ્યાંકન એ સતત ચાલતી પ્રક્રિયા છે અને તે શૈક્ષણિક પ્રક્રિયાનો જ એક ભાગ છે. આપણે વર્ગખંડમાં વિદ્યાર્થીઓને અધ્યાપન કાર્ય કરાવીએ છીએ પ્રાર્થનાની જવાબદારી સોંપીએ છીએ કે મેદાન પર વિદ્યાર્થીઓને રમત પ્રવૃત્તિ કે સફાઈ કામગારી દરમિયાન માર્ગદર્શન આપીએ છીએ ત્યારે જાણે અજાણે ક્યા વિદ્યાર્થીને કઈ કામગીરી સોંપવી તેની જાણકારી આપણે ધરાવતા હોઈએ છીએ અને તેની પાછળનું કારણ એ હોય છે કે આપણે તે વિદ્યાર્થીની ક્ષમતાઓને જાણીએ છીએ એટલું જ નહીં વિદ્યાર્થીઓની કચાશની પણ આપણને ખબર હોય છે.

સતત મૂલ્યાંકનનો અર્થ એવો બિલકુલ નથી કે વિદ્યાર્થીનું સતત મૂલ્યાંકન કરતાં રહેવું બસ વિદ્યાર્થીના મૂલ્યાંકનમાં સત્તરકતા રહે અને અધ્યયન – અધ્યાપન ક્રિયા દરમિયાન તેનું પ્રતિપોષણ મળે તેટલું થાય તો પણ સતત મૂલ્યાંકન સાર્થક નીવડે. આ મૂલ્યાંકન ઔપચારિક અને અનૌપચારિક એમ બંને રીતે સમયની અનુકૂળતા મુજબ શિક્ષકે હાથ ધરવું જોઈએ. તેમજ શૈક્ષણિક અને સહ-શૈક્ષણિક એમ બંને બાબતોનો તેમાં સમાવેશ થવો જોઈએ.

શિક્ષણનો મુખ્ય હેતુ બાળકનો સર્વગ્રાહી (સર્વાંગીણ) વિકાસ કરવાનો છે. મૂલ્યાંકન દ્વારા આ હેતુની ચકાસણી થતી હોય છે. અહીં સર્વગ્રાહી એટલે વિદ્યાર્થીઓનાં વિકાસ સાથે સંકળાયેલ તમામ પાસાંઓ જેવાં કે બૌદ્ધિક, શારીરિક, સાંવેગિક, સામાજિક અને માનસિક, ટૂંકમાં સર્વગ્રાહી મૂલ્યાંકન એટલે શિક્ષણ સાથે સંકળાયેલાં તમામ પાસાંઓનું મૂલ્યાંકન કરવું. સર્વગ્રાહી વિકાસાત્મક મૂલ્યાંકન સમય અને ધીરજ માગી લેતી પ્રક્રિયા છે. જે સવિકાસાત્મક મૂલ્યાંકન સાથે સંકળાયેલી છે. જો બાળકનું સર્વગ્રાહી વિકાસાત્મક મૂલ્યાંકન ધીરજ, કુનેહથી કરવામાં આવે તો બાળકનું સર્વગ્રાહી મૂલ્યાંકન કરવાની સરળતા રહે છે.

શાળાકીય સર્વગ્રાહી મૂલ્યાંકન શા માટે ?

શાળાકીય સર્વગ્રાહી મૂલ્યાંકનની અગત્યતા આ પ્રમાણે છે.

- શાળાકીય માનસિક તણાવ ઘટાડવા માટે.
- બાળકના વ્યક્તિત્વનાં સમગ્ર પાસાંઓની જાણકારી મેળવવા માટે.
- શિક્ષક દ્વારા અધ્યયન - અધ્યાપન પ્રક્રિયામાં સર્જનાત્મકતા લાવવા.
- શિક્ષક દ્વારા બાળકની અધ્યયન મુશ્કેલીઓનું નિદાન કરી ઉપચાર કરી શિક્ષણની ગુણવત્તા સુધારવા માટે.
- બાળકમાં ઉચ્ચકક્ષા/સ્તરની સમજ તેમજ કૌશલ્યો વિકસાવવા માટે.

શાળાકીય સર્વગ્રાહી મૂલ્યાંકનની લાક્ષણિકતાઓ:

શાળાકીય સર્વગ્રાહી મૂલ્યાંકનની લાક્ષણિકતાઓ આ પ્રમાણે છે.

- પરંપરાગત મૂલ્યાંકન પ્રક્રિયા (પરીક્ષા / કસોટી) કરતાં વધુ સાતત્યસભર અને સમગ્રતા ધરાવ છે.
- તેનું પ્રારંભિક ધ્યેય બાળકની અધ્યયન પ્રક્રિયાને વૈજ્ઞાનિક બનાવી વિકાસ સાધવાનો છે.
- ભવિષ્યના જવાબદાર નાગરિક તરીકે બાળકની જરૂરિયાતોનું ધ્યાન રાખે એ.
- બાળક, વાલી અને શિક્ષક વચ્ચેના સંગઠનને વધુ પારદર્શક અને ઉપયોગી બનાવવાનો વ્યાપ વધારે છે.

સતત અને સર્વગ્રાહી મૂલ્યાંકનના ઉદ્દેશો -

- વિવિધ વિષયોમાં નિશ્ચિત સમયે વિદ્યાર્થીઓમાં થયેલ પ્રગતિની જાણકારી મેળવવી.
- વિદ્યાર્થીઓના વ્યવહારમાં થયેલ પરિવર્તનોની જાણકારી મેળવવી.
- વિદ્યાર્થીઓની વ્યક્તિગત અને વિશેષ જરૂરિયાતની જાણકારી મેળવવી.
- વિવિધ શૈક્ષણિક પદ્ધતિ અને પ્રયુક્તિઓના ઉપયોગ દ્વારા વિદ્યાર્થીઓની શીખવવાની તરાહ માટેની યોજના તૈયાર કરવી.
- વિદ્યાર્થીઓના વિશિષ્ટ કૌશલ્યોની ઓળખ કરી તેના મહત્તમ વિકાસ માટે તેને પ્રોત્સાહિત કરવો.
- વિદ્યાર્થીઓના વિકાસની સ્થિતિની ચકાસણી કરી તેને વાલી સમક્ષ રજૂ કરવી.
- વિદ્યાર્થીને પરીક્ષાના હાઉથી દૂર કરી સ્વ-મૂલ્યાંકન માટે પ્રોત્સાહિત કરવો.
- દરેક વિદ્યાર્થીની શીખવાની શક્તિ અને તેની ગતિને ઓળખી તેને પ્રોત્સાહન મળે તે માટે તેને માર્ગદર્શન આપવું

- વિદ્યાર્થીઓમાં ગોખણપટ્ટીને સ્થાને સર્જનશીલતાનો વિકાસ થાય તે માટે યોગ્ય આયોજન કરવું.
- ❖ સતત અને સર્વગ્રાહી મૂલ્યાંકનમાં આ આશય બિલકુલ નથી.
 - સતત અને સર્વગ્રાહી મૂલ્યાંકન એ પરીક્ષાનો પર્યાય નથી કે વિદ્યાર્થીના નિયમિત પરીક્ષણનો પણ ઉદ્દેશ નથી.
 - આ મૂલ્યાંકનનો ઉદ્દેશ માત્ર વિદ્યાર્થીને ગુણ કે ગ્રેડ આપવા, પાસ કે નાપાસ કરવો કે સર્ટીફિકેટ આપવાનો બિલકુલ નથી.
 - વિદ્યાર્થીઓની વિશિષ્ટ પ્રકારે ઓળખ ઊભી કરવી જેથી કે ઠોઠ, નબળો, તોફાની, હોશિયાર, ડફોળ વગેરે.
 - વિદ્યાર્થીને ભયભીત કરીને અધ્યયન માટે તૈયાર કરવા.
 - વિદ્યાર્થીઓની પ્રગતિની તુલના અન્ય વિદ્યાર્થીઓ સાથે કરવી.
- ❖ સતત અને સર્વગ્રાહી મૂલ્યાંકનના ક્ષેત્રો -

સતત અને સર્વગ્રાહી મૂલ્યાંકનના બે ક્ષેત્રો છે.

૧. અભ્યાસિક (Scholastic Area)

૨. સહ-અભ્યાસિક (Co-Scholastic Area)

❖ અભ્યાસિક બાબતોનું મૂલ્યાંકન

આ મૂલ્યાંકન હેઠળ પ્રાથમિક શિક્ષણ હેઠળ પ્રાથમિક અને ઉચ્ચત્તર પ્રાથમિક વિભાગમાં અભ્યાસેત્તર વિષયો જેવાં કે ભાષાઓ, ગણિત, પર્યાવરણ, સામાજિક વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજી, શારીરિક શિક્ષણ અને કળાઓનાં મૂલ્યાંકન દ્વારા વિદ્યાર્થીઓના માનસિક વિકાસની જાણકારી મેળવી તેની વૃદ્ધિમાં મદદરૂપ થવાનું છે. આ મૂલ્યાંકન ઔપચારિક અને અનૌપચારિક એમ બંને રીતે નિશ્ચિત સમયે હાથ ધરી શકાય છે.

❖ સહ અભ્યાસિક બાબતોનું મૂલ્યાંકન

આ મૂલ્યાંકન હેઠળ સહ-શૈક્ષણિક પ્રવૃત્તિઓ જેવી કે રમતગમતની પ્રવૃત્તિ, યોગિક ક્રિયાઓ, પ્રાર્થના સભામાં સામેલગીરી, સાહિત્યિક વગેરે બાબતોનો સમાવેશ થાય છે. તેના દ્વારા વિદ્યાર્થીઓમાં બૌદ્ધિક વિકાસ, શારીરિક વિકાસ, સામાજિક વિકાસ, સાંવેગિક વિકાસના ગુણોના સિંચન કરી શકાય છે.

સહ-અભ્યાસિક ક્ષેત્ર		
અ. સહ-અભ્યાસિક	બ. વૈયક્તિક અને સામાજિક ગુણ	ક. સ્વાસ્થ્ય અને શારિરીક શિક્ષણ
સાહિત્યિક	નિયમિતતા	વર્ષમાં એખવાર વિદ્યાર્થીઓના સ્વાસ્થ્યની ચકાસણી જેમાં ઉંચાઈ, વજન, આંખોની ચકાસણી તેમજ અન્ય ગંભીર બિમારી અંગેની તપાસ
સાંસ્કૃતિક	સમયપાલન	
સર્જનાત્મક	સ્વચ્છતા	
રમતગમત અને યોગ	શિસ્ત, કર્તવ્યનિષ્ઠા	
સ્કાઉટ ગાઈડ, મૂલ્ય સિંચન	મદદની ભાવના	
કાર્યાનુભવ	નેતૃત્વશક્તિનો વિકાસ	
	આદરભાવ	

શાળાકીય સર્વગ્રાહી મૂલ્યાંકનમાં સમાવિષ્ટ પારિભાષિક શબ્દોની સમજ

રચનાત્મક મૂલ્યાંકન:

સામાન્ય રીતે શિક્ષક વિદ્યાર્થીનું તાસના અંતે, એકમના અંતે, માસના અંતે કે સત્રના અંતે મૂલ્યાંકન કરે છે. હકીકતમાં શિક્ષણ એ સતત ચાલતી પ્રક્રિયા છે. તે જ રીતે મૂલ્યાંકન પણ સતત ચાલતી પ્રક્રિયા છે. બાળક કે વિદ્યાર્થીનું માસ તાસ કે લેખિત પરીક્ષાનાં અંતે નહીં પરંતુ વિદ્યાર્થીની બધી પ્રવૃત્તિ, ક્ષમતા, હેતુ, આવડત કે કૌશલ્યોનું સતર્કતાથી મૂલ્યાંકન કરવાનું હોય છે. બાળક સાથે થતા દરેક સંપર્કમાં બાળકનું અવલોકન અને નિરીક્ષણ કરવું તેને કેટલેક અંશે સતત મૂલ્યાંકન કહી શકાય. બાળક પ્રાર્થનાસભામાં ક્યા ખારની રજુઆત કરે છે ? રમતના મેદાનમાં કઈ રીતે વર્તે છે ? સહશૈક્ષણિક પ્રવૃત્તિઓ જેવી કેવિવિધ સ્પર્ધાઓ, ક્વિઝ, ડિબેટ, નાટક, રમત અને અન્ય સાંસ્કૃતિક પ્રવૃત્તિઓમાં બાળકની સામેલગીરી ક્યા પ્રકારની છે ? આ રીતે બાળકનું સતત મૂલ્યાંકન કરવામાં આવે ત્યારે બાળકનું સારી રીતે મૂલ્યાંકન થઈ શકે.

સતત મૂલ્યાંકનનો અર્થ એવો બિલકુલ નથી કે વિદ્યાર્થીનું સતત હરપળે - હરક્ષણે મૂલ્યાંકન કરતાં રહેવું. પરંતુ વિદ્યાર્થીના મૂલ્યાંકનમાં સતર્કતા રહે અને અધ્યયન-અધ્યાપન પ્રક્રિયા દરમિયાન

તેનું પ્રતિપષ્ટ મળે તેટલું થાય તો સતત મૂલ્યાંકન સાર્થક નીવડે. આમ, શૈક્ષણિક અને સહશૈક્ષણિક બાબતોનું ઔપચારિક અને અનૌપચારિક એમ બંને રીતે મૂલ્યાંકનનો અર્થ સમાયેલો છે.

ઘોરણ ૧ અને ૨ માટેનું મૂલ્યાંકન માળખું

૧. અજમાયશી પાઠ્યપુસ્તકોના અમલવારીના તાલુકાઓ જેવાં કે સુરતમાં કામરેજ, પંચમહાલમાં શહેરા, અમરેલીમાં રાજુલા, સાબરકાંઠામાં પ્રાંતિજ અને અમદાવાદ કોર્પોરેશનના બે વોર્ડ માધુપુરા અને વાસણાની તમામ પ્રાથમિક શાળાઓમાં ઘોરણ-૧ અને ૨ માં આ સાથે પરિશિષ્ટ-૬માં આપેલ નમૂના મુજબ મૂલ્યાંકન કરવાનું રહેશે તથા વિદ્યાર્થીઓનાં પ્રગતિપત્રકો અને પરિણામપત્રકો બનાવવાના રહેશે. પ્રત્યક્ષ ગ્રેડીંગ પદ્ધતિથી ગ્રેડ A, B, C પૈકી યોગ્ય ગ્રેડ આપવાના રહેશે.
૨. ઘોરણ-૧ અને ૨ માં વિવિધ અવલોકનો, જૂથકાર્ય, પ્રવૃત્તિઓ, રમતો વગેરે દ્વારા સતત અને સર્વગ્રાહી મૂલ્યાંકન રચનાત્મક રીતે કરવાનું રહેશે. રચનાત્મક મૂલ્યાંકનની સાથે સાથે ઉપચારાત્મક શિક્ષણ કરવાનું રહેશે. તેમજ તેમાં દર્શાવેલ ગુણો અને કૌશલ્યોનું મૂલ્યાંકન કરવાનું રહેશે. અને તેનું પ્રવૃત્તિ રજિસ્ટર નિભાવવાનું રહેશે.

ઘોરણ ૩ અને ૮ માટેનું મૂલ્યાંકન માળખું

૩. ઘોરણ-૩ થી ૮ માં સ્વાસ્થ્ય અને શારીરિક શિક્ષણ સહિત તમામ શૈક્ષણિક વિષયોમાં (નીચેના મુદ્દા નં. ૪ સિવાય)નીચે મુજબ સત્રાંતે રચનાત્મક લેખિત મૂલ્યાંકન કરવાનું રહેશે. સત્રવાર અભ્યાસક્રમમાંથી જ મૂલ્યાંકન કરવાનું રહેશે. પહેલા સત્રનો અભ્યાસક્રમ બીજા સત્રમાં પૂછાશે નહીં.

સત્ર સત્રસત્ર	મૂલ્યાંકનનો પ્રકાર	મૂલ્યાંકનનો પ્રકાર	ઘો. ૩ થી ૫ ગુણ	ઘો. ૬ થી ૮ ગુણ	સમયગાળો સમયગાળો
પ્રથમ	લેખિત	લેખિત	૪૦૪૦	૪૦૪૦	પ્રથમ સત્રના અંતમાં
દ્વિતીય			૪૦૪૦	૪૦૪૦	વર્ષના અંતમાં

નોંધ - ઘો. ૬ થી ૮ માં શિક્ષકે પ્રગતિ પત્રક અને પરિણામ પત્રક તૈયાર કરતી વખતે કુલ ૮૦ ગુણમાંથી મેળવેલ ગુણને ૨ (બે) વડે ભાગતા આવનાર ગુણને પરિશિષ્ટ-અ માં રચનાત્મક મૂલ્યાંકનના ૪૦ ગુણના કોલમમાં પૂર્ણાંકમાં દર્શાવવાના રહેશે.

નીચે આપેલ વિષયોનું મૂલ્યાંકન નીચે દર્શાવેલ માળખાં મુજબ કરવાનું રહેશે.

૪. ધોરણ-૪ હિન્દી અને ધોરણ-૬-૭ સંસ્કૃત વિષયની ૧૦૦ ગુણનું મૂલ્યાંકન કરવાનું રહેશે.

સમગ્ર વર્ષનું રચનાત્મક મૂલ્યાંકન - ૪૦ ગુણ

લેખિત મૂલ્યાંકન - ૪૦ ગુણ

સ્વાધ્યાય કાર્ય - ૨૦ ગુણ

૫. શાળાઓ માટે અભ્યાસિક અને સહ-અભ્યાસિક વિષયોનું રચનાત્મક અને સત્રોતના કુલ ગુણાંકનનું માળખું

વિષય	ધોરણ-૩				દ્વિતીય સત્ર				
	ધોરણ-૩ કુલગુણ	વિષય	પ્રથમ સત્ર	ધોરણ-૬-૭-૮ કુલગુણ	ધોરણ-૩ કુલગુણ	ધોરણ-૪ કુલગુણ	ધોરણ-૫ કુલગુણ	ધોરણ-૬-૭-૮ કુલગુણ	
અભ્યાસિક વિષયો	ગુજરાતી	૧૦૦	૧૦૦	૧૦૦	૧૦૦	૧૦૦	૧૦૦	૧૦૦	
	ગણિત	૧૦૦	૧૦૦	૧૦૦	૧૦૦	૧૦૦	૧૦૦	૧૦૦	
	પર્યાવરણ	૧૦૦	૧૦૦	૧૦૦	-	૧૦૦	૧૦૦	-	
	હિન્દી	-	-	૧૦૦	૧૦૦	-	૧૦૦	૧૦૦	
	અંગ્રેજી	-	-	૧૦૦	૧૦૦	-	૧૦૦	૧૦૦	
	સંસ્કૃત	-	-	-	૧૦૦	-	-	૧૦૦	
	સામાન્ય વિજ્ઞાન	-	-	-	૧૦૦	-	-	૧૦૦	
	વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજી	-	-	-	૧૦૦	-	-	૧૦૦	
પરિશિષ્ટ બ નો ક્ષેત્ર ૧ થી ૪નાં ૪૦ વિધાનો આધારે ગુણ		-	-	-	-	૨૦૦	૨૦૦	૪૦૦	
કુલ ગુણ		૩૦૦	૩૦૦	૫૦૦	૭૦૦	૫૦૦	૬૦૦	૧૧૦૦	

૬. વર્ષાતે દરેક વિષયોમાં દરેક સત્રના ૪૦ + ૪૦ + ૮૦ ગુણનું રચનાત્મક મૂલ્યાંકન તથા વિષયવાર ૪૦ + ૪૦ = ૮૦ ગુણનું સત્રાંત મૂલ્યાંકન તથા જે તે વિષયમાં વિદ્યાર્થીએ કરેલ સ્વાધ્યાયકાર્ય, સ્વતંત્ર લેખનકાર્ય, પ્રયોગપોથી, પ્રોજેક્ટ કાર્ય, નકશાપોથી વગેરેના સત્રદીઠ ૨૦ + ૨૦ = ૪૦ ગુણ મળી કુલ ૨૦૦ ગુણમાંથી મેળવેલ ગુણના આધારે ગ્રેડ આપવાના રહેશે. પ્રત્યેક વિદ્યાર્થીનું જે તે આનુસંગિક સ્વઅધ્યનકાર્ય યોગ્ય રીતે થાય તેની શિક્ષકે ખૂબ જ કાળજી લેવાની રહેશે. મુખ્ય શિક્ષકે અને સી.આર.સી.કો.ઓર્ડિનેટરે અવારનવાર તેની ચકાસણી રહેશે. (જુઓ પરિશિષ્ટ-બ) તેમજ ધોરણ-૩ અને ૪ માં સહ અભ્યાસિક વિષયમાં ૨૦૦ ગુણમાંથી અને ધોરણ-૫ અને ૬ માં સહ અભ્યાસિક વિષયમાં ૪૦૦ ગુણમાંથી મેળવેલ ગુણને આધારે ગ્રેડ આપવાના રહેશે. સહ અભ્યાસિક વિષયોના ગુણાંકમાં સત્રને ધ્યાને ન લેતા વર્ષાતે ગુણની ગણતરી કરી ગ્રેડ આપવાના રહેશે.

૭. ધોરણ-૩ થી ૭માં વાર્ષિક પરીક્ષાને અંતે પરિણામ પત્રકમાં ગુણને સ્થાને ગ્રેડનો ઉલ્લેખ કરવાનો રહેશે. પ્રત્યેક વિષયમાં મેળવેલ ગુણ અને તમામ વિષયોના મેળવેલ અંકદરે કુલ ગુણને આધારે ગ્રેડની ગણતરી આ મુજબ રહેશે.

૩૫ ટકાથી ઓછા	- ગ્રેડ
૩૫ ટકાથી ૪૯ ટકા	- ગ્રેડ
૫૦ ટકાથી ૬૪ ટકા	- ગ્રેડ
૬૫ ટકાથી ૭૯ ટકા	- ગ્રેડ
૮૦ટકાથી ૧૦૦ટકા સુધી	- ગ્રેડ

૮. ધોરણ-૮ ના પરિણામ પત્રકમાં અને ગુણપત્રકમાં ગુણ અને ગ્રેડ બંનેનો ઉલ્લેખ કરવાનો રહેશે.

- ❖ જી.સી.ઈ.આર.ટી. દ્વારા તૈયાર કરવામાં આવેલ રાજ્યની પ્રાથમિક શાળાઓ માટેનું પ્રવર્તમાન મૂલ્યાંકન માળખું
જીસીઈઆરટી દ્વારા ધોરણ ૧ અને ૨ માટે માં પ્રત્યક્ષ ગ્રેડિંગ પદ્ધતિ તેમજ ધોરણ - ૩ થી ૮માં પરોક્ષ ગ્રેડિંગ પદ્ધતિના માધ્યમથી સમગ્ર રાજ્ય માટેનું મૂલ્યાંકન માળખું નીચે મુજબ આપવામાં આવેલ છે. આ માળખું જિલ્લાની તમામ પ્રાથમિક શાળાઓમાં (જિલ્લા પંચાયત હસ્તક, નગરપાલિકા અને મહાનગરપાલિકા હસ્તકની તેમજ ખાનગી શાળાઓ - તમામમાં) અમલીકૃત કરવામાં આવેલ છે.

શિક્ષકે વાંચવા તેમજ વસાવવા જેવા પુસ્તકોની યાદી

૧.	તોત્તો-યાન	રમણ સોની
૨.	દિવા સ્વપ્ન	ગિજુભાર બધેકા
૩.	શિક્ષકો ધર્મ અને કર્મ	ડૉ મફલાલ પટેલ
૪.	શિક્ષક ઉપનિષદ	બબાભાઈ પટેલ
૫.	વર્ગ એ જ સ્વર્ગ	રાધવજી માધડ
૬.	સાહેબ મને સાંભળો તો ખરા!	મોહનલાલ પંચાલ
૭.	કેળવણીનો કોયડો	ગાંધીજી
૮.	સબળતાના સોપાન	સ્વામી વિવેકાનંદ
૯.	સંસ્કાર ગીતો	ગૌરવ પબ્લિકેશન
૧૦.	શિક્ષક તો જ્યોતિર્ધર	સ્વામી નિખિલેશ્વરાનંદ
૧૧.	રમતોત્સવ	જીવનતીર્થ કોબા ગાંધીનગર
૧૨.	મોતીયારો	ડૉ આઇ. જે. વિજળીવાળા
૧૩.	મનનો માળો	ડૉ આઇ. જે. વિજળીવાળા
૧૪.	સમયના સથવારે	ડૉ આઇ. જે. વિજળીવાળા
૧૫.	અમળતના ઓડકાર	ડૉ આઇ. જે. વિજળીવાળા
૧૬.	પ્રેમનો પગરવ	ડૉ આઇ. જે. વિજળીવાળા
૧૭.	શાંત તોમર છંદ	રમેશ સંઘવી
૧૮.	અમી ઝરણા	રમેશ સંઘવી
૧૯.	કર્મનો સિદ્ધાંત	હીરાભાઈ ઠક્ક
૨૦.	ટાઇમ મેનેજમેન્ટ	હસમુખ એલ દવે
૨૧.	પ્રસાદ	મહેન્દ્ર મેઘાણી
૨૨.	શિક્ષણના સિતારા	

शैक्षणिक सामागिकोनी यादी

१.	समष्टुं	डोतीडलल डटेल
२.	अडलल	डडडलल डटेल
३.	आदलतुड कलरल	हडरुड डटेल
ॡ.	सडरी	नडेलुड वलडड
ड.	वलडडलन दरुशन	अडडलडलल दवे (डुरकलशक रवलकुरडल डुरसुड)
ड.	डुरडतलशील शलकुषल	डुी. डु. डटेल
ड.	धरशललल	डशीडेलन नलडक
ड.	सेतु	
ड.	डललसललषुडल	डललडडुसुतक डंडल
१०.	डुवन शलकुषल	डु.सी.ड.आर.टी.डलंडलडलडल
११.	ओलडड	रनुलडे डुरकलशन
१२.	डलन डडडत	धडलषुडल शलह
१३.	डलल वलनोड	डहेनुड शलह

કેટલીક શૈક્ષણિક વેબસાઇટ

શિક્ષણ ઉપયોગી વેબસાઇટની યાદી બનાવવાનો પ્રયાસ કર્યો છે. જેમાં બ્લોગનો પણ સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે.

1.	http://wikimapia.org	વિકીમેપીયા
2.	ebookpp.com/an/animal-photos	આ સાઇટમાં તમને pdf, doc, ppt નો ખજાનો મળશે. સર્યબોક્ષમાં જે શબ્દ લખો તેની ફાઇલો જોવા મળશે.
3.	http://aksharanaad.com/category/gujarati-child literature	બાળ સાહિત્ય
4.	http://gujarati.webduniya.com/miscellaneous/kidzzone	કાવ્ય, વાર્તા, નોલેજ, અમરચિત્ર, બાળકોના જોક્સ
5.	http://shivshiva.wordpress.com	મેઘધનુષ્ય ૧. કોની આંખમાં શું? ૨. વાતોડિયો કાચબો ૩. તરસ્યા પંખી ૪. જાણવા જેવું ૫. આપણા ગાંધીબાપુ ૬. કોની પાસે શું શીખીશું? ૭. જાણવા જેવું ૮. આનંદી કાગડો ૯. મારી મનમોજી મમ્મી ૧૦. મારું નામ છે ખુશી
6.	http://vishvadeepgujaratisahityasarita.org	બાલ-ફૂલવાડી ૧. ટૂંકી વાર્તા ૨. બાળકને ગમતી ૩. બાળગીત ૪. સ્વરચિત રચના ૫. જાણવા જેવી બાબત ૬. કાવ્ય
7.	http://wikisource.org/wiki/category	બાલ ગીતો વિકિપીડીયા પર
8.	http://krishnashray.net.index.php/badsahitya/ballgoti	બાલગીતો
9.	http://gujaratisahityaparishad.com/index/html	ગુજરાત સાહિત્ય પરિષદ
10.	Wikipedia	ગુજરાતીમાં વિકિપીડીયા
11.	www.sabrasgujarati.com/category/section/children	બાળ સબરસ ઇ સાહિત્ય
12.	http://myzundala.blogspot.in	શિક્ષક શ્રી પ્રતિકભાઇનો બ્લોગ
13.	http://malshram.blogspot.in http://malshram.webs.com	શ્રી પ્રતાપભાઇ બારડનો બ્લોગ

14.	http://jhaverchandmeghani.com	ઝવેરચંદ મેઘાણી
15.	http://soelalem.wordpress.com	સામાજિક હસમુખભાઈ પટેલનો શૈક્ષણિક બ્લોગ
16.	http://sureshbhani.wordpress.com	ગુજરાતી પ્રતિભા પરિચય
17.	http://www.mavjibhai.com	માવજીભાઈ.કોમ
18.	http://rajeshwari.wordpress.com	કલરવ બાળકોનો
19.	http://aksharnaad.com/category/gujarati-child-literature	અક્ષરનાદ પર બાળ સાહિત્ય
20.	http://tahuko.com/audiolitesfortahuko/tadhytabukay.mp3	MP3 બાળવાર્તા ટહુકો પર
21.	http://hobbygujari.wprdress.com	હોબી વિશ્વ
22.	http://www.risuei.ac.jp/kie%7Eakitaoka/index-e.html	દૃષ્ટિભ્રમ
23.	http://gujaratiaarogya.com	આરોગ્ય.કોમ
24.	http://okanha.wordpress.com	ભરતભાઈ ચૌહાણનો બ્લોગ
25.	http://nvndi.blogspot.in http://site.google.com/site/navdi.school/	નવા નદીપાર પ્રાથમિક શાળા ગુજરાત રાજ્ય પંચમહાલ જિલ્લા ગોધરા તાલુકાની 'મસ્તી કી પાઠશાલા' નવા નદીસર પ્રાથમિક શાળાનો બ્લોગ